

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

EL-ÇARPURDÎ VE EL-MUĞNÎ ADLI ESERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa İNALKAÇ

İstanbul

Eylül-2019

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

EL-ÇARPURDÎ VE EL-MUĞNÎ ADLI ESERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa İNALKAÇ

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ

İstanbul

Eylül-2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ

Üye Doç. Dr. Abdulmutalip ARPA

Üye Dr. Öğr. Üyesi Rahile YILMAZ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ömer ÇAHA

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım "El-Çarpurdî ve El-Muğnî Adlı Eseri" adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Mustafa İNALKAÇ

ÖNSÖZ

İslamiyet'in doğuşundan sonra yayılmaya başlayan ve İslami ilimleri anlama noktasında önemli bir konuma sahip olan nahiv ilmi, Arap kelimasını muhtemel hatalardan muhafaza etmek için vaz edilmiş kaideler bütünüdür. Nahiv ilminin doğması, tedvini ve tarihi süreçteki gelişimine baktığımız zaman İslamiyet'ten önce nahiv ilminin kurallarının yazılı olarak varlığından bahsetmek güçtür. Cahiliye döneminde rivâyete ve ezbere dayalı bir dil öğrenimi söz konusudur. Okuma yazma oranı çok az olmakla birlikte noktalama ve harekelemenin varlığını iddia edenler olmuşsa da sahih kaynakların, aksini ispat ettiği görülmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça indirilmesi nahiv ilmine olan ihtiyacı tetiklemiştir. Cenabı hakkın vaadi ile koruma altına alınmış olan vahiy, ebediyyen her türlü tahrif ve tağyirden beri kalacaktır. Fakat âyetlerin yanlış okunması ve anlaşılmasına mâni olmak için başlangıçta kabul etmese de karşılaştığı birtakım hatalar neticesinde ilk defa Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) Kur'ân'ı noktalama ve harekeleme işini yaparak nahiv ilminin tedvini noktasında ilk harcı dökmüştür. Bu ilmin temelini, Müminlerin emiri Hz. Ali'nin Ebu'l-Esved ed-Düelî'ye gönderdiği mektupta kelamın isim fiil ve harften oluştuğu fâilin merfu', mef'ûlun mensûb ve muzâfun ileyhinin ise mecrûr olduğunu söylemesi oluşturmuştur. Bu bilgiler ışığında nahiv ilminin tedvin sebebinin Kur'ân olduğunu söylemek mümkündür.

Ebu'l-Esved'den sonra öğrencilerinin nahiv anlamında gayretli çalışmaları olmuşsa da bu ilim, nahiv adını hicri ikinci asırdan itibaren almış devam eden süreçte Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) *el-Kitâb* ismiyle telif ettiği bugün dahi otorite olarak kabul edilen eseriyle istikrarı yakalamıştır. Halil b. Ahmed (ö. 175/791) ve Sîbeveyhi'den sonra da gramer çalışmalarında yoğun bir çaba sarf edilmiş öğretim maksadıyla öğrencilere yönelik metinler şeklinde ve bunlara yapılan şerhler ve bunlar üzerine yazılan hâşiyeler ve asırlarca yeni kaideler de ilave edilerek günümüze kadar çok sayıda eser yazılmıştır.

Nahiv kurallarının kapsamlı ve karmaşık muhtevasından ötürü, öğreniminde zorluk olduğunu gören bazı âlimler iyi kavranabilmesi adına Arap gramerinin hızlı ve veciz bir surette öğretilmesi esas alınarak gramer öğrenimini yaygınlaştırmak ve kolaylaştırmak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bu anlamda özellikle muhtasar özelliği taşıyan lafzı az manası geniş kitapların ön plana çıktığını yaptığımız

araştırmalarda müşahede etmekteyiz. Bu meyanda birçok gramer âlimi metinler kaleme almış bunun yanı sıra öğretime ve ezberi kolay manzûm eserler de telif edilmiştir.

Bu çalışmamızda el-Çarpurdî'nin ilmî çalışmaları ve nahiv ilminde telif ettiği *el-Muğnî* adlı eseri hakkında inceleme yapılmıştır. Giriş bölümünde çalışmamızın konusu amacı, problemi, sınırlılıkları ve eser ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Birinci bölümde el-Çarpurdî ve *el-Muğnî* adlı eseri hakkında geniş bilgilere yer verilmektedir. İkinci bölümde ise el-Çarpurdî'nin nahvî üslubu, konuları tasnifi, istidlâl anlayışı, nahvî ekolü ve eserin kendisinden önceki ve sonraki eserler ile olan bağı bütün yönleriyle incelenmiştir. Bu yapılırken de el-Çarpurdî'nin talebesi olan el-Milânî'nin *Şerhu'l-Muğnî* adlı eserinden istifade edilmiştir.

Tez sürecinde gerek konu tespitinde gerek yapılan araştırmaların her aşamasında bilgisini, tecrübesini ve desteğini esirgemeyen çok kıymetli danışman hocam Dr. Osman YILMAZ'a şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Eğitim hayatımda büyük desteği olan değerli Yusuf ÖZTÜRK'e ve tez süresince kıymetli bilgileri ile daima yanımda olan değerli üstadım Abdüsselam KARTAL'a ve abim Ahmet İNALKAÇ'a ve bu süreçte beni anlayışla karşılayan aileme özellikle kendilerine ayırmam gereken zamanı bana lütfeden sevgili eşim ve oğlum Mehmet Asaf'a şükranlarımı sunarım.

Mustafa İNALKAÇ
İstanbul 2019

ÖZET

EL-ÇARPURDÎ VE EL-MUĞNÎ ADLI ESERİ

Mustafa İNALKAÇ

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ

Eylül-2019, 106+X Sayfa

El-Çarpurdî, hayatı boyunca ilim tedrisatı ile iştigal etmiş halk ve devlet nezdinde zamanının ilmi çalışmalarında otorite ve referans bir konuma sahipti. Özellikle usul ilimleri ve aklî ilimlerde yüksek tahsil ve beceri sahibi olması, el-Beyzâvî gibi bir âlime öğrenci olması ve eserlerine şerh yazması, aynı zamanda ez-Zemahşerî gibi bir âlime reddiyeler yazmış olması ilimde derin ve özgün bir şahsiyet olduğunun bir vesikasıdır.

Arap Dili gramer çalışmalarında ve diğer ilimlerde selefleri ile yakın bir ilişki kuran el-Çarpurdî'nin, Sibeveyh, ez-Zemahşerî ve İbnü'l-Hâcib müktesabatına ciddi anlamda hâkim olduğu görülmektedir. Bu çalışmamızda el-Çarpurdî ve onun nahvî birikiminin bir ürünü olan *el-Muğnî* adlı eserini ele aldık. Bu nadide eser neredeyse tüm nahiv konularını veciz ve kolaylaştırılmış ibaresi ile okuyucuya sunmaktadır.

Araştırmamız, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezimizin konusu, kapsamı, amacı, önemi kaynakları ve önceki çalışmaları üzerinde durulmaktadır. İlk bölümde el-Çarpurdî'nin hayatına ve *el-Muğnî* adlı eserine dair geniş bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise el-Çarpurdî'nin, esere dair menheci, üslubu, muhtevası, nahvî söylemi, istişhâd yöntemi, terimleri ve görüşleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: el-Muğnî, el-Çarpurdî, el-Kâfiye, el-Mufassal, ez-Zemahşerî, İbnü'l-Hâcib

ABSTRACT

AL-CHARPURDÎ AND HIS WORK EL-MUGHNÎ

Mustafa İNALKAÇ

Master, Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ

September-2019, 106+X Pages

Al-Charpurdî, who was engaged in the scientific pursuit of knowledge and education throughout his life, had an authority and reference position in the scientific studies of his time before the people and the state. The fact that he had a high education and skill especially in methodological/procedural and rational sciences, being a linguistic student of al-Bayzâwî and writing commentaries on al-Baydawî's works and writing rejections to linguistic ez-Zamakhsharî are all credentials showing that he had a deep and authentic personality in science.

Al-Charpurdî, who established a close relationship with his predecessors in Arabic Language grammatical studies and other sciences, it is seen that he has a significant mastery of the adventure of Sibawayh, ez-Zamakhsharî and Ibn Hâjib. In this study, we discussed the book named *al-Mughnî*, which is a product of al-Charpurdî and his accumulations of knowledge in Arabic Grammar. This rare and precious work presents almost all Arabic Grammar topics with a terse and facilitated phrase.

Our research consists of an introduction, two chapters and a conclusion. In the introduction part, the subject, scope, aim, importance of our thesis are emphasized as well as resources and previous studies. In the first chapter, extensive information is given about the life of al-Charpurdî and his book/work *al-Mughnî*. In the second chapter, didactic style, methodology, content, grammatical discourse, referencing method, terms and views that al-Charpurdî utilized in the book are discussed.

Keywords: al-Mughnî, al-Charpurdî, al-Kafiyah, al-Mufassal, ez-Zamakhsharî, Ibnu'l-Hajib

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI.....	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
EL-ÇARPURDÎ'NİN HAYATI.....	3
1.1. Yaşadığı Asır	3
1.1.1. Siyasi Durum	3
1.1.2. Sosyal Durum	5
1.1.3. İlmî Durum	6
1.2. Hayatı	7
1.2.1. Adı.....	7
1.2.2. Doğumu ve Nesebi.....	8
1.2.3. İlmî Kişiliği	8
1.2.4. Münazaraları.....	9
1.2.5. Hocaları	10
1.2.6. Talebeleri.....	11
1.2.7. Vefatı.....	12

1.2.8. Âlimlerin Kendisi Hakkındaki Görüşleri	13
1.2.9. Eserleri	15
1.2.10. El-Muğnî Adlı Eseri.....	18
1.2.10.1. Kütüphanesi/Kaynakları	21
1.2.10.1.1. Kendisinden Etkilendiği Kaynaklar.....	23
1.2.10.1.2. Kendisinden Sonraki Kaynaklara Etkisi	28

İKİNCİ BÖLÜM

EL-MUĞNÎ ANALİZİ.....	35
2.1. El-Çarpurdî'nin Menheci	35
2.1.1. El-Çarpurdî'nin Üslubu.....	35
2.1.2. El-Muğnî'nin Muhtevası	36
2.1.3. El-Muğnî'deki Tanım ve Kaideler.....	42
2.2. İstişhâd Yöntemi	56
2.2.1. İstişhâdın Tanımı	56
2.2.2. Kur'ân-ı Kerîm	57
2.2.3. Hadîs-i Şerîf.....	68
2.2.4. Arab Kelamı	71
2.3. Nahvî Mezhebi.....	88
2.3.1. Terimleri.....	88
2.3.2. Görüşleri.....	96
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA.....	102
ÖZGEÇMİŞ	106

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1: El-Muğni çerçevesinde karşılaştırılmalı Basra ve Kufe ıstılahları.....	94
---	----

KISALTMALAR

A.g.e.	:Adı geçen eser
b.	:Bin, İbn
Bkz.	:Bakınız
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ö.	:Ölümü
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
Thk.	:Tahkik eden (Muhakkik)
t.y.	:Tarih yok
C.	:Cilt
H.z.	:Hazret
Nşr.	:Neşreden
s.a.v.	:Sallallahu aleyhi vesellem
r.a.	:Radiyallahu anh

GİRİŞ

Bu bölümde ‘El-Çarpurdî ve *El-Muğnî* Adlı Eseri’ konulu araştırmamıza geçmeden önce, çalışma içeriğine dair, konusu, problemi, amacı, önemi, kaynakları ve konu hakkındaki önceki çalışmaları ele alınacaktır.

Konu

El-Çarpurdî’nin hayatı, ilmi çalışmaları ve gramer öğretiminde yoğun gramer bilgilerinin el-Çarpurdî tarafından nasıl sadeleştirildiği ve kolaylaştırıldığı, üslup ve teknikleri tezimizin konusunu teşkil etmektedir. Bu anlamda el-Çarpurdî ve nahve dair kaleme aldığı elimizdeki tek eseri olan *el-Muğnî*, tezimizin konusu olarak seçilmiştir. Bu doğrultuda el-Çarpurdî’nin hayatı, çalışmaları ve *el-Muğnî* adlı eseri detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Problem

Nahiv ilmi İslamiyetin ilk çağlarından bu yana sürekli bir gelişim içerisinde. Zamanla İslamiyete dâhil olan birçok topluluk Arapça öğreniminde özellikle gramer çalışmalarında çok önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır. Yapılan tüm çalışmalarda temel sorunsalın kaliteli ve kolay bir öğretim metodu ortaya koymak olduğu görülmektedir. Yazılan eserlerin birçoğu özellikle şerh ve haşiye eserler, bu anlamda bilginin açık ve anlaşılır olmasını hedeflemektedir. Bu doğrultuda bilginin öğrenenin zihninde kalıcı hâle gelmesini hedefleyen âlimler, kendilerine göre bir metot sergileyerek asırlarca okutulacak eserler ortaya koymuşlardır. Metin türü çalışmalar bu eserlerin en bariz örnekleridir. Araştırmamızın konusunu teşkil eden el-Muğnî eseri, müellifi el-Çarpurdî’nin metin eser şeklinde kaleme aldığı çalışmasıdır. Kolay öğretim problemine binaen yapılan bu çalışma gelenekten yararlanılarak okuyucu karşısına yeni bir bakış açısı ile çıkma hedefini taşımaktadır. Bu doğrultuda söylem, yöntem ve üslub açısından örnek bir eser olma özelliğini taşımaktadır.

Amaç

El-Çarpurdî ve bilhassa bu nadide eserin sadece belirli bir coğrafyada sıkışması, yeteri kadar tanınmaması ve hak ettiği değeri görmemesi bizi bu çalışmayı yapmaya sevk eden en büyük sebeptir. Bu tez ile nahiv öğretiminde müptedilere yönelik bu eserin tanıtılması ve okuyucuların istifadelerine sunulması hedeflenmektedir.

Araştırmanın Önemi:

El-Çarpurdî'nin, nahiv ilminin ilk kaynaklarından kendi zamanına kadar olan nahiv gelişim sürecine katkı olarak ortaya koyduğu veciz ve sade üsluba sahip *el-Muğni* eserinin tanıtılması gramer eğitime dair büyük bir önem arz edeceği düşünülmektedir.

Kaynakları

Araştırmamızda el-Çarpurdî'nin hayatına dair genel anlamda İbnü's-Sübkî, el-İsnevî, İbn Kâdı Şühbe ve İbn Hacer el-Askalânî ve Hacı Halife gibi tabakât sahibi âlimlerden yararlanılmıştır. *El-Muğni* özelinde ise öncelikle ez-Zemahşerî'nin *el-Mufassal*'ı, İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'si, Muhammed el-Umerî'nin *Şerhu'l-Muğni*'si ve Molla Halil es-Si'irdî'nin *el-Kâfiyetu'l-Kübrâ*'sı ve *el-Kâmûsu's-Sâni* gibi eserlerden istifade edilmiştir. Bunun yanında Nûrüddîn Abdurrahmân el-Câmî'nin *el-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye*'si, İbn Ya'îş'in *Şerhu'l-Mufassal*'ı, es-Süyûtî'nin *el-İktirâh*'ı ve el-Enbârî'nin *el-İnsâf fî mesâ'ili'l-hilâf beyne'n-nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* gibi eserlerden istifade edilmiştir.

Önceki Çalışmalar

Eserin nahiv ilmi açısından değerlendirilmesini konu alan, yüksek lisans ya da doktora seviyesinde Türkiye'de ve yurt dışında yapılmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak eserle ilgili tahkik çalışmaları mevcuttur. Kasım el-Mûşî'nin eserli ilgili tahkik çalışması bu çerçevede sayılabilir. *El-Muğni* özelinde olmasa da şerhi *Şerhu'l-Muğni* eseri ile ilgili Türkiye'de ve Arap dünyasında tahkik çalışmaları mevcuttur.

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-ÇARPURDÎ'NİN HAYATI

El-Çarpurdî'nin hayatına ve eserine dair geniş malumatların yer alacağı bu bölümde öncelikle müellifin yaşadığı ve neşet ettiği asır detaylı bir şekilde incelenecektir.

1.1. Yaşadığı Asır

Azerbaycan'ın Tebriz şehrinde 664/1265-746/1345 yılları arasında yaşayan el-Çarpurdî'nin hayatına girmeden önce çalışmalarını hangi şartlar içerisinde yaptığını ışık tutmak amacıyla dönemin siyasi, toplumsal ve ilmi durumları ele alınacaktır. Zira siyasi hayatın diğer yönlere hükmettiği büyük bir yıkım ve katliamlardan yeni çıkmış bir coğrafyada yaşamıştır.

1.1.1. Siyasi Durum

Yedinci yüzyılın başlarında oldukça zayıflayan Abbasi Halifeliği neredeyse tamamen hâkimiyetini kaybetmekte ve artık halifelik sadece siyasi bir sembol olarak görülmekteydi. İslam Âlemi dağınık bir vaziyette yerel bölge ve devletlere ayrılmış bir durumdaydı. Hicaz Şam, Mısır ve Yemen'e yaklaşık bir asır hükmeden Eyyubilerin 647/1250'de dağılmasıyla Mısır'da Memlukler dönemi başladı. Aynı zamanda Irak'a Selçuklar hükmediyordu. Müellifin yaşadığı coğrafyaya ise Harzemşahlar hükmetmekteydi.¹

Harzemşahlar döneminde Harizm'in refah seviyesi arttığı gibi ülkede ilmi ve edebi faaliyetler açısından da büyük bir gelişme olmuş; baş şehir, Gürgenç Atsız devrinden başlayarak Tekiş ve Aladdin Muhammed b. Tekiş zamanlarında en seçkin âlim ve sanatkârları cezbeden bir ilim merkezi hâline gelmişti.² Aladdin Muhammed b. Tekiş'in Selçuklu sultanları gibi İslam dünyasının önderi olma yolunda birçok gayret sarf etmekteydi. Onun Devlet idaresi ve topraklarını genişletme hırısı Harzemşahlar'ın kısa bir sürede Sriderya boylarından Irak-ı Arab'a kadar uzanan çok

---

¹Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 11 bs. (Beyrut: Dâru'l-Me'rifet, 2010), C.13, 270-305.

²Abdulkerim, Özaydın, "Hârizm" md., *DİA*, İstanbul, 1997, 218.

geniş bir sahada hakimiyet kurmalarına sebep oldu. Aynı zamanda Mâverâunnehir'e kesin olarak yerleşen Aladdin Muhammed b. Tekiş Moğollara da komşu haline geldi.³

614/1218'de Cengiz Han dört yüz elli bin kişilik bir ticaret kervanını Harzemşah'a ticaret yapmak üzere göndermişti. Bunu duyan Harzemşah valisi Gayr Han İnalçık kervanın tamamının öldürülmesi emrini verdi. Bunun üzerine Cengiz Han suçluların teslimini ve malların iadesini istedi. Aladdin bu teklifi reddettiği gibi gönderilen elçileri de öldürttü.⁴ 615/1219 yılında yedi yüz bin kişilik ordusuyla Cengiz Han, Harzemşahlar'ın topraklarına girdi. Mâverâunnehir'in müstahkem mevkiileri birer birer düşerken karşı koyan yerler korkunç katliamlara maruz kaldı. Cengiz Han ve ordusu yüz binlerce Müslümanı öldürüp önlerine çıkan tüm şehirleri yakıp yıktı.⁵

Bu yıkımlar gittikçe arttı. Ta ki Cengiz Hanın torunu Mengü, kurultay kararı ile kardeşi Hülagu'yü, 650/1253 yılında İran, Irak, Suriye, Mısır, Kafkasya ve Anadolu'yu ele geçirip kendisine bağlı bir "İlhan" (il+han: bölge hükümdarı) olarak idare etmek üzere görevlendirene kadar. Hülagu, başkenti Tebriz olmak üzere İran'da tam bağımsız bir İlhanlı devleti kurdu. 655/1258'de Bağdat'ı da ele geçirerek Abbasi hilafetini kaldırdı. Ancak abisi Mengü'nün ölümünden sonra Ketboğa, Noyan kumandasındaki ordusu Filistin'de gerçekleşen Aynicalut Savaşı'nda Memlûklerce bozguna uğratıldı. Böylece görülmemiş zulüm, katliam ve istila hareketi Mısır ve mağribe ulaşmadan sona erdi.⁶

Tebriz ve etrafında zulüm ve fesat tatar hükmü altında devam etti. Ta ki İlhanlıların başına 681/1282'de Hülagu'nun oğlu Teküdar geçene kadar. Zira Teküdar İslam'ı seçerek Müslüman oldu. Fakat devleti sadece iki sene yönetti. Ardından yeğeni zalim ve müsrif Argun tarafından tahttan indirilerek öldürüldü. 695/1296'da daha önce Müslüman olan Gazan tahta geçerek İslam'ı ülkenin resmi dini haline getirdi. Gazan

---

³Aydın, Taneri, "Harizmşahlar" md., *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 229.

⁴Aydın, Taneri, "Harizmşahlar" md., *DİA*, İstanbul, 1997, XVI,229.

⁵Aydın, Taneri, "Harizmşahlar" md., *DİA*, İstanbul, 1997, XVI,230, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn b. Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, 11 bs. C.13, 90-92.

⁶Abdulkadir, Yuvalı, "İlhanlılar"md., *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 102-103.

Han'ın ölümü üzerine yerine 703/1304'te kardeşi Olcayto geçti. 716/1316'da Olcayto'nun ölümü üzerine yerine geçen Ebu Said Bahadır Hanın 736/1335'de ölümü üzerine İlhanlılar yıkıldı.⁷

Tebriz ve çevresi özellikle müellif el-Çarpurdî'nin doğumundan önce birçok elim hadîseye maruz kalmıştır. Gazan Han döneminde Tebriz ve etrafının rahatladığı görülse de Memlük düşmanlığının yanında başta Anadolu hakları olmak üzere diğer İslam beldeleri de ezilmiş ve perişan edilmiştir.⁸

1.1.2. Sosyal Durum

Müslümanların, Hristiyanların, Yahudi ve diğer dinlere mensup insanların yaşadığı İran ve çevresi, İslam'ın gelmesi ile birlikte her zaman İslam'ın hâkim olduğu topraklar olmuştur; Moğol istilası ile birlikte çok çetin zulüm ve vahşetlere maruz kalmıştır. Öyle ki İbnü'l-Esîr, Tatar istilasının Hz. Adem'den bu yana insan oğlunun maruz kaldığı en büyük felaket olduğunu söyler.⁹

Dini anlamda başta Şamanist olan Moğollar, Müslüman ve Hristiyan milletlerle ilk defa istila sırasında karşı karşıya geldiler. Daha sonra Budizm'in de yayıldığı Moğollarda özellikle müellifin yaşadığı asırdaki Hanlarda Hristiyanlığa karşı bir hoşgörü vardı. Öyle ki eşi sonradan Hristiyan olan Hülagu ve Argun Han gibi bazı İlhanlı hükümdarları döneminde Müslümanlar büyük sıkıntılara maruz kalmışlardır. Moğolların, Budist ve Hristiyanlara olduğu gibi Şiilere de hoşgörülü davranmaları İran'da Şiiliğin yayılmasını büyük ölçüde etkilemiştir.¹⁰

Müslüman olan Gazan Han döneminde ise içtimai, idari ve iktisadi alanlarda birçok reformlar yapıldı. Çin'deki büyük hanlığa tabi olmaktan çıkan ve sadece kendi adına hutbe okutup para bastıran Gazan Han, başta maliye ve adliye teşkilatı olmak üzere bozulmuş olan devlet kurumlarını yeni baştan düzenledikten sonra, tarımı teşvik edici tedbirler almış toprağın verimini arttırmak için Azerbaycan ve İran'da sulama

---

⁷Yuvalı, "İlhanlılar", XXII, 102-104.

⁸Abdulkadir, Yuvalı, "İlhanlılar"md., *DİA*, İstanbul, 2000, XXII,102-104.

⁹Osman Gazi, Özgüdenli, "Moğollar" md., *DİA*, İstanbul, 2005, XXX, 228.

¹⁰Özgüdenli, "Moğollar" *DİA*, XXX, 226.

kanalları açmıştır.¹¹ Ticari hayatın oldukça geliştiği bu dönemde Yakındoğu ile Uzakdoğu hatta Avrupa arasında ulaşım ve haberleşme kolaylaşmıştır.¹²

1.1.3. İlimi Durum

El-Çarpurdî'nin yaşadığı coğrafyada Moğol İstilasası, şüphesiz Müslüman medeniyetinin maruz kaldığı en büyük yıkımlardan idi. Öyle ki şehirler yıkılmış kütüphaneler yakılmıştı. Bununla beraber ilim ve âlimler üzerinde ciddi manipülasyonlar, fitneler ve zorluklar zuhur etmişti. Böylece insanlar Musul, Bağdat, Tebriz, Şam ve Mısır gibi büyük şehirlere göç ediyorlardı.¹³ Gazan Han dönemine kadar çok sıkıntılı geçen Tatar istilalarından sonra Tebriz ve civarında müellif el-Çarpurdî döneminde ilmi durumun eski dönemlerine döndüğünü söylemek mümkündür. Yöneticilerin astrolojiye inanmaları sebebi ile bu asırda astronomi ilmi gelişmiştir. Öyle ki Hülagü'ye yakın olan Nâsiru'd-Din et-Tûsi'ye İlhanlı Rasathanesi adında bir rasathane bina etmiştir. Aynı şekilde tıp ilmi de son derece önemli ve gelişmiş bir durumda idi. Tebriz, Hemezân ve Şiraz'da hastaneler inşa edilmiş ve tıpta birçok telif ve tercüme eserler yazılmıştır. İslami İlimlerde ilerleme görülmüş, çok sayıda medrese ve cami inşa edilmiş ve bu kurumların varlığını rahat sürdürebilmeleri için onlara vakıflar tahsis edilmiştir.¹⁴

Gazan Han veziri Reşiduddîn'in ilim adamı olmasının yanı sıra âlimleri de himaye eden bir devlet adamıydı. Matematikçi İbnu'l-Havvâm, kelâm, usul ve dil âlimi Adududdîn el-Îcî bunlar arasında sayılabilir. Vezir Reşiduddîn eserlerin yok olmasını önlemek ve gelişmesini sağlamak için Tebriz'de büyük bir kütüphane kurdu. Burada Farsça olan eserlerin Arapçaya, Arapça olanların Farsçaya çevrilmesini ve her yıl

---

¹¹Abdulkadir, Yuvalı, "Gâzân Han" md., *DİA*, İstanbul, 1996, XIII,430.

¹²Yuvalı, "İlhanlılar", *DİA*, XXII, 104.

¹³Şihâbüddîn b. Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yâni'l-Mi'eti's-Sâmine*, (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y), C.3, 230-231

¹⁴Hanifi, Şahin. Camiu't-Tevarih'e Göre Gazan Han'ın Müslümanlığı ve Bunun İlhanlı Toplumuna Yansımaları, *Bilig Dergisi*, S.73, (2015): 211.

belli başlı İslam şehirlerine ücretsiz gönderilmesi sağlamıştır.¹⁵ Gazan Han'ın vefatından sonra yerine geçen Sultan Olcayto da dini ve ilmi konulara büyük ilgi duymuştur.¹⁶

Müellifin yaşadığı asırda ilmin ve ilim adamlarının devlet nezdinde ki kıymeti oldukça fazlaydı. Nitekim el-Çarpurdî, İbnü'l-Hâcib'in *eş-Şâfiye* adlı eserine yazdığı şerhinin mukaddimesinde şöyle der: “Birçok saygıdeğer insanlardan oluşan bir grup devlet vezirinden kendisine bir şerh yazması için ricada bulundular. El-Çarpurdîde bu ricaya karşılık verir ve *eş-Şâfiye* üzerine bir şerh yazar.”¹⁷

1.2. Hayatı

1.2.1. Adı

Tarihçiler, büyük bir allâme ve imam olan el-Çarpurdî'nin asıl adının, Ahmed b. Hasan b. Yusuf el-Çarpurdî et-Tebrîzî olduğu üzerine ittifak etmişlerdir. El-Çarpurdî lafzı, nesep itibarı ile et-Tebrîzî lafzı, meşhur olduğu yer itibarı ile zikredilmektedir. Ebu'l-Mekârim künyesi ile meşhur olmasıyla beraber “Fahru'l-milleti ve'd-dîn” lakabıyla da anılmaktadır.¹⁸

¹⁵Osman Gazi, Özgüdenli, “Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî” md., *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 20.

¹⁶Osman Gazi, Özgüdenli, “Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî” md., *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 20.

¹⁷Ahmed b. Hasan, el-Çarpurdî, *Şerhu's-Şâfiye*, 1 bs. Thk: Ali Kemal, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2014), 7.

¹⁸Tâceddîn, es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*, Thk: Muhammed et-Tannâhî, (Kahire: Dâru'l-İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1964), C.9, 7, İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine* C.1, 123, Takıyyuddîn, İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, (Haydarabad: Daru'l-Me'ârifî'l-Osmaniyye, 1979), C.3, 9, Muhammed Hayrüdîn b. Mahmûd, *ez-Ziriklî, el-A'lâm*, 15. bs. (Beyrut: Dâru'l-'Ulûm li'l-Melâyîn, 2002), C.I, 111, Ebû Muhammed Celâluddîn Abdurrahmân b. el-Hasen, el-İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Thk: Abdullah el-Cuburâ, (Riyad: Dâru'l-'Ulûm, 1981), C.1, 303.

1.2.2. Doğumu ve Nesebi

Fahru'd-Dîn El-Çarpurdî, 664/1265 yılında doğmuştur. Nerede doğduğu ile ilgili kaynaklarda net bir yer belirtilmemektedir. Tebriz'de doğduğuna dair bir görüşün olduğu bilinmekle beraber birçok tabakât kaynaklarının el-Çarpurdî hakkında “Nezîl-i Tebriz” yani sonradan Tebriz'e geldiği ifadesinin geçmesi bu görüşü oldukça zayıflatmaktadır. Klasik doğu medreselerinde özellikle Türkiye'de (benim de okuduğum medresede) el-Mîlânî'ye ait şerhi ile beraber okutulan *el-Muğnî* müellifi el-Çarpurdî hakkında müderrisler, kendisinin İran'ın batısında Kürt bölgesi olan Çarpurd'da doğduğunu anlatırlar. Okuduğumuz medreselerde hocalarımız Çarpurd kelimesinin mezcî bir mürekkep lafız olduğunu ve Çar, Kürtçe'de dört purd ise tepe anlamlarında olup köyün dört tepe arasında bulunmasından dolayı bu şekilde isimlendirildiğini anlatırlardı. Es-Süyûtî (ö. 911/1505), *Lübbü'l-Lübâb fî tahrîri'l-Ensâb* kitabında bunun telaffuzunun el-Câreberdî şeklinde olduğunu söylemiştir. Zira el-Çarpurdî'nin eş-Şâfiye şerhi üzerine yazdığı hâşiyesine de *Et-Tirâzul-lâzeverdî fî hâvâşi'l-Câreberdî* (الطراز اللزوردي في حواشي الجاربردي) ismini vermesi ile kâfiye gereği kelimenin el-Câreberdî şeklinde okunduğunu göstermektedir.

El-Çarpurdî'nin babası hakkında pek bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak dedesi Yusuf, kendi bölgesinde ilim ve ilim talebeleri ile iştigal eden ve birçok eser telif etmiş meşhur âlimlerdendir.¹⁹

1.2.3. İlmî Kişiliği

İmam el-Çarpurdî, yaşadığı asırda ilim hizmetinde şöhret kazanmış ve birçok ilim talebesinin yetişmesine vesile olmuştur. Şâfiî mezhebinde derinliği olan ve aklı ilimlerde teberrüz eden el-Çarpurdî; Sarf, nahiv, tefsir, fıkıh ve fıkıh usulü gibi ilimlerde eserler yazmıştır.²⁰ İmam el-Beyzâvî'nin fıkıh usulünde *el-Minhâc* adlı eseri üzerine yazmış olduğu *es-Sirâcu'l-vehhâc* adlı eser, İbnü'l-Hâcib'in eş-Şâfiye'si

¹⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, C.3, 10, Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa. *Miftâhu's-Sa'âde ve Mişbâhu's-Siyâde fî Mevzû'âti'l-'Ulûm*, (Lübnan: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985), C.1, 135.

²⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, C.1, 123-124, ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.1, 111, es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*, C.9, 7, Muhammed, eş-Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâlibi-Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi*, (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, t.y), C.1, 47.

üzerine olan şerh ve ez-Zemahşerî'ye yaptığı reddiyeler, ilimde ne derece yüksek bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. İlimde öyle muteber bir konuma gelmişti ki ilim ehli insanların, Tebriz Vezirini aracı yaparak kendisinden İbnü'l-Hâcib'in eş-Şâfiye'si üzerine şerh yazması için ricada buldukları bir âlimdi.²¹

1.2.4. Münazaraları

İmam el-Çarpurdî'nin münazaralarına baktığımızda kendisi ile *el-Muhtasar* kitabı şârihi, talebesi Ebu'l-Fadl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Îcî (ö. 756/1355) arasında birçok farklı ilimlerde büyük münakaşaların yaşandığı görülmektedir. Öyle ki her biri birbirine reddiyeler kaleme almışlardır. El-Çarpurdî vefat ettiğinde bu münakaşalar durmamış oğlu İbrahim b. Ahmed el-Çarpurdî'ye (ö. 712/1312) intikal etmiştir. İmam İbrahim, el-Îcî'ye reddiye babında *el-Keşşâf*'ın bazı meseleleri üzerine bir risale yazmış ve şöyle isimlendirmişti; “*Bi's-seyfi's-sârim 'alâ 'unki'l-adudi'z-zâlim*” yani “zalim Adud'un boynunda keskin kılıç” şeklindedir.²² Aralarında yaşanan bu münakaşanın sebebi şöyle zikredilir; Kâdî Adûdidîn el-Îcî, işkal mahiyetinde İmam el-Çarpurdî'den, ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* tefsirindeki “فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ”²³ âyet-i kerîmesine dair görüşlerini sorar. Bunun üzerine hocası cevap yazar fakat bu cevap el-Îcî'yi tatmin etmez ve hocasına bir reddiye yazar. Bu münakaşa esnasında bazı sert sözler de sadır olur ve böylece bu münakaşalar devam eder. Sonralarda muteahhirînlerden bir grup âlim bu münakaşalarda yazmaya devam eder. Kemâleddîn Abdurrezzâk (ö. 730/1330), Takiyyud'-dîn es-Sübki (ö. 756/1355) ve İbrahim el-Çarpurdî gibi isimler bunlar arasındadır.²⁴

²¹ Ahmed b. Hasan, el-Çarpurdî, *Şerhu's-Şâfiye*, 1. bs. Thk: Ali Kemal, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2014), 10.

²² Muhammed Bâkır, el-Hânsârî, *Ravzâtü'l-Cennât fî Ehvâli'l-'Ulemâ' ve's-Sâdât*, (Tahran: Mektebetü İsmailiyyân, 1970), C.1, 334-335.

²³ Bakara, 24.

²⁴ Mustafâ b. Abdillâh, Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Nşr: Muhammed Şerefuddîn Yaltekâyâ, (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabî, t.y), C.1, 222.

1.2.5. Hocaları

Yaşadığı asırda farklı ilimlerde yüksek mertebeye sahip olan el-Çarpurdî birçok âlimden ilim tahsil etmiştir. Zira o dönem âlimleri farklı ilim dallarını her birinde mütehassis olan âlimlerden tahsil etmeye çalışırlardı. El-Çarpurdî'nin kendilerinden ders aldığı belli başlı hocaları şunlardır:

1. Nâsiru'd-Dîn el-Beyzâvî

Nâsıruddin Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, İran'da bulunan Şiraz'ın el-Beydâ köyünde dünyaya geldi. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber hicrî yedinci yüzyılın başlarında doğduğu söylenebilir. Çocukluğu ve hayatının büyük çoğunluğu el-Beyzâ'da geçti. Dolayısıyla el-Beyzâvî, Şiraz'da geniş bir ilmî çevre bulmuş oldu. İlk eğitimini babasından alan el-Beyzâvî, zamanının âlimlerinden birçok ilim tahsil etti. Şiraz'da Kâdılık görevini üstlenmiş kâdilkudât lakabını almıştı. Bir süre bu görevi sürdürdükten sonra kadılıktan ayrılarak Tebriz'e yerleşti. Tebriz'de de kâdılık görevini ifa eden el-Beyzâvî, hayatının sonuna kadar da burada yaşadığı ve 685/1286 yılında vefat ettiği belirtilir. El-Beyzâvî, kendisinden önceki kitapları ihtisar etmede yoğun bir ihtimama sahipti. Örneğin ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* tefsirini *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* adıyla ihtisar etmiş; *Tefsîru'l-Beydavî* adıyla meşhur ve *Tefsîru'l-Kâdî* adıyla da maruftur. Şâfiî fihhına dair Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed el-Gazâlî et-Tûsî'nin (ö. 505/1111) *el-Vasît* eserini *el-Ğâyetu'l-kusvâ fi dâriyeti'l-fetvâ* adıyla ihtisar etmiştir.²⁵

2. Ömer b. Necmu'd-Dîn²⁶

3. Nizâmu'd-Din et-Tûsî²⁷

---

²⁵İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C.13, 13, es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*, C.9, 8, el-İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, C.1, 283-284.

²⁶eş-Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli'*, C.1, 47.

²⁷A.g.e., 47.

1.2.6. Talebeleri

El-Çarpurdî, zamanında pek çok talebe yetiştirmiş olsa da bunlardan belli başlı bazıları şöyledir;

1. Nûrüddîn el-Erdubîlî

Nûrüddîn Ferec b. Muhammed b. el-Erdubîlî, Tebriz'in Erdubîl köyünde dünyaya gelmiştir. El-Çarpurdî'nin yanından mezun olduktan sonra Şam'a intikal etmiştir. Birçok farklı ilim tahsil ettikten sonra büyük bir ihtimam ile eser telifine koyulmuştur. El-Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) fıkha dair *el-Minhâc* eserine *Hekâiku'l-usul fi şerhi minhâcu'l-usûl* adında, yine fıkha dair Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Minhâcu't-tâlibîn* esrine bir bölümüne altı cilt olmak üzere şerhler kaleme almıştır.²⁸ Veba hastalığına yakalanan el-Erdubîlî, Câruiyye'de bulunan evinde 749/1348 yılında vefat etmiştir.²⁹

2. Muhammed b. Abdurrahim el-Mîlânî³⁰

Muhammed b. Abdurrahim el-Mîlânî, kendisinin de ifade ettiği gibi asrının meşhur âlimlerinden biri olan el-Çarpurdî'nin talebesi olmasına karşın tabakât ve terâcüm kitaplarında hayatına dair vefat yılı ve el-Çarpurdî'nin öğrencisi olduğundan ziyade hiçbir bilgi bulunmamaktadır. El-Çarpurdî'nin *el-Muğni* adlı eserine bir şerh yazmış ve 800/1397 yılında bu şerhi tamamlamıştır.³¹ Kendisine ait olduğu söylenen *Nüzhetu't-tarf fi 'ilmi's-sarf* adında bir eseri daha bulunmaktadır.³² Abdurrahim b. Hüseyin el-'Umerî el-Mîlânî'nin 811/1408 yılında vefat etmiştir.³³

²⁸Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C.2, 879.

²⁹ el-İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, C.1,175, İsmail Paşa, el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn, Esmâ'ü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, Nşr: Müessesetu'-Tarihu'l-Arabî, (İstanbul: Mektebetu'l-Behiyye, 1951), C.1, 816.

³⁰Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C.2, 1751.

³¹İsmail Paşa, el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-Ârifîn*, C.3, 176.

³² Muhammed b. Abdurrahim, el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğni*, 1. bs. Thk: Ali eş-Şevmelî. (Amman: Vizâretu's-Sekâfe, 2006), 11.

³³ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.6, 201.

3. Abdurrahim b. Ahmed b. Abduğaffâr Adudu'd-dîn el-Îcî³⁴

Abdurrahim b. Ahmed b. Abduğaffâr Adudu'd-dîn el-Îcî, Şiraz'ın Îc köyünde dünyaya gelmiştir. Arap dili, me'ânî ve usul ilimlerde âlim bir şahsiyettir. Eş-Şevkânî, el-Çarpurdî'den ders alan bir grup önce arasında İbnü'l-Hâcib'in muhtasarının şârihi el-'Adud da vardır şeklinde beyanatta bulunur- Daha önce el-Çarpurdî'nin münazaraları başlığında zikrettiğimiz el-Îcî arasında yaşanan tartışmalar bunu teyit etmektedir- Kendisi ile Kîrman arasında geçen bir meseleden dolayı Kirman kendisini hapse mahkum etmiş ve hapiste iken 756/1355 yılında vefat etmiştir.³⁵

1.2.7. Vefatı

El-Çarpurdî'nin vefatı ile ilgili üç görüş zikredilmiştir. Hepsinin ittifak üzere söylediği, Tebriz'de vefat ettiği'dir. İhtilaf ise vefat yılında olmuştur. Birinci görüş; Tebriz'de Ramazan ayında 746/1346 yılında vefat etmiştir.³⁶ İkinci görüş; Tebriz'de 742/1342 yılında vefat etmiştir.³⁷ Üçüncü görüş ise; Tebriz'de 732/1332 yılında vefat ettiği'dir.³⁸ Burada genel kabul gören görüşün 746/1346 yılında vefat ettiğini ifade eden görüş olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu görüşü dile getirenlerin birçoğu; İbnü's-Sübki (ö. 771/1369), el-İsnevî (ö. 772/1370), İbnü'l-Kadı Şühbe (ö. 851/1448), ve tabakât sahibi diğer kaynaklar Şâfiî kaynaklardır. Mevzu bahis müellif, daha önce zikredildiği gibi Şâfiî mezhebine mensup olduğu için genel

³⁴ eş-Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, C.1, 47.

³⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, C.2, 322-323,

³⁶ es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*, C.9, 9, İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, C.3, 9, ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.1, 111, es-Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, C.1, 303, el-İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, C.1,394, İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, C.1,123, Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C.1, 112, Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullâh b. Es'ad, el-Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân ve İbretü'l-Yakzân fî Ma'rifeti Havâdisi'z-Zamân*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1997), C.4, 231, Cemâlüddîn Yûsuf, İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, (Kahire: Dâru'l-Kutub, t.y), C.10, 145, İsmail Paşa, el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-Ârifin*, C.1,108.

³⁷ eş-Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, C.1, 47, el-Hânsârî, *Ravzâtü'l-Cennât*, C.1, 336.

³⁸ İsmail Paşa, el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-Ârifin*, C.1,108,.

anlamda birinci görüşün ön plana çıktığı söylenebilir.

1.2.8. Âlimlerin Kendisi Hakkındaki Görüşleri

El-Çarpurdî'nin zikredildiği bütün kaynaklardan anlaşıldığına göre kendisi fazilet, takva ve hayır sahibi bir kişidir. Alçak gönüllü, daima ilim tedrisatı, telif ve insanlara fayda verme ile meşgul olan bir şahsiyettir. Bu meyanda âlimlerden bazı görüşler de şöyledir;

İbnü's-Sübki (ö.771/1369), kendisinin fazilet sahibi, mütedeyyin, mahir, devamlı ilimle uğraşan ve ilim talebelerine faydalı bir kişi olduğunu söyler. Ardından el-Çarpurdî'ye ait şu beyitlerini zikreder;

عجباً لقوم ظالمين تستروا * بالعدل ما فيهم - لعمرى - معرفة
قد جاءهم من حيث لا يدرونه * تعطيل ذات الله مع نفي الصفة³⁹

Zalim bir kavme hayret ki adaletle

Gizleniyorlar ve marifetleri de yoktur

Farkında olmadan Allah'ın zatını

Sıfatını nefy ile devre dışı bırakıyorlar

Bu beyitleri ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* 'ta "قَالَ رَبِّ أَرْنِي أَنْظُرُ إِلَيْكَ"⁴⁰ âyetini tefsir ederken ehli sünnetin Allah Teâlâ'nın görülebileceği itikadını eleştirmek amacıyla naklettiği şu beyitlere atfen kaleme almıştır;⁴¹

لجماعة سموا هواهم سنة * وجماعة حمر لعمرى مؤكفه
قد شبهوه بخلقه وتخوفوا * شنع الورى فتستروا بلباكفه

Bir cemaat vardır ki hevâlarına sünnet derler

Ve ömrüme yemin olsun ki semerli (yükü) himarlardır

Allah'ı mahlukuna benzetip insanların eleştirisinden korkarak

³⁹es-Sübki, *Tabakâtü 'ş-Şâfi 'iyyeti 'l-Kübrâ*, C.9, 9.

⁴⁰A'râf, 143.

⁴¹Bkz, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, ez- Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3 bs. (Beyrut: Dâru'l-Me'rife, 2009), 386.

Şöyle derler; nasıl olduğu bilinmeden Allah'ı görürler.

El-İsnevî (ö. 772/1370), kendisinin âlim, mütedeyyin, vakur, daima çalışan ve üreten biri olduğunu söyler.⁴²

İbn Kâdî Şühbe (ö. 851/1448), Allâme Fâhru'd-Dîn el-Çarpurdî'nin Tebriz nezîli olduğunu ve bu coğrafyanın meşhur ilim adamlarından birisi olarak kabul edildiğini ve daima ilim talebeleri ile ilgilendiğini söyler.⁴³

İbnü'l-Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), Şâfiî mezhebinde fakih olduğunu ve mantık ilimlerinde yüksek derecelere nail olduğunu söyler.⁴⁴

El-Yafi'î (ö. 768/1366), önemli şahsiyetlerden biri olan, İslam meşâyihinin tabii olduğu, ilim talebelerine faydalı, insanlara yol gösteren, mantık ve diğer ilimlerde mahir, birçok ilmi kendisinde cem eden ve çokça telifi bulunan Fâhru'd-Dîn ebu'l-Mekârım el-Çarpurdî'nin Tebriz nezîli olduğunu, Şâfiî mezhebine intisap eden faydalı ve harika eserler telif ettiğini nakleder.⁴⁵

El-Hânsârî (ö.1313/1895), el-Çarpurdî'nin önde gelen âlim ve ediplerden olup daima ilimle meşgul olduğunu ve çokça eser sahibi biri olduğunu nakleder. Ve şöyle devam eder; Sarf ilminde *Sami* ismi ile İbnü'l-Hâcib'in *eş-Şâfiye*'si üzerine bir şerh tasnif etmiştir. Hakikatte bu şerh, kendileri arasında en güzel, en iyi incelenmiş, en kâmil, en faydalı, tahkik yönüyle en iyi ve başkalarının yazmış olduğu şerhlerden daha kapsamlıdır. Bu nedenle yaşadığı asırda ilim talebelerinin genelini ders aldığı ve kabul gördüğü biridir.⁴⁶

Muhammed b. Abdurrahim el-Mîlânîde (ö. 811/1408) şöyle anlatır; Allâme el-Çarpurdî, yaşadığı asrın yegane âlimi, usul ve furû'da âlim, mantık ve diğer ilimleri bir arada toplamış, ilimde derya gibi, ikinci Numan (Ebu Hanife'ye atıfta bulunarak) seyri suluk imamlarının önderi, millet ve dinin iftiharıdır. Allah onu mağfiretiyle

---

⁴²el-İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, C.1,394.

⁴³İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, C.3, 9.

⁴⁴İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, C.1,123.

⁴⁵el-Yâfi'î, *Mir'âtü'l-Cenân*, C.4, 231.

⁴⁶el-Hânsârî, *Ravzâtü'l-Cennât*, C.1, 335-336.

kaplasın ve onu cennetine nail eylesin.⁴⁷

1.2.9. Eserleri

El-Çarpurdî, fıkıh, tefsir, nahiv, sarf, belâğat ve mantık ilimlerinde eserler kaleme almıştır. Bu eserleri kısaca tanıtmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1. *Şerhu'ş-Şâfiye*

İbnü'l-Hâcib'in (ö.646/1249) sarf ilminde kaleme aldığı *eş-Şâfiye* adlı eseri üzerine yazılan şerhtir. Şerhi yazmasının sebebi olarak şunu zikreder: 'Hacminin küçük olmasına rağmen çok değerli bilgiler içermesi, zorlu ibaresini açıklayacak bir şerh bulunmaması ve hatırlarını kıramayacağım fazilet sahibi bir grubun ricasından dolayı îcâz ve îksâr arasında bir şerh yazmaya başladım.'⁴⁸ El-Çarpurdî'nin bu şerhi üzerine birkaç hâşiye de telif edilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir;

İbnü'l-Cemâ'e'nin (ö. 733/1327)*Hâşiyetun 'alâ şerhi'l-Câreberdî ve Ed-Dureru'l-kâfiye fî halli şerhi'l-kâfiye* adlı eserleri.⁴⁹ Bu şerh, İbnü'l-Cemâ'e'nin hâşiyesi ve başka bir hâşiye ile beraber *Mecmu'atu'ş-Şâfiye* ismi ile basılmıştır.

Mahmud b. Ahmed el-'Aynî'nin (ö. 855/1450)*Hâşiyetun 'alâ şerhi'l-Câreberdî*⁵⁰

Es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505)*et-Tirâzul-lâzeverdî fî havâşi'l-Câreberdî* adlı eseri.⁵¹

El-Çarpurdî'nin kendi şerhi üzerine yazdığı *Hâşiyetun 'alâ şerhi'ş-şâfiye*⁵²

2. *Es-Sirâcu'l-vehhâc fî şerhi'l-minhâc*⁵³

El-Beyzâvî'in (ö. 685/1286) fıkıh usulünde yazmış olduğu *Minhâcu'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl* metni üzerinedir.

⁴⁷Muhammed b. Abdurrahim, el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*, (İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi, t.y), 1.

⁴⁸Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C.2, 1021.

⁴⁹A.g.e., 1021.

⁵⁰A.g.e., 1021.

⁵¹A.g.e., 1021.

⁵²A.g.e., 1021.

⁵³İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, C.1, 124.

3. *Hâşiyetun ‘ala’l-îdâh*⁵⁴

İbnü’l-Hâcib’in (ö. 646/1249) ez-Zemahşerî’nin (ö. 538/1144) *el-Mufasssal* adlı eseri üzerinde telif ettiği *el-Îdâh* adlı eseri üzerinedir.

4. *Haşiyetun ‘ala’l-keşşâf*⁵⁵

El-Çarpurdî’nin ez-Zemahşerî’nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* tefsirine yazdığı haşiyeleridir. *Hâvaşi’l-Keşşâf* şeklinde zikredilir.

5. *Şerhu usulu’l-bezdevî el-hanefî*⁵⁶

Hanefî usul âlimlerinden olan Fahru’l-İslam Muhammed b. Hüseyin el-Bezdevî’nin (ö. 482/1089) fıkıh usulündeki *Kenzu’l-vusûl* eserinin şerhidir.⁵⁷

6. *Şerhu’l-Hidâye*⁵⁸

Ali b. Ebu Bekir el-Merğînânî’nin (ö.593/1197) Hanefî fıkınının furû‘u üzerine yazmış olduğu eserinin şerhidir.

7. *Şukûk ‘ala’l-Hâcibiyye*⁵⁹

İbnü’l-Hâcib’in *el-Kâfiye* adlı eseri üzerine telif edilmiştir.

8. *El-Hâdî*

İmam Abdulgaffar b. Abdülkerim el- Kâzuveynî’nin (ö.665/1263) Şâfiî fıkın furû‘una dair kaleme aldığı kitabın şerhidir. İbnü’s-Sübki’nin *Tabakâtu’l-Vustâ*’sında ve el-Çarpurdî’nin anlatıldığı diğer kaynakların birçoğunda bu şerhin

⁵⁴Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C.2, 1774

⁵⁵es-Sübki, *Tabakâtu’s-Şâfi’iyyeti’l-Kübrâ*, C.9, 8, Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, C.2, 1479, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân, es-Süyûtî, *Buğyetü’l-Vu‘ât fî Tabakâti’l-Lugaviyyîn ve’n-Nuhât*. 1. bs. Thk: Muhammed Ebu Fadl İbrahim, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1965), C.1,303.

⁵⁶İsmail Paşa, el-Bağdâdî, *Hediyyetu’l-‘Ârifîn*, C.1, 108, Hacı Halife, *Keşfu’z-Zunûn*, I, 112.

⁵⁷ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, C.4, 328.

⁵⁸İsmail Paşa, el-Bağdâdî, *Hediyyetu’l-‘Ârifîn*, C.1,108.

⁵⁹ Carl, Brockelmann, *Târihu’l-Edebi’l-Arabi*. 5 bs. Thk: Abulhalim en-Neccâr-Ramazan Abduettevab, (Beyrut: Dâru’l-Me‘ârif, 1977), C.10, 312.

ikmal edilmediği söylenir.⁶⁰

9. *Risâletun fî mes'eleli'l-kuhli*

El-Çarpurdî'nin nahiv ilminde tartışmaya konu olan çetrefilli bir mesele ile ilgili yazdığı bir risalesidir. İçerik olarak ismu tafdülin şu gibi örneklerde amel edip etmediği esasına dayanır,⁶¹

ما رأيت رجلا أحسن في عينيه الكحل منه في عين زيد

“Ben hiçbir adam görmedim ki, onun gözünde olan sürmenin güzelliği, Zeyd'in gözünde olan sürmenin güzelliği gibi olsun.”

10. *Havâşi'l-mesâbîh*⁶²

11. *Şerhu'l-misbâh*⁶³

12. *Şerhu'l-işârât*⁶⁴

13. *Havâşi's-şerhi's-sünne*⁶⁵

14. *Havâşi'l-metâli'*⁶⁶

⁶⁰es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-Kübrâ*, C.9, 8, İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyey*, C.3, 10, es-Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, C.1, 303.

⁶¹Abdulkâdir b. Ömer, el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-'Arab*, Thk: Abdüsselam M. Hârun, (Kahire: Mektebetu Hancî, 1979), C.8, 320.

⁶²Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân, es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir fi'n-Nahv*, Thk: İbrahim Muhammed Abdullah, (Dımaşk: Mecma'i'l-lugati'l-Arabiyyeti bi Dımaşk, 1987), C.3, 616-617.

⁶³A.g.e., 616-617.

⁶⁴A.g.e., 616-617.

⁶⁵A.g.e., 616-617.

⁶⁶A.g.e., 616-617.

1.2.10. *El-Muğnî* Adlı Eseri

Ülkemizde Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde bulunan medreseler, yüz yıllardır Arapça ve İslami İlimler eğitiminde önemli çalışmalar yapmıştır. Osmanlı'dan bu yana zaman zaman zorlu süreçler geçirmelerine rağmen eğitime asla ara verilmemiş, özellikle Arapça gramer ve Şâfiî fikhında bölge halkına önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Arapça gramerinde, şark medreselerinde aralıksız bir şekilde ders kitabı olarak okutulan *el-Muğnî*, el-Çarpurdî'nin nahiv ilminde telif ettiği muhtasar kitaplarından. Özellikle Kürt nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde şöhret kazanan eser, öğrencilerin bu bölgelerdeki medreselerden mezun olabilmeleri için *el-Âcurûmiyye* kitabından sonra zorunlu olarak okutulması ve ezberlenmesi gereken sıra kitapları arasındadır.

Mevzu bahis medreselerde (günümüzde dahi) sarf, nahiv, belâğat, mantık, isti'âre gibi ilimler üzerinde oldukça durulmakta ve dersler verilmektedir. Bu ilimlerde metinler şerhleri ile beraber ders verilir ve ezberletilir. Hatta medreseden mezun olana kadar tüm metinlerin ezberi korunurdu. Disiplinli müderrisler öğrencilerin medresede devam edebilmesi için metin ezberini şart koşarlardı. Metinsiz bir öğrenci bu boşluğu doldurmadığı sürece itibar görmezdi.⁶⁷ Hatta şöyle bir deyim de dolaşırdu medreselerde; Metinsiz bir öğrenci silahsız askere benzer. Ancak günümüzde bu derece ezbere riâyet eden medreselerin sayısı bir hayli nadirdir.⁶⁸ Bu metinler arasında bulunan *el-Muğnî*, nahiv ilminin birçok konusunu içerdiği, kolay olması ve muhtasar olması hasebi ile bu bölgelerde öyle önemli bir konuma gelmiştir ki ez-Ziriklî'nin (ö. 1396/1976) değimi ile kendisi Muğni'l-Ekrâd (Kürtlerin Muğni'si) olarak isimlendirilmiştir.⁶⁹ Zira eser genelde bu bölgelerdeki medreselerde şöhret kazanmış ve genelde bu bölgelerde okutulmaktadır.

El-Muğnî üzerine öğrencisi Muhammed b. Abdurrahim el-Mîlânî'nin (ö. 811/1408) yazmış olduğu *Şerhu'l-Muğnî* adında bir eseri vardır. Birçok farklı nüshası bulunan şerh günümüzde matbudur. El-Mîlânî, şerhinin mukaddimesinde *el-Muğnî*'ye şerh yazma sebebini şöyle zikreder: “Kendi asrının yegane âlimi, fikhın usulünde ve

⁶⁷M. Halil, Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2009), 50.

⁶⁸A.g.e., 50.

⁶⁹ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.6, 201.

furû'unda âlim, aklî ve şer-î ilimleri bir arada toplamış, ifade gücü çok kuvvetli, kendi zamanının öncüsü, ilimde ikinci Numan,⁷⁰ dinin ve milletin iftiharî olan üstadım allâme Ahmed b. Hasan el-Çarpurdî'nin yazmış olduğu kitaplardan *el-Muğnî* diye isimlendirilen kitabının bir şerhi olmayınca, gönlüme ona bir şerh yazma arzusu hasıl oldu. Bu şerh, mücevher gibi olan sahih manalarını keşfedecek, yol gösterici gibi olan fasih manalarını tavzih edecektir. Allah onu mağfiretiyle kapsasın ve ona cennetinin ortasında bir mesken yapsın. Böylece Allah'tan yardım diledim ve istediğim şeyde beni arzuma ulaştırması temennisi ile bu şerhle meşgul olmaya başladım. Yüce Allah'tan elim olan azabından beni muhafaza etmesini ümit ederim.⁷¹

El-Muğnî, medreselerde el-Mîlânî'nin şerhi ile beraber okutulmakta ve ezberi üzerinde sıkı bir şekilde durulmaktadır. Öyle ki şerh metinle öyle iç içe geçmiştir ki es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) İbn Mâlik'in (ö. 761/1360) *el-Elfiyye*'sine şerh yazarken şerhi mezc ettim⁷² dediği gibi memzûc ve adeta tek bir kitap gibi okutulmaktadır.⁷³ *El-Muğnî* üzerine bir şerh de Abdullah b. Seyyid Fâhru'd-Dîn el-Hüseynî yazmıştır.⁷⁴ Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657), *el-Muğnî*'den bahsederken bir şerhin daha olduğunu ve Ebu'n-Nazar Muhammed b. Esbat el-Kendî el-Mısırî'ye ait olduğunu zikreder.⁷⁵ Ancak bu şerhlere, tüm çabalarıma rağmen ulaşamadım. *El-Muğnî*'nin bir tanesi matbu diğerleri mahtût olmak üzere toplamda altı nüshası bulunmaktadır.⁷⁶ Tüm nüshaları Süleymaniye kütüphanesinde mevcuttur. Matbu nüshada kitap,

---

⁷⁰İmam Âzâm Ebu Hanîfe'ye atfen hocasının fıkhîta ne derece âlim olduğunu ifade eder.

⁷¹el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*, 1.

⁷²Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân, es-Süyûtî, *el-Behcetü'l-Merđıyye*, (Midyat: İslami Kitaplar Naşiri, t.y), 1.

⁷³ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.6, 201, Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C.2, 1751.

⁷⁴Ahmed b. Hasan, el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 2 bs. Thk: Kasım el-Muşî, (Beyrut: Dar Sadr, 2011), 2.

⁷⁵Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C.2, 1751.

⁷⁶İlgili nüshalar için Süleymaniye Kütüphanesi Şehzade 4/100, Kadızade Muhammed 509, Harput 1/2, Fatih 3/5608, Fatih 2/5007.

besmele, hamdele ve tasliyye olmadan 'الكلمة لفظ وضع لمعنى مفرد' şeklinde başlamaktadır. Bu da kitabı okutan birçok müderris tarafından ilk eleştiri olarak zikredilir. Ancak mahtût nüshaların bir tanesinde الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين الكلمة لفظ وضع لمعنى إلخ şeklinde başlamaktadır. Bir diğer mahtût nüshada ise الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله أجمعين الكلمة لفظ وضع لمعنى مفرد إلخ şeklinde başlanılmaktadır. Buradaki besmele, hamdele ve tasliyyenin, nâsihler tarafından mahtût eserlere eklendiği veya matbu esere eklenmediği konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır.

El-Muğnî, nahiv ilmi kitapları arasında başlangıç ve orta seviye öğrencilerinin okuyacağı, ezberlenmesi dâhilinde ileri seviyede dahi hatırlanacak bir kitaptır. Özellikle doğu medreselerinde nahiv ilmi eğitiminde tadrîcîlik, sistematik olarak yerleşmiş bir yapıya sahiptir. Nahiv ilminde okutulan sıra kitapları şöyledir;

Birinci Dönem;

Avâmilu'l-cürcânî

Avâmilu'l-birgevi

Zurûf

Terkîb

Sa'dullahi's-sağîr

Âcurûmiyye

İkinci Dönem;

Şerhu'l-muğnî

*Sutûr*⁷⁷

Tedrîcü'l-edânî (Sa'dinî)

Hallu'l-me'âkîd şerhu'l-kavâ'id

---

⁷⁷Teftazânî'nin 16 yaşında yazdığı Sa'dinî eserinin dibacesindeki ağdalı ve edebi sanatların anlaşılması için kaleme alınan ve beyan ilminin bir kitabını andıran Şırnaklı Abdülhakim ed-Dirşevin eseridir.

Üçüncü Dönem;

Şerhu katru'n-nedâ

Elbehcetü'l-merdiyye fî şerhi'l-elfiyye

El-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye (Molla Câmî)

Yukarıda örneği verilen geleneksel medrese sıra kitapları benim de okuduğum bazı medreselerde bulunur.⁷⁸ Bununla beraber bölgenin farklı illerinde daha farklı bir müfredatla karşılaşmak da mümkündür.⁷⁹ Bu yapıda el-Mîlânî'nin şerhi ile okutulan *El-Muğnî*, sonrasında gelen *el-Behcetü'l-Mardiyye*, *el-Elfiyye*, *Şerhu'l-Katır*, *el-Kâfiye* ve *el-Mufassal* gibi klasik ana eserlerin anlaşılmasında önemli bir basamak, hazırlık ve özelliğe sahiptir.

1.2.10.1. Kütüphanesi/Kaynakları

El-Muğnî, nahiv ilminde yazılan muhtasar bir kitaptır. Bu bağlamda kitap okunduğu takdirde bazen şerh edilmeye muhtaç durumlarda bazen de beslendiği kaynağın bilinmesi gibi, herhangi bir müşkil ile karşılaşıldığında okuyucuya yardımcı olması ve ışık tutması hasebiyle dar çerçevede eserin kaynak ve tesirinden bahsedeceğiz. Zira, telif edilmesi açısından kendisinden önceki kaynaklardan önemli derecede beslenmiş ve anlaşılması bakımından da daha sonrasında gelen bazı kitaplar, *el-Muğnî*'yi beslemiştir. Burada *el-Muğnî*'nin kaynakları denilmesindeki amaç, kapsamlı bütün nahiv kitapları değil, sadece el-Çarpurdî'nin içerik, düzen, bablandırma, konuları ele alma gibi yöntemlerinde esinlendiği kaynaklardan bahsetmektir. *El-Muğnî*, incelendiğinde görülecektir ki el-Çarpurdî, çok fazla müellif ve kitap ismi zikretmese de ilerde açıklanacağı gibi birçok farklı âlim ve kaynaktan beslenmiştir. Örneğin eser olarak hiçbir kaynak zikretmeyen el-Çarpurdî, müellif

---

⁷⁸Bkz, Abdulmuttalip Arpa, "Cizre Medreselerinde Arapça Eğitim Programı", *Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri*, 14-15 Nisan 2012, (Şırnak: Mardin Artuklu Üniversitesi, Şırnak Üniversitesi, Cizre Sanayi ve Ticaret Odası, 2012), 411-419.

⁷⁹Bkz, Abdulmuttalip Arpa, "Şark Medreseleri Programında Kur'ân Birikimi", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S. 2, (2013): 99-123.

olarak ise sadece el-Müberred⁸⁰ (veya Müberrid) (ö.210/825), Sibeveyh⁸¹ (ö.180/796) ve el-Ahfeş'i⁸² (ö.177/793) zikretmektedir.

El-Çarpurdî *el-Muğnî* eserinde düzen ve içerik olarak kendisi ile arasında yüz sene olan İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *el-Kâfiye* eserinden son derece istifade ettiği açıktır. Gerek konular ve tariflerde gerekse de bölümler ve düzenlemede *el-Kâfiye* ile ciddi benzerlik taşımaktadır.⁸³ Bu bağlamda *el-Kâfiye*'nin de telif sürecini zikrederek eserimizin kendisinden önceki kaynaklarına yeterli düzeyde vakıf olmak mümkün olacaktır.

İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249) eserini telif ederken, Cârullah ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Mufassal* eserine bir çeşit farklı bakış açısı kazandırarak kaleme almıştır. *El-Mufassal*; İsim, fiil, harf ve bunların ortak durumlarını anlatan dört bâb şeklinde hem nahiv hem de sarf konularını ihtiva etmektedir.⁸⁴ İbnü'l-Hâcib ise *el-Mufassal*'daki nahiv ve sarf konularını ayırarak iki yeni eser ortaya çıkarmıştır. Nahiv ile ilgili olan eseri *el-Kâfiye*, sarf ile ilgili olan eseri ise *eş-Şâfiye* olarak isimlendirmiştir. Ancak İbnü'l-Hâcib sadece alıntı yaparak değil bazı düzenlemeler, eklemeler, çıkartmalar, düzeltmeler ve bazen de kendi görüşlerine yer vermek suretiyle *el-Mufassal*'a yeni bir şekil kazandırmıştır.⁸⁵ Örneğin ez-Zemahşerî, kelimenin tarifini şöyle zikreder; ⁸⁶الكلمة هي اللفظة الدالة على معنى مفرد بالوضع, bunun yanında İbnü'l-Hâcib, daha veciz ve basit ibaresiyle şöyle ifade eder;

---

⁸⁰el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 64.

⁸¹A.g.e.,58.

⁸²A.g.e., 58.

⁸³Bkz, el-Çarpurdî, *el-Muğnî*.

⁸⁴Bkz, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, ez- Zemahşerî, *el-Mufassal fi Sinâ'ati'l-İ'râb*, (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2009).

⁸⁵Bkz, ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, Cemâlüddîn Osmân b. Ömer, İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, (Karachi: Cem'iyetu'l-Büşra el-Hayriyye, 2015).

⁸⁶ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, 8.

El-Muğni'den sonra *el-Muğni*'nin anlaşılması için müracaat edilebilecek kaynaklar arasında; talebesi el-Mîlânî'nin telif ettiği *Şerhu'l-Muğni*'den istifade edilecektir. Son olarak yine doğu beldelerinde özellikle Kürt nüfusunun yoğun olduğu yerlerde meşhur olan, Molla Halil el-İs'irdî'nin (ö. 1164/1750) telif ettiği *el-Kâfiyetü'l-Kübrâ* adlı eseridir. Kaynaklarımıza eklememizin sebebi; kitabına verdiği isme bakılarak bile anlaşılabilir. Zira Molla Halil bilfiil *el-Kâfiye*'den istifade etmiş ancak *el-Muğni*'den de daha geniş tutarak eserini yazmıştır. Eser incelendiğinde el-Kâfiye'nin ihtisarı olmakla beraber *el-Muğni*'ye de muttali olduğu görülmektedir.⁸⁸

El-Muğni okuyucuları için kütüphanesinin bilinmesine bizim için önemlidir. Zira *el-Muğni* eseri her ne kadar meşhur olmasa da ki öyledir, ancak *el-Kâfiye* ve *el-Mufassal* nahiv ilminde en meşhur ve en muteber kitaplardandır. Böylece eser okunurken herhangi bir zorluk ve anlaşılmayan bir konu ile karşılaşıldığında öncelikle bu kaynaklara ve bunların sayıları iki yüzden fazla olan şerhlerine başvurulmalıdır.

1.2.10.1.1. Kendisinden Etkilendiği Kaynaklar

1. *El-Mufassal*

Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144)⁸⁹ telifine h.513 senesinin Ramazan ayında başladığı, h.514 yılının Muharrem ayında tamamladığı Arap gramerinin en önemli kaynaklarıdır.⁹⁰ Kitaba şöyle başlamaktadır;

“الله أحمد أن جعلني من علماء العربية” Allah'a hamd olsun ki beni Arapça âlimlerinden yapmıştır. Daha sonra Arapçanın ne denli önemli olduğunu İslamî ilimlerden hiçbir ilmin; fıkıh, kelam ve tefsir gibi Arapça olmadan anlaşılmayacağını bariz olduğunu,

⁸⁷İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 6.

⁸⁸ Bkz, Molla Halil b. Molla Hüseyin, el-İs'irdî, *el-Kâfiyetü fi'n-Nahvi ve's-Sarf*, 1 bs. Thk: Hamdi Abdulmecîd es-Selefi, (Diyarbakır: Mektebetu Diyarbekir, 2011).

⁸⁹Ömer Rızâ, Kehhâle, *Mu'cemü'l-Mü'ellifîn: Terâcimü Muşannifi'l-Kütübi'l-'Arabiyye*, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), C.3, 822.

⁹⁰Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C.2, 1774.

fıkıh usulü ve konularının anlaşılmasının î'râb ilmine dayalı olduğunu söylemiştir.⁹¹

Kitabın telif sebebini de şöyle zikreder;

ولقد ندبني ما بالمسلمين من الأرب إلى معرفة كلام العرب وما بي من الشفقة والحدب على أشياعي من حفة
الأدب لإنشاء كتاب في الإعراب محيط بكافة من الأبواب مرتبا ترتيبا يبلغ بهم الأمد البعيد بأقرب السعي ويملا
سجالهم بأهون السقي⁹²

Müslümanların Arapça'ya olan ihtiyaçları ve bendeki edebi kimselere olan sevgim beni nahivde bütün î'râb konularını içeren düzenli ve tertibi ile gayeleri yakınlaştıran bir kitap yapmaya sevk etti.⁹³ Ez-Zemahşerî, kitabını “*el-Mufassal fi sen'ati'l-Îrab*” olarak inşa edip, dört bölüm oluşacak şekilde düzenlemiştir;

1- İsimler

2- Fiiller

3- Harfler

4- İsim, fiil ve harfler arasındaki müşterek konular⁹⁴

Kelime ve kelimadan oluşan bir fasıl zikrettikten sonra birinci bölümde isim, özellikleri ve çeşitleri (mu'rab, munsarîf ve gayrı munsarîf), merfu'ât, mensubât, mecrurât, tavâbi'ler, mebnî isimler, ismin kısımlarından; müsennâ, mecmû', marife, nekire, müzekker, müennes, musağğer, mensûb, aded, meksûr, memdûd, şibhu'l-fiil, masdar, ismu fâil, ismu mef'ûl, sıfatı müşebbehe ef'alu't-tafdîl, esmâu'z-zamâni ve'l-mekân, ismu'l-âlet, sulâsî, rubâî ve humâsî isimler ele alınmıştır.⁹⁵ Fiiller bölümünde; Mazî, muzârî' ve bunların merfu', mensûb ve meczûm bakımından î'rab yönleri, emir, müte'addî fiil, lazimî fiil, meçhul fiil, ef'alu'l-kulûb, nâkıs fiiller, mukârebe fiilleri, medh ve zem fiilleri, ta'accub fiilleri, sulâsî fiiller, Mezîd fiiller ve rubâî fiiller ele alınmıştır. Harfler bölümünde; İdâfe, fiile benzeyenler, atıf, nefiy, tenbîh, nidâ, tasrif, îcâb, hitap, sıla, tefsir, masdar, tahkîk, takrîb, istikbâl, istifhâm,

⁹¹ez-Zemahşerî, 5.

⁹²A.g.e., 7.

⁹³A.g.e., 7.

⁹⁴A.g.e., 7.

⁹⁵Bkz, ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*.

şart, ta'lîl, radî', lamlar, tau't-te'nîs es'sâkine, tenvîn, te'kîd nûnu, sekte hası, şinu'l vakıf, inkar, ve tezkîr harfleri zikredilmiştir.⁹⁶ Dördüncü bölüm müşterek bölümde ise; İmâle, vakıf, kase, hemze, iki sakin harfin rastlaşması, harflerin fazlalaşması, ibdâl, i'tilâl, idğâm konuları ele alınmıştır.⁹⁷

El-Mufassal üslup olarak, ez-Zemahşerî'nin mukaddimesinde de dediği gibi ; ونظمت من الرائد المتناثرة مع الإيجاز غير المخل والتلخيص غير الممل ibarelerle topladığı, konu ihmali yapmadan veciz ibare kullandım ve ibareyi uzatmadan da şerh ve açıklama yaptığı bir üslup kullanmıştır.⁹⁸ Ancak İbü'l-Ya'îş (ö. 643/1245)⁹⁹ mukaddimesinde de söylediği gibi; ibaresi garip olan bazı meseleleri kapsadığını ve bunun müşkil olduğunu, bazı lafızların manen mücmel olduğunu bazılarının da anlaşılır olduğu fakat delillerinin de olmadığını söylemektedir.¹⁰⁰ Bu nedenle olsa gerek ki kitabı şerh edenlerin sayısı bir hayli fazladır.

Ez-Zemahşerî, *el-Mufassal* kitabında ekol olarak herhangi bir ekole bağlı kalmamıştır. Ancak genel manada Basra mezhebine mensup olduğu görülmektedir. Zira Basra ekolüne atıfta bulunarak benim ashabım şeklinde ifade etmektedir.¹⁰¹ Bununla beraber Sibeveyhî'nin görüşlerine çokça müracaat ettiği görülmektedir. Böylece yöntem olarak da Sibeveyhî'den çokça etkilendiği söylenebilir. Bazen Sibeveyhî'den olduğu gibi ibareler nakleder bazen ekleyerek veya çıkararak bazen de isim vermeden nakiller yapmaktadır.¹⁰² Kûfe ve Bağdat ekollerinden de seçimler yapmış bazen de sadece kendi görüşlerine de yer vermiştir. Nahiv kaidelerini

⁹⁶Bkz, ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*.

⁹⁷Bkz, ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*.

⁹⁸ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, 7.

⁹⁹es-Süyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, C.2, 352, Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C.2, 1775.

¹⁰⁰Ebü'l-Bekâ Muvaffâkuddîn Yaîş, İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, 2 bs. Thk: İmîl Bedî Ya'kûb, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011), C.1, 1.

¹⁰¹ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, 72.

¹⁰² Bkz, ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*.

işlerken istişhâd olarak; âyetler ve kıraatlar, hadîsler, şiirler ve deyimlerden deliller getirmiştir.¹⁰³

El-Mufasssal, konuların düzenli tasnifi açısından nahiv ilminin ikinci aşaması olarak görülmektedir. Hatta bazıları Sibeveyhî'den sonra nahiv ilminin ikinci kitabı olarak saymıştır. Yöntem açısından daha düzenli yapması ve fasıllar şeklinde konuları işlemesi kendinden öncekilerden farklı olduğunu göstermekte ve bu nedenle kitap *el-Mufasssal* olarak isimlendirilmiştir. Öte yandan ilmî üslup ve ibaresi açısından da kolay ve açıktır. Sibeveyhî'den sonra *el-Mufasssal*'a kadar şamil bir biçimde nahiv konularını içeren bir kitap yoktur. Bazı dar çerçevede özel nahvî konular veya dil ağırlıklı sarf konularını içeren eserler mevcuttur. Ancak el-Mufasssal bu anlamda tam bir gelişme sağlayıp nahivde kâmil bir noktaya ulaşmıştır.¹⁰⁴ Nahiv ilminde büyük öneme sahip olan eserin birçok methiyesi, şerhi, ihtisarı, nazmı ve reddiyeleri mevcuttur.¹⁰⁵ Kâtib Çelebi, eserin önemli bir yeri olduğunu zikretmiş ve eser hakkında söylenen şu beyti nakletmiştir;¹⁰⁶

إذا ما أردت النحو هاك محصلا * عليك من الكتب الحسان مفصلا¹⁰⁷

Nahiv istersen Faydalı kitaplardan

İşte sana sonuç; *el-Mufasssal*

2. *El-Kâfiye*

İbnü'l-Hâcib künyesi ile bilinen Cemâluddîn Ebû Amr Osman b. Ömer'in (ö. 646/1249) telif ettiği muteber, muhtasar ve şöhretinin tarife gerek duymadığı eseridir.¹⁰⁸ İbnü'l-Hâcib, öğrencileri için nahiv ilminin kolaylaştırılmasına rağbet eder ve bu eseri telif eder. Esere *el-Kâfiye* adını verir. *El-Kâfiye* olarak isimlendirilmesi de

¹⁰³ Bkz, ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*.

¹⁰⁴ Abdülhamid, Hasan, *el-Kevai'du'n-Nahviyye Mâddetuha ve Tarikatuhâ*, 2 bs. (Kahire: Mektebetu'l-Enculû el-Mısıryye, 1952), 267.

¹⁰⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C.2, 1775-1776.

¹⁰⁶ A.g.e., 1774.

¹⁰⁷ A.g.e., 1774.

¹⁰⁸ A.g.e., 1370.

kitabın niçin telif edildiğine işaret etmektedir. Zira eser, öğrenciyi diğer zor ve kalın kitaplardan istigna etmektedir. Eserde yazılı olarak mukaddime ve hamdale bulunmamaktadır.¹⁰⁹ *El-Kâfiye*'nin şârihlerinden biri olan Molla Câmî (*el-Fevâidu 'z-Ziyâiyye*) müellifi Abdurrahmân el-Câmî bu konuya işaret eder ve İbnü'l-Hâcib adına şöyle özür beyan eder; Bil ki şeyh (r.a) kitabından bir cüz olması kaydı ile risalesine hamdele ile başlamamıştır. Bunun sebebi, nefisini hakir görmesi ve bu eserin kendisine ait olmasından ötürü selefin (r.a) kitapları kadar bir kıymeti harbiyesi olmadığını, dolayısıyla onların yolundan gitmeyi hak etmediğini tahayyül etmesindedir. Aynı zamanda musannifin yazı ile hamd getirmemesi mutlak anlamda hamd etmediği anlamına gelmez ta ki bereketten kesilsin. Olabilir ki musannif şifahen hamd getirmiş olsun.¹¹⁰ Bu te'vîl doğrultusunda Molla Halil el-İs'irdî de kendisinin kaleme aldığı *el-Kâfiyetü 'l-Kübrâ* eserine yazdığı *el-Kâmûsu 's-Sânî* şerhinde ifade etmektedir.¹¹¹ Ayrıca Molla Câmî şerh yazma sebebi olarak da oğlu Ziya ve diğer öğrencilerin *el-Kâfiye*'yi daha rahat anlamaları için yazdığını ifade eder.¹¹² Bunun yanında bizzat İbnü'l-Hâcib'in de *el-Kâfiye* üzerine yazdığı ve urcûze şeklinde nazmettiği *el-Vâfi* isminde şerhi de mevcuttur.¹¹³ Buradan hareketle her ne kadar muhtasar ve veciz bir metin olsa dahi *el-Kâfiye*, ek kaynak ve müderris gözetiminde okunması anlaşılmasında kolaylık sağlayacaktır. Halen Doğu medreselerinde sıra kitabı olarak okunan Molla Câmî, İsmet ve Abdulğafur şerhleri ile beraber mütalaa edilmektedir.

Temel kaynak olarak, içerdiği ilmi konularda *ez-Zemahşerî*'nin *el-Mufassal*'da izlediği yöntem, düzen ve terimlerden büyük ölçüde etkilenmiş olup neredeyse aynı yolu izlemiş; ancak *ez-Zemahşerî* de dâhil olmak üzere önceki âlimlere de bazı muhalefetler yaparak eserini telif etmiştir.¹¹⁴

¹⁰⁹ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 5.

¹¹⁰ Nürüddîn Abdurrahmân, *el-Câmî, el-Fevâ'idü 'z-Ziyâ'iyye*, (İstanbul: Salâh Bilici Kitbevi, t.y), 1.

¹¹¹ Molla Halil el-İs'irdî, *el-Kâfiyetü fi 'n-Nahvi ve 's-Sarf*, C.1, 17.

¹¹² el-Câmî, *el-Fevâ'idü 'z-Ziyâ'iyye*, 1.

¹¹³ Kâtib Çelebi, *Keşfü 'z-Zunûn*, C.2, 1370.

¹¹⁴ Abdülhamid, Hasan, *el-Kevaidü 'n-Nahviyye*, 268.

Yöntem olarak ise ihtisar ve veciz ibarelerle manaların daha kolay anlaşılmasını sağlamıştır. *El-Mufasssal*'dan sarf ve nahiv konularını ayırarak isim, fiil ve harf olmak üzere nahiv konularını üç başlık altında düzenlemiştir.¹¹⁵ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*'de genel de Basra ekolüne uymakla birlikte bazen Kûfe ekolüne de katılarak bazen de her iki ekolün arasını bularak eklektik bir yöntem izlemiştir.¹¹⁶ İstişhâd olarak getirdiği birçok delilin *el-Mufasssal*'dan olduğu söylenebilir. Ancak sayı olarak daha azdır.¹¹⁷ Bazen âlimlerinden görüşler getirerek kimi zaman âyet, hadîs, şiir ve nesir bazen atasözlerinden de deliller getirmektedir. *El-Kâfiye*, ilim ehline büyük beğeni ile karşılanmış asırlar boyunca nahiv ilminde ders kitabı olarak okutulmuştur. Bazıları kendisi hakkında şu dizeleri söylemiştir;

ما أبصرت عيني بمثل الكافية * مجموعة تدري المآرب شافية

يا طالبا للنحو الزم حفظها * واعلم يقينا أنها لك كافية¹¹⁸

Gözlerim el-Kâfiye gibisini görmedi

Toplanmış ve ihtiyaçlara karşılık verir

Ey Nahiv öğrencisi ezbere itina et

Bil ki kesinlikle sana kâfidir el-Kâfiye.

1.2.10.1.2. Kendisinden Sonraki Kaynaklara Etkisi

1. Şerhu'l-Muğnî

El-Çarpurdî'nin talebesi Muhammed b. Abdurrahim b. Hüseyin el-Umerî el-Mîlânî'nin (ö. 811/1408)¹¹⁹ vefatından on sene önce (801/1398) telif ettiği kitaba dair ilk şerhtir. El-Mîlânî'nin, şerhi ömrünün son zamanlarında telif etmesi ilmi seviye, nahiv kitaplarına olan vâkıfiyet, kendi yöntemini geliştirme ve nahivde belli ekollere yönelim açısından iyi bir seviyede olduğunu gösterir. Zira hocasından ve nahiv

¹¹⁵İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 1.

¹¹⁶Bkz, İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*.

¹¹⁷Bkz, İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*.

¹¹⁸ Anonim.

¹¹⁹ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.6, 201.

kitaplarından aldığı müktesebat, şerhte zikrettiği ihtilaflar, nahvî akımlar ve istişhâdlar, eserin ne denli kıymetli olduğunu ortaya koymaktadır. Esere önce bir mukaddime ile başlamakta daha sonra telif sebebini zikredip nahvin istilâhî ve lügavî manalarını açıkladıktan sonra hocası el-Çarpurdî'nin tertibine tamamen uymaktadır. El-Mîlânî, metin ve şerh birlikteliğine oldukça önem vermiştir. Bazen şerh mahiyetinde metne yaptığı ilaveleri ayırt etmek oldukça güç olduğu görülmektedir. Üslup olarak şarih, özellikle konuların tariflerine önem vermekte tariflerdeki cins ve fasıl durumlarını izah ederek okuyucunun zihin dünyasını harekete geçirmektedir.¹²⁰ Terimlerin lügavî ve istilâhî tariflerini yaparken tarif dışı itirazlara da değinerek konunun daha anlaşılır olmasını sağlamaktadır. Sarf ve lügat konularına bazen tafsilatlı bir şekilde değinir.¹²¹ Örneğin; **هلم** kelimesinde Hicâzlılara göre müfred, tesniye, cemi', müzekker, müennes sigalarının aynı olduğunu, Benî Temîmlere göre ise farklı olduğunu açıklar.¹²² Bununla birlikte i'râb yönlerini de ihmal etmemektedir. Nisbet, cemi' ve tasğîr gibi sarf konularında detaya inerek kelimelerinin vezinlerini ve ta'lillerini anlatır.

Şerhin en önemli özelliklerinden birisi, el-Mîlânî'nin diyalog mantığıyla karşısında duran bir öğrenciye anlatıyor gibi şerh etmesidir. Bazen hayali olarak yaptırdığı soru cevap sistemi; **فإن قلت: مقتضى ما ذكرت أن لا يقال هل زيد قائم كما لا يقال قد زيد قائم قلت إنما يقال هل** ¹²³ **زيد قائم تشبيها لها بأختها** gibi bölümleri öğrenciye eleştirel düşünme yeteneği sunmaktadır. Bazen de sanki el-Çarpurdî'nin, takdîri bir soruya cevap verdiğini varsayarak metinde geçen ibarenin **مقدر عن سؤال مقدر** şeklinde bir soruya cevap olduğunu gösterir. Bu yöntem konuların öğrenci zihin dünyasında oldukça kalıcı bir etki yapmaktadır.¹²⁴ Bir diğer özelliği ise; şerh esnasında atıf ve göndermeler yaparak öğrencinin kitabın geneli ve diğer kaynaklar ile olan irtibatını güçlendirmeye

¹²⁰Bkz el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*.

¹²¹Bkz el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*.

¹²²el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*,44.

¹²³A.g.e., 107.

¹²⁴Bkz el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*.

çalışır. Aynı zamanda tekrara girmekten de kaçınır. Bu göndermeler bazen kaynaklara bazen geçmiş konulara bazen de gelecek olan konulara yapılır.¹²⁵

El-Mîlânî'nin ana iki kaynağı vardır. Âlimlerinden ve eserlerinden olmak üzere iki kaynak kullanmıştır. Örneğin Basra ekolü diyebileceğimiz; Sibeveyh (ö. 180/796),¹²⁶ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791),¹²⁷ Yûnus b. Habîb el-Basrî (ö. 182/798),¹²⁸ el-Müberred (ö. 286/900),¹²⁹ (ö. 249/863)¹³⁰ ve el-Ahfeş (ö. 177/793)¹³¹ gibi âlimlerden, Kûfe ekolü diyebileceğimiz; el-Ferrâ' (ö. 207/822)¹³² ve Ya'kûb b. İshâk es-Sikkît'ten (ö. 244/858)¹³³ ve Bağdat ekolü diyebileceğimiz; Ebû Alî el-Fârisî (ö. 377/987),¹³⁴ ez-Zemahşerî (ö. 538/1144),¹³⁵ ve İbnü'l-Hâcib'den (ö. 646/1249)¹³⁶ yararlanmışır. Eser olarak ise; el-Meydânî'nin *el-Usame*¹³⁷, İbnü'l-Hâcib'in *el-İdah fî Şerhi'l-Mufassal*¹³⁸ ez-Zemahşerî'nin *el-Keşşaf*,¹³⁹ ve *el-Mufassal*¹⁴⁰ İbnü'l-Hâcib

---

¹²⁵Bkz, el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*.

¹²⁶el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*, 59, 75, 87, 98, 99.

¹²⁷A.g.e.,99.

¹²⁸A.g.e.,73.

¹²⁹A.g.e.,90, 98.

¹³⁰A.g.e.,59.

¹³¹A.g.e.,14, 60, 73.

¹³²A.g.e.,22.

¹³³A.g.e.,112.

¹³⁴A.g.e.,59, 96.

¹³⁵A.g.e., 9, 63,73.

¹³⁶A.g.e., 9, 73, 94.

¹³⁷A.g.e.,16.

¹³⁸A.g.e.,248.

¹³⁹A.g.e.,63.

¹⁴⁰A.g.e.,9.

'in *Şerhu'l-Kâfiye*,¹⁴¹ el-Cevherî'nin *es-Sıhah*,¹⁴² el-Muttarizî'nin *el-Muğrib*¹⁴³, ve Seyyid'in *Şerhu'l-Kebîr*¹⁴⁴ eserinden yararlanmışır. El-Mîlânî kaynak belirtirken bazen sadece müellif ismi ile iktifa etmiş¹⁴⁵ bazen sadece kitabı¹⁴⁶ bazen de müellifi eseri ile birlikte zikretmiştir.¹⁴⁷ Kullandığı genel tercihleri ve terimlerine bakıldığında, el-Mîlânî genel olarak Basra ekolünün görüş ve ıstılahlarını kullanmış; hatta Basra ve Kûfe ekollerinin aynı konudaki farklı görüşlerini zikrederek (filin aslı meselesinde olduğu gibi)¹⁴⁸ delillendirme yapıp Kûfe görüşüne reddiyelerde bulunmuştur.¹⁴⁹ Ancak genel manada zikrettiği kaynaklar göz önünde bulundurularak bir ekole bağlı kalmadığı görülmektedir. El-Mîlânî, istidlâl anlamında Kur'ân-ı Kerîm'in mütevâtir ve şâz kıraatlarından oldukça örnekler getirir.¹⁵⁰ İstîşhâd anlamında yüz beş âyet zikrederek en çok Kur'ân-ı Kerîm'den yararlanmışır.¹⁵¹ Hadîs-i şerîflerden de delillendirme yapmakta ancak şerh boyunca sadece dört hadîs zikretmektedir.¹⁵² Arap kelamı dediğimiz şiirler ve nesirlerden de çokça istîşhâdlar zikrederek elli dört şiir, on yedi nesir ile istîşhâd etmiştir.¹⁵³

Şerhu'l-Muğnî, özellikle nahiv ilmine yeni başlayanlar için önemli bir konum arz etmektedir. Neredeyse bütün nahiv konularını içermesi, öğretici ve basit bir üslupla

---

¹⁴¹el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*, 6, 93, 101, 121.

¹⁴²A.g.e., 7, 10, 23, 50, 52, 54, 58, 83, 115, 122.

¹⁴³A.g.e., 16, 18, 50.

¹⁴⁴A.g.e., 6.

¹⁴⁵A.g.e., 16.

¹⁴⁶A.g.e., 16.

¹⁴⁷A.g.e., 7, 10, 23, 51, 54.

¹⁴⁸A.g.e., 65.

¹⁴⁹A.g.e., 65.

¹⁵⁰Bkz. el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*.

¹⁵¹Bkz. el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*.

¹⁵²Bkz. el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*.

¹⁵³Bkz. el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*.

baş ucu yapılabilecek bir eser olduğunu göstermektedir. Eseri inceleyen bir kişi alt yapısı ne olursa olsun istifade edebilecek bir düzeyde kaleme alındığını ve nahiv öğrenmek isteyen herkesin kolayca istifade edebileceği bir eser olduğunu görebilmektedir.¹⁵⁴ Zira yaptığı açıklamalar ve örneklere yaptığı î'râb tahlilleri, kapalı görünen konuların izahı ve konuları önceki âlimlerin ve mezheplerin görüşleri ile beslemesi *el-Muğnî* okumalarında mutlaka başvurulması gereken bir eser olduğunu göstermektedir. Türkiye’de basılan bir nüshasının kapak sayfasında kendisi hakkında şöyle denilmektedir;

كتاب راق ألفاظا ومعنى * وساق إلي إحسانا وحسنى
وكان عرائس الإبداع تجلى * وكان غرائس الأفكار ثجنى¹⁵⁵

Mana ve lafız olarak yüksek bir kitaptır

Bana güzellik ve ihsan yöneltmiştir

İlk bakışta gelinler gibiydi

Fikirlerin tohumları hasat edilmiş gibiydi.

2. El-Kâfiyetü fi'n-Nahvi ve's-Sarf

Osmanlı âlimlerinden Şafii fukahâsı olan Molla Halil el-İs'irdî'nin (ö. 1259/ 1843)¹⁵⁶ “*el-Kâfiyetü fi'n-Nahvi ve's-Sarf*” ismi ile kaleme aldığı eseridir. Türkiye’de bu eser yaygın olarak “*el-Kâfiyetü'l-Kübrâ*” ismi ile tanınmaktadır. Kaynak olarak eserin burada zikredilmesinin temel sebebi; daha önce yaptığımız *el-Muğnî* kitabının İbnü'l-Hâcib'in el-Kâfiye'nin bir özeti olduğu tespitidir. Öyle ki eser incelendiğinde isminden de anlaşıldığı üzere Molla Halil, İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sine yeni bir bakış açısı kazandırarak eserine aynı ismi vermiştir.¹⁵⁷ Molla Halil, İbnü'l-Hâcib'in aksine sarf ve nahiv konularını bir arada işleyip İbnü'l-Hâcib'in *eş-Şâfiye* eserinden de istifa de ederek eserini kaleme almıştır. Zira *el-Kâfiye*'sine yazmış olduğu *el-Kâmûsu's-Sânî fi'n-Nahvi ve's-Sarfî ve'l-Me'ânî* adlı şerhinde telif sebebini şöyle

¹⁵⁴el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*, Thk: Ali eş-Şevmelî, 17.

¹⁵⁵Anonim.

¹⁵⁶ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, C.2, 317.

¹⁵⁷Bkz, Molla Hali el-İs'irdî, *el-Kâfiyetü fi'n-Nahvi ve's-Sarf*.

zikretmektedir; “İbnü’l-Hâcib’in *el-Kâfiye* ve *eş-Şâfiye* adlı eserlerinde gramer meseleleri işlenirken birçok mesele detaylıca ele alınmamıştır. Konuların talebelerce daha anlaşılır olması için açıklamaya muhtaç hükümlerinde eklemeler yaparak, ilim ehlinin görüşlerini de alarak ve *eş-Şâfiye*’deki sarfindan önemli ve çok kullanılan meseleleri diğer âlimlerin metotlarından istifade ederek mezc etme suretiyle bir eser kaleme almayı düşündüm.”¹⁵⁸

Molla Halil, genel olarak gerek misallerinde gerek şâhidlerinde İbnü’l-Hâcib’in metodunu izlemiştir. Ancak özellikle tanımlarında ciddi ekleme ve çıkarmalar yaparak önemli değişikliklerde bulunmuştur.¹⁵⁹ Öyle anlaşılıyor ki Molla Halil hedef kitlenin ana dili Arapça olmayanlar olduğunu dikkate alarak konuların öğrenci zihninde daha net anlaşılması için tarifleri her yönüyle açıklamaya çalışmıştır.¹⁶⁰ Aynı zamanda özellikle önemli gördüğü yerleri nesirle beraber nazım şeklinde kaleme alması öğrenciler adına kolayca ezber yapılması bakımından önemlidir. Örneğin fâilin hakiki, hükmî veya benzeri olma durumunu şu beyitle açıklamaktadır;¹⁶¹

مِنْ نَحْوِ طَابَ وَقْتُهُ وَسَرَّنِي أَنْ ارْتَقَى * فَهُوَ الْكَرِيمُ أَصْلُهُ وَزَانِدٌ فِيهِ التَّقَى
عَلَى الصَّوَابِ رَأْيُهُ وَقَاقَ فَخُرُّ مَا وَقَى * مَعَ الْأَيْسِ أُنْسُهُ هَيْهَاتَ عَنْهُ مَا بَقَى

Molla Halil’i *el-Kâfiyesi* için, İbnü’l-Hâcib’in *el-Kâfiye*’sinin bir nevi şerhi demek yerinde bir tespit olacaktır. Böylece *el-Çarpurdî*’nin *el-Muğnî*’sine şerh olabilir demek daha evla olacaktır. Dolayısıyla *el-Muğnî* okuyucularının özellikle kütüphanesinde Molla Halil’in *el-Kâfiye* ve onun şerhi olan *El-Kâmûs* eserlerini

¹⁵⁸Molla Halil b. Molla Hüseyin, *el-İs‘irdî, el-Kâmûsu’s-Sânî fi’n-Nahvi ve’s-Sarfî*

ve’l-Me‘ânî, 1 bs. Thk: Hamdi Abdulmecîd es-Selefi, (Diyarbakır: Mektebetu Diyarbakir, 2012),16.

¹⁵⁹İbnü’l-Hâcib’in kelam tarifi; *الكلام ما تضمن كلمتين بالإسناد*; Molla Halil’in tarifi ise; *الكلام ما تضمن كلمتين حقيقة أو حكما بالإسناد*

¹⁶⁰Ahmet Tekin, İbnü’l-Hâcib İle Molla Halil es-Si’irdî’nin *el-Kâfiye* adlı eserlerinin mukayesesi, *eş-Şarkiyet İlmi Araştırmalar Dergisi*, C.10, S. 3, (2018): 896.

¹⁶¹Molla Halil b. Molla Hüseyin, *el-Kâfiyetü fi’n-Nahvi ve’s-Sarfî*, Thk: Hamdi Abdulmecid es-Selefi, 16.

bulundurması önemli görülmektedir. Zira hassaten *el-Kâmûs* eserini kaleme alırken nahivde Molla Câmî ve şerhleri İsâm ve Abdulğafûr, İbnü'l-Mâlik'in *Elfiyyes'i* ve şerhleri, *Şerhu'r-Radî*, *el-Mufasssal*, *Sa'dullah el-İnmûzec*, *Muğni'l-Lebîb* gibi eserlerden, sarfta ise çoğunlukla el-Çarpurdî'den olmak üzere diğer eş-Şâfiye şerhlerinden bilgiler derleyerek birçok farklı malumatı bir arada sunmuştur.¹⁶²

---

¹⁶²Molla Halil b. Molla Hüseyin, el-İs'irdî, *el-Kâmûsu's-Sânî*,Thk:Hamdî Abdulmecîd es-Selefi , 16.

İKİNCİ BÖLÜM

EL-MUĞNÎ ANALİZİ

Bu bölümde el-Çarpurdî'nin yöntemine dair üslubu, muhteva olarak eserinin içeriği, tercih ettiği tanımlamalar ve kaidelendirme yöntemi, istişhâd kaynakları ve anlayışı, ekol anlamında genel görüş ve tercihleri ele alınacaktır.

2.1. El-Çarpurdî'nin Menheci

2.1.1. El-Çarpurdî'nin Üslubu

El-Çarpurdî, menhec olarak daha öncede zikredildiği gibi İbnü'l-Hâcib'in etkisinde fazlasıyla kalmış eserine onun başladığı gibi başlamış bitirdiği gibi nihâyete erdirmiştir. *El-Kâfiye*'nin veciz bir eser olmasına rağmen el-Çarpurdî, aynı konuların tümünü içeren hacmi az ancak şamil, basit ve kolay bir üslup ile öğrenciye sunmuştur. Ancak buna rağmen el-Mîlânî'nin de dediği gibi *el-Muğnî*'nin içindeki manaları keşfetmek için mutlaka bir şerhe ihtiyaç duyulmaktadır.

Konuların anlatımında dikkat çeken en önemli özellik tarifler için de sürekli sebep sonuç ilişkisi içinde açıklamış olmasıdır. Örneğin; Kelime kısımlarında bahsederken kelimenin üç kısım olduğunu çünkü ya zamandan bağımsız başlı başına bir manaya delalet ettiğini ve bunun isim olduğunu ya zamanla beraber gelip başlı başına bir mana ya delalet ettiğini ve bunun fiil olduğunu ya da başlı başına bir manaya delalet edemediğini bunun da harf olduğunu açıklamaktadır.¹⁶³ Öte yandan eserin en önemli özelliği kısa ve veciz tariflerinin hemen ardından bolca örnekler içermesidir. Örneğin; Müellif ¹⁶⁴ وهو الذي سکون آخره وحركته لا بعامل نحو: كم وأين وحيث وهؤلاء¹⁶⁴ özellikle ihtilaflara hiç yermemiş ancak bazen farklı görüşlere atıflarda bulunsa da bu ihtilafları derinlemesine dile getirmemiştir. Örneğin;

وَأَمَّا خَلَا وَعَدَا فَأَلَاكَتْرُ عَلَى أَنَّهَمَا فِعْلَانِ بِمَعْنَى جَاوَرَ. وَيُنْصَبُ الْمُسْتَنْتَنَى بَعْدَهُمَا، وَقِيلَ: هُمَا حَرْفَا جَرٍّ. وَأَمَّا حَاشَا فَأَلَاكَتْرُ عَلَى أَنَّهَا حَرْفٌ جَرٍّ. وَبَعْضُهُمْ قَالَ: هُوَ فِعْلٌ بِمَعْنَى جَانِبٍ¹⁶⁵

¹⁶³ El-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 5.

¹⁶⁴ A.g.e., 25.

¹⁶⁵ A.g.e., 75.

وَكَذَا يُنْصَبُ إِذَا كَانَ الْمُسْتَنْثَى بَعْدَ خَلَا وَعَدَا وَمَاخَلًا وَمَاعَدًا وَلَيْسَ وَلَا يَكُونُ. وَيَجُوزُ النَّصْبُ وَيُخْتَارُ الْبَدَلُ فِي مَا بَعْدَ إِلَّا فِي كَلَامٍ غَيْرِ مُوجِبٍ وَذِكْرِ الْمُسْتَنْثَى مِنْهُ¹⁶⁶

فإن فيه مذهبين¹⁶⁷

gibi yüzeysel düzeyde ve bu sınırdaki ihtilaflara yer vermiştir. Ancak bazı durumlarda kendi tercihinden de geri durmayarak¹⁶⁸ وهذا أفصح şeklinde ifadelerle de rastlanmaktadır. Eserde müellifin hiç tekrara düşmediği bazen تذكر veya كما bazen تذكر veya كما سيجيئ gibi ifadelerle bazen de عند المبرد¹⁶⁹ gibi kaynak vererek okuyucu hatırlatmalar ve yönlendirmeler şeklinde ibareler sunar.¹⁷⁰ Müellif bazen de karşısındaki bir öğrenciyi anlatıyor gibi diyalog şeklinde ibarelerle okuyucuda hem merak uyandıran hem de konunun anlaşılmasında ayrıca bir katkı sunar. Örneğin;

والفرق بين أو وبين أم في قولك: أزيد عندك أو عمرو وفي قولك أزيد عندك أم عمرو أنك في الأول لا تعلم كون أحدهما عند المخاطب فأنت تسأل عن كون أحدهما عنده وفي الثاني أنك تعلم أن أحدهما عنده إلا أنك لا تعلم أحدهما بعينه فأنت تطالب منه التعيين¹⁷¹

2.1.2. *El-Muğni*'nin Muhtevası

El-Çarpurdî, elimizdeki matbu nüshalarda geleneğin aksine ancak *el-Kâfiye*'de olduğu gibi mukkadimeden hali bir şekilde esere başlamıştır. Eserine kelime ile başlayan müellif kelime çeşitleri olan isim, fiil ve harf tanımlarını yaparak eserini temel anlamda bu üç ana başlık altında düzenlemiştir. Ardından kelamın tarifini yapıp ana konulara geçmektedir. *El-Muğni*'de ele alınan konu başlıkları şöyledir;

الكلمة

الكلام

باب الاسم

¹⁶⁶ A.g.e., 20.

¹⁶⁷ el-Çarpurdî, *el-Muğni*., 10.

¹⁶⁸ A.g.e., 42.

¹⁶⁹ A.g.e., *el-Muğni*, 64.

¹⁷⁰ Bkz, el-Çarpurdî, *el-Muğni*.

¹⁷¹ el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 69.

اسم الجنس
العلم وأنواعه
المعرب
الإعراب وأنواعه
غير المنصرف
المرفوعات
الفاعل
المبتدأ
الخبر
الاسم في باب كان
الخبر في باب إن
خبر لا نفي الجنس
اسم ما ولا بمعنى ليس
المنصوبات
المفعول المطلق
المفعول به
المنادى
الترخيم
المندوب
المفعول فيه
المفعول معه
المفعول له
الحال
التمييز
المستثنى

الخبر في باب كان

الاسم في باب إن

اسم لا لنفي الجنس

خبر ما ولا بمعنى ليس

المجورات

الإضافة المعنوية

الإضافة اللفظية

التوابع

التأكيد

الصفة

البدل

بدل الكل من الكل

بدل البعض من الكل

بدل الاشتمال

بدل الغلط

عطف البيان

العطف بالحروف

المبني

المضمرات

أسماء الإشارة

الموصلات

أسماء الأفعال

الأصوات

بعض الظروف

المركبات

الكنايات
المثنى
مصحح
مكسر
صيغة منتهى الجموع
المعرفة
النكرة
المذكر
المؤنث
المصغر
المنسوب
أسماء العدد
المميز
الأسماء المتصلة بالأفعال
المصدر
اسم الفاعل
اسم المفعول
الصفة المشبهة
أفعل التفضيل
باب الفعل
الماضي
المضارع
الأمر
المتعدي وغير المتعدي
المبني للمفعول

أفعال القلوب
الأفعال الناقصة
أفعال المقاربة
فعل المدح والذم
فعل التعجب
باب الحرف
حروف الإضافة
الحروف المشبهة بالفعل
حروف العطف
حروف النفي
حروف التثنية
حروف النداء
حروف التصديق والإيجاب
حروف الاستثناء
حروف الخطاب
حروف الصلة
حرفا التفسير
الحرفان المصدريان
حروف التحضيض
حرف التقريب
حروف الاستقبال
حرفا الاستفهام
حروف الشرط
حرفا التعليل
حرف الردع

اللامات

تاء التانيث الساكنة

النون المؤكدة

هاء السكت

التنوين

تنوين التمكين

تنوين التنكير

تنوين العوض

تنوين المقابلة

تنوين الترتم

تنوين الغالي

Konu tertibine bakıldığında el-Çarpurdî'nin genel anlamda isim, fiil ve harf şeklinde bir taksime gittiği görülmektedir. Genel sıralama olarak el-Çarpurdî, bölümlerin kendilerine özel nahvî durumlarını göz önünde bulundurarak bir sıralama yapmış dolayısıyla konular arasında anlık geçişlerin olduğuna rastlanmaktadır. Örneğin; İnne'nin ismini merfû'âtlarda bahsederken inne, kardeşlerinin ve amellerinin detaylarını harf babının fiile benzeyen harfler başlığı altında açıklamaktadır. Daha bariz bir örnek vermek gerekirse muzâri fiilinin nasb eden harfleri harf babında değil fiil babında zikreder ve şöyle der;

وَأَنْصَابُهُ بِأَرْبَعَةِ أَحْرَفٍ، وَهِيَ أَنْ نَحْوُ أُرِيدُ أَنْ أَخْرُجَ وَلَنْ نَحْوُ لَنْ يَضْرِبَ وَكَيْ نَحْوُ جِئْتُكَ كَيْ تُكْرِمَنِي وَإِذَنْ نَحْوُ إِذَنْ يَذْهَبُ¹⁷²

Aynı şekilde muzâri fiili cezm eden harfleri fiil babında zikreder;

وَأَنْجِزَامُهُ بِخَمْسَةِ أَحْرَفٍ، وَهِيَ لَمْ نَحْوُ لَمْ يَخْرُجْ وَلَمَّا نَحْوُ لَمَّا يَحْضُرُ وَلَامَ الْأَمْرِ نَحْوُ لِيَضْرِبَ وَلَاءُ النَّهْيِ نَحْوُ لَا تَفْعَلْ وَإِنْ الشَّرْطِيَّةُ نَحْوُ إِنْ تُكْرِمَنِي أُكْرِمَكَ¹⁷³

¹⁷²el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 49.

¹⁷³A.g.e., 49.

İç tertipte el-Çarpurdî, isim babını i'râbına göre düzenlemiş; merfû'ât, mensûbât, mecrûrât ve tevâbi' şekli ile taksim etmiştir. Fiil babında ise, olayların oluşumuna göre mâzî, muzâri ve emir başta olmak üzere akabinde fiillerin amel durumlarına göre müte'addî, lâzîmî, ef'âlî'l-kulûb, meçhûl fiil, ef'âl'n-nâkîsa ve diğer fiilleri de zikrederek bölümler yapmıştır. Harf babında da yine harflerin amel durumlarına göre taksimat yapıp; cer eden harfler, atfeden harfler, istifhâm ve diğer harfleri de zikretmek suretiyle düzenlemiştir.

2.1.3. *El-Muğnî*'deki Tanım ve Kaideler

El-Çarpurdî, ibare ve tariflerinde veciz, açık ve şamil ifadeler kullanmıştır. Ancak buna rağmen el-Mîlânî'nin de ifade ettiği gibi zaman zaman kapalı ibare ve tanımlarla karşılaşmak mümkündür. Örneğin; isme has özelliklerinden bahsederken “وأضيف” ibaresinde sadece muzaf olduğu anlaşılmaktadır. Ancak esasen el-Mîlânî'nin de şerhinde açıkladığı gibi burada kastedilen izafe edilmesi değil ibarede izafenin varlığıdır.¹⁷⁴ Bunun yanında genellikle yaptığı tarifler son derece kısa, açık ve anlaşılması kolaydır. Örneğin; “الحال: وهي بيان هيئة الفاعل أو المفعول به”¹⁷⁵ gibi tanımlarda kesin, net ve ihtilaflara yer vermeden tariflerini yaptığı görülmektedir.

El-Çarpurdî, kaidelerdeki söylemlerinde iki yol izlemiştir. Bazen bir kaideyi sunarken kuralın genel tarifini yapar sonrasında o kuraldan mütevellit alt kaidelerini zikreder. Örneğin;

وَمِنْ خَصَائِصِ الْمُنَادَى التَّرْخِيمِ، وَهُوَ حَذْفٌ فِي آخِرِ الْمُنَادَى لِلتَّخْفِيفِ، وَذَلِكَ إِذَا كَانَ عَلَمًا وَغَيْرَ مُضَافٍ
وَرَانِدًا عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ، نَحْوُ يَا حَارِ فِي يَا حَارِثٌ وَيَا اسْمَ فِي يَا اسْمَاءَ وَيَا عَثْمَانُ وَيَا مَنْصُ فِي يَا
مَنْصُورَ. فَإِنْ كَانَ اسْمٌ جِنْسٍ نَحْوُ يَا فَارِسُ أَوْ مُضَافًا نَحْوُ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَوْ عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ نَحْوُ يَا زَيْدٌ فَلَا يُرْحَمُ،
فَإِنْ كَانَ فِيهِ تَاءٌ التَّنْأِيثِ فَيُجُوزُ التَّرْخِيمُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ عَلَمًا وَلَا رَانِدًا عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ، نَحْوُ يَا ثُبَّ فِي يَا ثُبَّةَ¹⁷⁶
وَالثَّالِثُ الْبَدَلُ، وَهُوَ تَابِعٌ مَقْصُودٌ بِمَا نُسِبَ إِلَى الْمَثْبُوعِ دُونَهُ، وَهُوَ عَلَى أَرْبَعَةِ أَصْرُبٍ؛ بَدَلِ الْكُلِّ مِنَ الْكُلِّ، وَهُوَ
أَنْ يَكُونَ مَذْلُومٌ الثَّانِي مَذْلُومٌ الْأَوَّلِ، نَحْوُ رَأَيْتُ زَيْدًا أَحَاكَ. وَبَدَلِ الْبَعْضِ مِنَ الْكُلِّ، وَهُوَ أَنْ يَكُونَ مَذْلُومٌ الثَّانِي

¹⁷⁴el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*, 6.

¹⁷⁵el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 18.

¹⁷⁶A.g.e., 17.

بَعْضًا مِنَ الْأَوَّلِ، نَحْوُ ضَرَبْتُ زَيْدًا رَأْسَهُ. وَيَبْدَلُ الْإِشْتِمَالِ، وَهُوَ أَنْ يَكُونَ بَيْنَ الثَّانِي وَالْأَوَّلِ مُلَابَسَةً بغيرِهِمَا، نَحْوُ سَلِبَ زَيْدٌ ثَوْبَهُ. وَيَبْدَلُ الْعَلَطِ، وَهُوَ الَّذِي لَا يَكُونُ بَيْنَهُمَا مُلَابَسَةً أَيْضًا، نَحْوُ مَرَرْتُ بِرَجُلٍ بِحِمَارٍ¹⁷⁷

Görüldüğü gibi önce genel kaide akabinde alt başlıkların açıklamaları bulunmaktadır. Bunun yanında çoğunlukla izlediği söylem, genel kaidenin tanımıyla başlaması sonrasında tarifin detaylarına giriyor olmasıdır. Örneğin;

وَمِنْهُ أَسْمَاءُ الْإِشَارَةِ، وَهِيَ مَا وُضِعَ لِمُشَارِ إِلَيْهِ، وَبَيِّنَتْ لِحْتِيَاجِ اسْمِ الْإِشَارَةِ إِلَى قَرِينَةِ الْإِشَارَةِ، وَهِيَ خَمْسَةٌ، نَحْوُ دَا، وَتَا وَتِي وَتِهْ وَذِي وَذِهْ وَذِهِي، وَدَانَ وَدَيْنِ، وَتَانَ وَتَيْنِ، وَأَوْلَاعٍ وَيَلْحَقُ بِأَوَائِلِهَا حَرْفُ التَّنْبِيهِ، نَحْوُ هَذَا، وَهَاتَا، وَهَادَانَ، وَهَاتَانَ، وَهُؤُلَاءِ وَيَلْحَقُ بِأَوَاخِرِهَا كَافُ الْخُطَابِ، نَحْوُ ذَاكَ وَتَاكَ وَذَانِكَ وَتَانِكَ وَأَوْلَانِكَ¹⁷⁸

***El-Muğnî*'deki Tanımlar**

Kelime (الكلمة): Tek bir mana için konulan lafızdır.¹⁷⁹

Kelam (الكلام): Biri diğerine isnat edilmiş iki isimden veya bir fiil ve bir isimde telif edilendir.¹⁸⁰

İsim (الاسم): Üç zamanlardan biri ile beraber olmayan ve kendi kendine bir anlam ifade eden kelimedir.¹⁸¹

Cins isim (اسم الجنس): Herhangi bir şeyi ve hakikatte ona benzeyen her şeyi içeren isimdir.¹⁸²

Özel isim (العلم): Ayrı ayrı kendi zatında bir isme konulmuş ve başkasını kapsamayan isimdir.¹⁸³

El-Mu‘reb (المعرب): Âmillerin değişmesi ile sonu değişen isimdir.¹⁸⁴

¹⁷⁷ A.g.e., 26.

¹⁷⁸ el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 29.

¹⁷⁹ A.g.e., 5.

¹⁸⁰ A.g.e., 5.

¹⁸¹ A.g.e., 6.

¹⁸² A.g.e., 7.

¹⁸³ A.g.e., 7.

¹⁸⁴ A.g.e., 8.

Munsarif isimler (الإعراب): Raf'e, nasbe, cerre ve tenvîn alabilen isimlerdir.¹⁸⁵

Munsarif olmayan isimler (غير المنصرف): lâm ile tarif edildiğinde veya izafe edilme durumları haricinde cerre ve tenvîn alamayan onun yerine fetha alan isimlerdir.¹⁸⁶

El-İ'râb (الإعراب): Âmillerin değişmesi ise kelime sonunun değişmesidir.¹⁸⁷

Sarftan men eden sebepler (أسباب منع الصرف): 'Alem, sıfat, fiil vezni, 'adl, cemi', terkîb, 'ucmet, müenneslik elifine benzeyen elif ve nûn.¹⁸⁸

Fâil (الفاعل): Kendisine bir fiil veya fiile benzeyen bir şeyin isnat edildiğidir. قَامَ زَيْدٌ،
وَزَيْدٌ قَائِمٌ أَبُوهُ¹⁸⁹

Mübteda (المتبداً): Kendisine isnat edilen ve lafzî amillerden hali olan isimdir.¹⁹⁰

Haber (الخبر): Kendisiyle isnat edilen ve lafzî amillerden hali olandır.¹⁹¹

El-Mef'ûlu'l-mutlak (المفعول المطلق): Masdar olarak da isimlendirilir. Kendi manasında ve zikredilmiş bir fiilin fâilinin yaptığıdır.¹⁹²

Te'kîd için olan mef'ûlu'l-mutlak (للتأكيد): Kedisinin ifade ettiği mana fiilin ifade ettiği manadan fazla mef'ûldur. Örneğin; ضَرَبْتُ ضَرْبًا¹⁹³

Nevi' için olan mef'ûlu'l-mutlak (للتنوع): Fiilin bir kısmına delalet eden mef'ûldur. Örneğin; ضَرَبْتُ ضَرْبَةً، وَضَرَبْتُ ضَرْبًا شَدِيدًا¹⁹⁴

---

¹⁸⁵A.g.e., 8.

¹⁸⁶A.g.e., 8.

¹⁸⁷el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 8.

¹⁸⁸A.g.e., 9.

¹⁸⁹A.g.e., 11.

¹⁹⁰A.g.e., 11.

¹⁹¹A.g.e., 11.

¹⁹²A.g.e., 14.

¹⁹³A.g.e., 14.

¹⁹⁴A.g.e., 14.

Et-Temyîz (التمييز): Müfretten (cümle olamayan) veya cümledeki nispetten belirsizliği kaldıran ögedir. Birincisine örnek; *عِنْدِي رَأْفُودٌ خَلًّا، وَمَتَوَانٍ سَمْنًا، وَعِشْرُونَ*; ikincisine örnek; *طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا، وَطَارَ عَمْرٌو فَرَحًا*²⁰⁵; *وَمِلْؤُهُ عَسَلًا*

El-Müstesnâ (المستثنى): “إلا” ve kardeşlerinden sonra zikredilen ögedir. Muttasıl ve munkatı‘ olmak üzere iki çeşittir. Muttasıl, “إلا” ve kardeşlerinden sonra zikredilmiş ancak kendisinden istisna edilen gruptan olan isimdir. Örneğin; *جَانَتِي الْقَوْمِ إِلَّا زَيْدًا*. Munkatı‘ ise “إلا” ve kardeşlerinden sonra zikredilmiş ancak kendisinden istisna edilen gruptan olmayan isimdir. Örneğin; *مَا جَانَتِي الْقَوْمِ إِلَّا حِمَارًا*²⁰⁶

Mânevî izâfet (الإضافة المعنوية): Sıfat olmayan muzâfın ve mâ‘mûlüne izâfe edilmesidir. Bu da ya muzâf sıfat olmayacak; *غُلَامٌ زَيْدٌ* gibi ya da muzâf sıfat olacak fakat mâ‘mûlüne izâfe edilmeyecek; *مِصْرَاعٌ مِصْرَاعٌ* gibi. Mânevî izâfet ya “لا” ya “من” ya da “في” manasındadır.²⁰⁷

Mânevî izâfet marifeye izâfe edildiği zaman muzâfa tarif faydası (*غُلَامٌ زَيْدٌ*) nekreye izâfe edildiği zaman da muzâfa tahsîs faydası (*غُلَامٌ رَجُلِي*) verir.²⁰⁸

Lazfî izâfet (الإضافة اللفظية): İsmu’l-fâilin mâ‘mûlüne (*عَمْرٌو ضَارِبٌ زَيْدٌ*), sıfatı müşebbehenin fâiline (*حَسَنُ الْوَجْهِ شَدِيدُ الْقُوَّةِ صَغْبُ الْفِكْرِ*) ve ismu’l-mef‘ûlun de fâili zikredilmeyen mef‘ûle (*زَيْدٌ مُؤَدَّبٌ الْخُدَّامِ*) olan izâfeleridir.²⁰⁹

Lazfî izâfet tarif veya tahsîs faydası vermez ancak müfrette tenvînin tesniye ve cemi‘de ise nûnların düşürülmesi ile tahfîf faydası verir.²¹⁰

Et-Tevâbi‘ (التوابع): Sadece bir yerden meydana gelen i‘râbla bir öncekini i‘râbıyla i‘râblanmış her ikincidir.²¹¹ Bunlar beş tanedir; Te’kîd, sıfat, bedel, ‘atfu’l-beyân, el-‘atfu bi’l-hurûf.

²⁰⁴A.g.e., 18.

²⁰⁵A.g.e., 19.

²⁰⁶el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 19.

²⁰⁷A.g.e., 22.

²⁰⁸A.g.e., 23.

²⁰⁹A.g.e., 22-23.

²¹⁰A.g.e. s,23.

Et-Te'kîd (التأكيد): Bir tâbi'dir. Nispette veya şümulde matbû'unun durumunu kesinleştirir.²¹² Birincisine örnek; **جَائِي زَيْدٌ نَفْسُهُ**; ikincisine örnek; **جَائِي زَيْدٌ نَفْسُهُ**
الرَّجُلَانِ كِلَاهُمَا وَجَائِي الْقَوْمِ كُلُّهُمْ وَأَجْمَعُونَ

Sıfat (الصفة): Bir tâbi'dir. Mutlak suretle (hal gibi fâil veya mef'ûl ile kayıtlı olmadan) matbû'undaki bir manaya delalet edendir. Örneğin; **جَائِي رَجُلٌ ضَارِبٌ أَوْ**
مَضْرُوبٌ أَوْ كَرِيمٌ أَوْ عَدْلٌ أَوْ هَاشِمِيٌّ أَوْ ذُو مَالٍ²¹³

Bedel (البدل): Matbû'unun kast edilmediği ancak matbû'una nispet edilen bir şeyde kast edilen kelimedir. Bedel dört çeşittir.²¹⁴

Bedelu'l-küllî mine'l-kül (بدل الكل من الكل): İkincisi ile delalet edilenin birincisi ile delalet edilen ile aynı olduğu isimdir. Örneğin: **رَأَيْتُ زَيْدًا أَخَاكَ**²¹⁵

Bedelu'l-ba'di mine'l-kül (بدل البعض من الكل): İkincisi ile delalet edilenin birincisinin bir parçası olduğu isimdir. Örneğin:²¹⁶ **ضَرَبْتُ زَيْدًا رَأْسَهُ**

Bedelu'l-iştîmâl (بدل الاشتمال): İkincisi ile birincisi arasında külliyet ve cüz'iyet dışında bir ilişkisinin bulunduğu isimdir. Örneğin:²¹⁷ **سَلِبَ زَيْدٌ ثَوْبَهُ**

Bedelu'l-galet (بدل الغلط): İkincisi ile birincisi arasında külliyet ve cüz'iyet dışında da bir ilişkinin bulunmadığı isimdir. Örneğin:²¹⁸ **مَرَرْتُ بِرَجُلٍ بِحِمَارٍ**

'Atfu'l-beyân (عطف البيان): Aynı manaya delalet eden iki isimden meşhur olanın diğerine tabi olduğu isimdir. Örneğin:²¹⁹ **جَائِي أَخُوكَ زَيْدٌ**

---

²¹¹A.g.e., 23.

²¹²A.g.e., 25.

²¹³el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 25.

²¹⁴A.g.e., 26.

²¹⁵A.g.e., 26.

²¹⁶A.g.e., 26.

²¹⁷A.g.e., 26.

²¹⁸A.g.e., 26.

²¹⁹A.g.e., 27.

El‘atfu bi'l-hurûf (العطف بالحروف): Tabi olduğu isimle beraber nispet ile kastedilen isimdir. Kendisi ile tabi olduğu isim arasında adedi on olan atıf harflerinden biri ile gelir. Örneğin: ²²⁰جَانَّتِي زَيْدٌ وَعَمْرُو

El-Mebnî (المبني): Son harfin harekeli olması veya sakin olmasının herhangi bir âmil ile olmadığı isimdir. Örneğin: ²²¹كَمْ، وَأَيْنَ، وَحَيْثُ، وَهُوَ لَأَمٍ

Ez-Zemâir (المضمرات): Mütakellim (أنا), muhatap (أنت), ve daha önce lafzen, manen veya hükmen zikredilmiş olan gaip (هُوَ) için vaki olan isimdir.²²²

Esmâ'ul-işâret (الإشارة): Kendisine işaret edilmesi için konulan isimlerdir. Bunlar beş tanedir; ²²³أُولَاءِ، وَتَانِ وَتَيْنِ، وَأُولَاءِ، دَا، وَتَا وَتِي وَتَهُ وَتَهِي وَذِي وَذِهِ وَذِهِي، وَذَانِ وَذَيْنِ، وَتَانِ وَتَيْنِ، وَأُولَاءِ ²²⁴وَأَيُّ وَأَيَّةٌ وَالْأَلِفُ وَاللَّامُ بِمَعْنَى الَّذِي أَوْ الَّتِي

El-Mevsûlât (الموصلات): Kendisine sıra olarak gelecek bir haber cümlesinin ve bu cümlede kendisine dönecek bir zamirin bulunması zorunlu olan isimdir. Bunlar:

الَّذِي وَاللَّذَانِ وَاللَّذَيْنِ وَالَّذِينَ، وَالَّتِي وَاللَّتَانِ وَاللَّتَيْنِ وَاللَّتَاتِي وَاللَّتَاتِي وَاللَّتَاتِي وَاللَّتَاتِي وَاللَّامُ وَاللَّامُ وَاللَّامُ، وَمَا وَمَنْ وَأَيُّ وَأَيَّةٌ وَالْأَلِفُ وَاللَّامُ بِمَعْنَى الَّذِي أَوْ الَّتِي ²²⁴

Esmâ'u'l-ef'âl (أسماء الأفعال): Emir veya mâzi anlamında olan isimlerdir. Örneğin:

رُوَيْدَ زَيْدًا أَيْ أَمَهْلُهُ، وَهَلُمَّ شُهَدَانَكُمْ أَيْ أَحْضَرُوهُمْ، وَحَيَّهْلَ الثَّرِيدَ أَيْ أَسْرَعَ الثَّرِيدَ، وَهَيْهَاتَ ذَاكَ أَيْ بَعْدَ ذَاكَ، وَشَتَّانَ مَاهُمَا أَيْ افْتَرَقَا، وَمَا فِي قَوْلِكَ: مَاهُمَا زَانِدَةٌ، وَكَقَوْلِكَ: أَفَّ أَيْ تَضَجَّرْتُ، وَكَقَوْلِكَ: صَهْ أَيْ أَسْكُتْ، وَكَقَوْلِكَ: مَهْ أَيْ أَكْفُفْ، وَكَقَوْلِكَ: دُونِكَ زَيْدًا أَيْ خُذْهُ، وَكَقَوْلِكَ: عَلَيْكَ زَيْدًا أَيْ الزَّمَهُ ²²⁵

El-Esvât (الأصوات): Kendisi ile hikâye edilen her ses veya hayvanlar için kullanılan seslendirmelerdir. Birincisine örnek; غَانُ; ikincisine örnek; ²²⁶نَحُّ

²²⁰ A.g.e., 27.

²²¹ el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 28.

²²² A.g.e., 28.

²²³ A.g.e., 29.

²²⁴ A.g.e., 30.

²²⁵ A.g.e., 30.

²²⁶ A.g.e., 31.

Bazı zarflar (بعض الظروف): Sadece cümleye izafe edilenler إِذْ وَإِذَا. İstifham veya şart için olanlar وَكَيْفَ وَأَيَّ وَأَيْنَ وَأَيَّانَ وَمَتَى ve izâfeden maktu‘ olma durumlarında ise;²²⁷ قَبْلُ وَبَعْدُ gibi zarflardır.

El-Murekkebât (المركبات): Aralarında herhangi bir nispet bulunmayan iki kelimededen meydana gelmiş her isimdir. Örneğin: ²²⁸خَمْسَةَ عَشَرَ

El-Kinâyat (الكنيات): كَمْ وَكَذَا كَيْتَيْتِ ذَيْتِ gibi edatlardır.²²⁹

El-Müsennâ (المتنى): Raf‘a haletinde sonuna elif gelen, nasbe ve cerre haletinde kendisinden önceki harfîn fetha olduğu bir ya gelen ve müfretteki tenvîn ve harekenin yerine meksûr bir nûn gelen isimdir. Örneğin: جَانِّي مُسْلِمَانٍ وَرَأَيْتُ مُسْلِمِينَ وَمَرَرْتُ بِمُسْلِمِينَ²³⁰

El-Mecmû‘ (المجموع): İki kısma ayrılır; Musahhah, raf‘a haletinde sonuna kendisinden önceki harfîn dammeli olduğu bir vav, nasbe ve cerre haletinde kendisinden önceki harfîn cerre olduğu bir ya ve müfretteki tenvîn ve harekenin yerine meftûh bir nûn gelen isimdir. Örneğin: مُسْلِمُونَ وَمُسْلِمِينَ. Mükesser, İçerinde müfredinin lafzı bulunmayan cemi‘dir. Örneğin: ²³¹رَجَالٍ وَأَفْرَاسٍ

El-Marife (المعرفة): Kendi zatında bir şeye delalet eden isimdir. Beş çeşidi vardır; ‘Alem, zamir, mübhem (işaret isimleri ve mevsûlâtlar), lam veya nidâ ile marife olmuş isimler ve bunlardan birine hakikî izafe edilmiş isimler.²³²

En-Nekira (النكرة): Kendi zatında bir şeye delalet etmeyen cinsleri arasında ortak olan isimdir. Örneğin: ²³³جَانِّي رَجُلٍ وَرَكِبْتُ فَرَسًا

El-Müzekker (المذكر): İçerisinde te’nîs “تاء”sı veya te’nîs “ألف” i bulunmayan isimdir.²³⁴

²²⁷A.g.e., 31.

²²⁸A.g.e., 32.

²²⁹el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 33.

²³⁰A.g.e., 33.

²³¹A.g.e., 34.

²³²A.g.e., 35.

²³³A.g.e., 37.

El-Müennes (المؤنث): İçerisinde te'nîs “تاء”sı veya te'nîs “الف” i bulunan isimdir. Örneğın: ²³⁵عُرْفَةٌ وَحُبْلَى وَحَمْرَاءُ

El-Museğğer (المصغر): Azlığa delalet etmesi için ilk harfi damme, ikinci harfi fetha üçüncü harfinin de ya harfi yapıldığı isimdir. Şâyet bu isim dört harf üzerine ise ya harfinden sonraki harfin harekesi kesre yapılır. Vezinleri ise üç çeşittir; ²³⁶فُعَيْلٌ كَفُلَيْسٍ وَفُعَيْعِلٌ كَدُرَيْهَمٍ وَفُعَيْعِلٌ كَدُنَيْتِيرٍ

El-Mensûb (المنسوب): “ي” harfinden mücerret bir ismin sonuna nispet için şeddeli “ي” harfinin getirildiği isimdir. ²³⁷نَمْرٍ وَدُنَيْلٍ kelimelerinin, نَمْرِيٌّ وَدُونِيٌّ kelimelerine dönüşmesi gibi.

El-Mumeyyiz (أسماء العدد): Mecrûr ve mensûb olmak üzere iki kısımdır. Mecrûr ya tekildir o da yüz ve bin sayılarının temyîzidir ²³⁸مِائَةٌ دِرْهَمٍ وَأَلْفٌ دِينَارٍ gibi. Ya da çoğuldur bu da üç ile on arası sayıların temyizidir ²³⁸ثَلَاثَةٌ أَثْوَابٍ وَعَشْرَةٌ غَلْمَةٌ وَعَشْرٌ نِسْوَةٌ gibi. Mensûb ise sadece tekil olabilir o da on bir ile doksan dokuz arası sayıların temyizidir ²³⁸أَحَدٌ عَشْرٌ دِرْهَمًا إِلَى تِسْعَةٍ وَتِسْعِينَ دِرْهَمًا gibi.

El-Esmâu'l-muttasiletu bil-ef'âl (الأسماء المتصلة بالأفعال): Fiillerin manasından ayrılmayan isimlerdir. ²³⁹Masdar, ismu'l-fâil gibi isimler bunlardan sayılırlar.

El-Masdar (المصدر): Fiilin kendisinden türediği isimdir ve fiilin amelini yapar ²⁴⁰

İsmu'l-fâil (اسم الفاعل): Geçici bir mana ile fiilin kendisinden kaim olduğu biri için fiilden türetilen bir isimdir ve malum muzâri fiilin amelini yapar. ²⁴¹زَيْدٌ صَارِبٌ غَلَامَةٌ عَمْرًا الْيَوْمَ أَوْ عَدَاً gibi.

²³⁴A.g.e., 37.

²³⁵A.g.e., 37.

²³⁶el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 40.

²³⁷A.g.e., 42.

²³⁸A.g.e., 43-44.

²³⁹A.g.e., 44.

²⁴⁰A.g.e., 44.

²⁴¹A.g.e., 45.

İsmu'l-mef'ûl (اسم المفعول): Fiilin kendisine vaki olmuş biri için fiilden türetilen isimdir ve meçhul muzâri fiilinin amelini yapar. **زَيْدٌ مَضْرُوبٌ غَلَامَةٌ** gibi.²⁴²

Es-Sıfatu'l-müşebbehe (الصفة المشبهة): Devamlı bir mana ile fiilin kendisinden kaim olduğu biri için fiilden türetilen bir isimdir. **زَيْدٌ كَرِيمٌ حَسْبُهُ، وَزَيْدٌ حَسَنٌ وَجْهُهُ** gibi.²⁴³

Ef'alu't-tafdîl (أفعل التفضيل): Bir mevsuf için başkasının üzerine bir fazlalığı olduğunu ifade eden kelimedir ve **أَفْعَلٌ** vezni üzeredir. **أَعْلَمٌ وَأَكْرَمٌ** örneklerinde olduğu gibi.²⁴⁴

Fiil (الفعال): Üç zamanlardan biri ile beraber olan ve kendi kendine bir anlam ifade eden kelimedir.²⁴⁵

El-Mâzî (الماضي): Senin bulunduğun zamandan daha önceki bir zamanda meydana gelen bir olaya delalet eden fiildir. **ضَرَبَ** gibi.²⁴⁶

El-Muzâri (المضارع): Başında dört zâid harflerden biri bulunan fiildir. **يَفْعَلُ، وَتَفْعَلُ، يَفْعَلُنَّ** gibi. İçerisinde şimdiki ve gelecek zaman manaları içerir.²⁴⁷

El-Emr (الأمر): Fiili talep etmekten ibaret olan fiildir. Muhatap fâil **أَفْعَلْ** ile emredilir muhatap dışındakiler ise **لِيُضْرَبَ زَيْدٌ لِيُضْرَبَ أَنَا لِيُضْرَبَ أَنْتَ** kalıpları ile emredilir.²⁴⁸

El-Müte'addî (المتعدي): Kendisine mef'ûlu bihi gelebilen fiildir. Bu fiil ya bir mef'ûla müte'addî olur **ضَرَبْتُ زَيْدًا** gibi, ya iki mef'ûla müte'addî olur **كَسَوْتُ زَيْدًا جَبَّةً** gibi ya da üç mef'ûla müte'addî olur **أَعْلَمْتُ بَكْرًا عَمْرًا فَاضِلًا** gibi.²⁴⁹

---

²⁴²A.g.e., 46.

²⁴³A.g.e., 46.

²⁴⁴el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 46.

²⁴⁵A.g.e., 48.

²⁴⁶A.g.e., 48.

²⁴⁷A.g.e., 49.

²⁴⁸A.g.e., 52.

²⁴⁹A.g.e., 52.

Gayru'l- müte'addî (غير المتعدي): Fâile has olan fiildir. ذَهَبَ زَيْدٌ gibi. Bu fiilin müte'addî olması ya hemze ile olur أَذْهَبْتَهُ gibi, ya ortasının şedde yapılması ile olur فَرَحْتُهُ gibi, ya da harfî cer ile olur خَرَجْتُ بِهِ gibi.²⁵⁰

El-Mebniyyu li'l-mef'ûl (المبني للمفعول): Fâili zikredilmeyen fiildir. Örneğin; ضَرَبَ زَيْدٌ²⁵¹

Ef'âlu'l-kulûb (افعال القلوب): ظَنَنْتُ وَحَسِبْتُ وَخَلْتُ وَعَلِمْتُ وَرَعَمْتُ وَرَأَيْتُ وَوَجَدْتُ fiilleridir. Mübteda ve haber üzerine dâhil olup her ikisini mef'ûl yapmak suretiyle nasb ederler.²⁵²

Ef'âlu'n-nâkisa (الافعال الناقصة): كَانَ وَصَارَ وَأَصْبَحَ وَأَمْسَى وَأَضْحَى وَظَلَّ وَبَاتَ وَلَيْسَ، وَمَا زَالَ وَمَا بَرِحَ وَمَا فَعِيَ كَانَ زَيْدٌ fiilleridir. İsmi raf'a haberini nasbe yaparlar. كَانَ زَيْدٌ قَانِمًا gibi.²⁵³

Ef'âlu'l-mukârabe (افعال المقاربة): Haberin vukuunun yakın olduğuna ümit edilmesi, olmasının çok yakın olduğunu veya o işin başladığını ifade etmek için kullanılan fiillerdir. Bunlar; عَسَى وَكَادَ وَأَوْشَكَ وَكَرَبَ وَأَخَذَ وَجَعَلَ وَطَفِقَ fiilleridir. Amelleri ise nakis fiiller gibidir. عَسَى زَيْدٌ يَخْرُجُ gibi.²⁵⁴

Fi'lâ'l-medhi ve'z-zemmi (فعلا المدح والذم): Övme ve yerme durumlarının inşası için konulan fiillerdir. O iki fiil de نِعْمَ وَبِئْسَ fiilleridir.²⁵⁵

Fi'lâ't-Te'accub (فعلا التعجب): مَا أَحْسَنَ زَيْدًا، وَأَحْسِنُ بِهِ; fiilleridir. Örneğin; مَا أَحْسَنَ زَيْدًا، وَأَحْسِنُ بِهِ; Sadece sulâsî fiillerden türetilirler.²⁵⁶

Harf (الحرف): Başkasında bir manaya delalet eden kelimedir.²⁵⁷

²⁵⁰A.g.e., 52-53.

²⁵¹A.g.e., 53.

²⁵²el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 53.

²⁵³A.g.e., 54.

²⁵⁴A.g.e., 55.

²⁵⁵A.g.e., 57.

²⁵⁶A.g.e., 58.

²⁵⁷A.g.e., 59.

Hurûfu'l-izâfe (حروف الإضافة): Kelimenin sonunu cerre yapan harflerdir. Bunlar başlıca şu harflerdir: **مِنَوَالِي وَحَتَّوْفِي وَالْبَاءُ وَاللَّامُ وَرَبُّ وَوَاوُهَا وَعَلَى وَعَنْ وَالْكَافُ وَمُدُّ وَمُنْدُ وَحَاشَا** ²⁵⁸ **وَخَلَا وَعَدَا**

El-Hurûfu'l-müşebbetu bi'l-fiil (الحروف المشبهة بالفعل): Altı harftir;²⁵⁹ **إِنَّ وَأَنَّ وَلَكِنَّ** **وَكَأَنَّ وَلَيْتَ وَلَعَنَّ**

Hurûfu'l-atf (حروف العطف): ²⁶⁰ **أَلُوَاوُ وَالْفَاءُ وَثُمَّ وَحَتَّى وَأَوْ وَإِمَّا وَأَمْ وَبَيْنَ وَلَا وَلَكِنَّ** ²⁶⁰

Hurûfu'n-nefy (حروف النفي): Altı harftir; ²⁶¹ **مَا وَلَا وَإِنَّ وَلَمْ وَلَمَّا وَلَنْ** ²⁶¹

Hurûfu't-tenbîh (حروف التنبيه): Üç harftir; ²⁶² **هَآ وَآمَ وَأَلَا** ²⁶²

Hurûfu'n-nidâ (حروف النداء): Beş harftir; ²⁶³ **يَا وَيَا وَهَيَا وَأَيُّ وَالْهَمْزَةُ** ²⁶³

Hurûfu't-tasdîk ve'l-icâb (حروف التصديق والإيجاب): Altı harftir; **نَعَمْ وَيَلَى وَاجَلٌ وَجَبْرٌ وَإِنَّ** ²⁶⁴ **وَإِي** ²⁶⁴

Hurûfu'l-istisnâ (حروف الاستثناء): ²⁶⁵ **أَلَا وَخَلَا وَعَدَا وَحَاشَا** ²⁶⁵

Harfâ'l-hitâb (حرفا الخطاب): **الْكَافُ وَالتَّاءُ** harfleridir. ²⁶⁶

Hurûfu's-sıla (حروف الصلة): **إِنَّ وَأَنَّ وَمَا وَمِنْ وَالْبَاءُ وَاللَّامُ** harfleridir. ²⁶⁷

Harfâ't-tefsîr: (حرفا التفسير): **أَيُّ وَأَنَّ** harfleridir. ²⁶⁸

El-Herfâni'l-masdariyyâni (الحرفان المصدريان): **أَنَّ وَمَا** harfleridir. ²⁶⁹

²⁵⁸A.g.e., 61-64.

²⁵⁹A.g.e., 64.

²⁶⁰el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 67.

²⁶¹A.g.e., 70.

²⁶²A.g.e., 72.

²⁶³A.g.e., 73.

²⁶⁴A.g.e., 74.

²⁶⁵A.g.e., 75.

²⁶⁶A.g.e., 76.

²⁶⁷A.g.e., 76.

²⁶⁸A.g.e., 77.

Hurûfu't-tahdîd (حروف التحضيض): Dört harftir: ²⁷⁰لَوْلَا وَلَوْمَا وَأَلَّا وَهَلَّا

Harfu't-takrîb (حرف التقريب): قَدْ harfidir.²⁷¹

Hurûfu'l-istikbâl (حروف الاستقبال): Beş harftir: ²⁷²السَّيْنُ وَسَوْفَ وَأَنْ وَلَنْ وَلَا النَّافِيَةُ

Harfâ'l-istifhâm (حرفا الاستفهام): هَلْ وَهَلْ هَلْ هَلْ هَلْ harfleridir.²⁷³

Hurûfu'ş-şart (حروف الشرط): إِنْ وَلَوْ وَأَمَّا harfleridir.²⁷⁴

Harfâ't-ta'lîl (حرفا التعليل): كَيْ وَاللَّامُ harfleridir.²⁷⁵

Harfu'r-Radî' (حرف الردع): كَلَّا harfidir.²⁷⁶

El-Lâmât (اللامات): Sekiz çeşittir.

1. Lâmu't-ta'rîf: Nekire isme dâhil olan sakin lâm'dır. Dâhil olduğu ismi marife yapar. Örneğin; ²⁷⁷أَهْلَكَ النَّاسَ الدِّينَارُ وَالذَّرْهَمُ

2. Lâmu'l-kasem: وَاللَّهِ لَأَفْعَلَنَّ كَذَا gibi.²⁷⁸

3. El-Muvattietu li'l-kasem: وَاللَّهِ لَئِنْ أَكْرَمْتَنِي لَأَكْرَمَنَّكَ gibi.²⁷⁹

4. Lâmu cevabı lev ve levla²⁸⁰

5. Lâmu'l-emr²⁸¹

---

²⁶⁹A.g.e., 77.

²⁷⁰A.g.e., 77.

²⁷¹A.g.e., 78.

²⁷²el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 78.

²⁷³A.g.e., 79.

²⁷⁴A.g.e., 80.

²⁷⁵A.g.e., 84.

²⁷⁶A.g.e., 84.

²⁷⁷A.g.e., 84.

²⁷⁸A.g.e., 85.

²⁷⁹A.g.e., 85.

²⁸⁰A.g.e., 85.

6. Lâmu'l-ibtida: لَزِيدٌ قَانِمٌ gibi.²⁸²

7. Lâmu'l-fârika

8. Lâmu'l-car

Tâu't-te'nîsi's-sâkine (تاء التانيث الساكنة): Mâzî fiile lahık olan ta'dır. قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ gibi.²⁸³

Ennûnu'l-müekkede (النون المؤكدة): İçerisinde talep, istifham, arz, temenni ve kase manaları bulunan müstakbel bir fiile gelen harftir. اضْرِبَنَّ، وَلَا تَخْرُجَنَّ، وَهَلْ تَضْرِبَنَّ، وَالْأَاقْسَمْتُ عَلَيْكَ إِلَّا تَفْعَلَنَّ، وَلَيْتَكَ تَفْعُدَنَّ، وَبِاللَّهِ لَأَفْعَلَنَّ، وَإِنِّي لَأَفْعَلَنَّ gibi.²⁸⁴

Hâ'u's-sekti (هاء السكت): Harekesi i'râb harekesi olmayan her harekeli kelimenin sonuna sadece vakf (vasl anında gelmez) amacıyla gelen harftir ve sadece sakindir harekeli gelmesi hatadır. وَحَيْهَلَهُ، وَمَالِيَهُ، وَسُلْطَانِيَهُ gibi.²⁸⁵

Et-Tenvîn (التنوين): Kelimenin son harekesine tabi olan ve fiilin te'kîdi için olmayan sakin sundur. Tenvin altı kısımdır;

1. Tenvînu't-temekkun: Bir ismin isimlik makamında yer aldığına delalet eden tenvîndir. وَرَجُلٍ، وَزَيْدٍ gibi.²⁸⁶

2. Tenvînu't-tenkîr: Dâhil olduğu ismin nekira olduğuna delalet eden tenvîndir. صَاةٌ وَصَهٌ gibi.²⁸⁷

3. Tenvînu'l-'ived: Muzâfu ileyhinin yerine gelen tenvîndir. يَوْمِنِي وَحِينِنِي وَسَاعَتِنِي gibi.²⁸⁸

---

²⁸¹A.g.e., 85.

²⁸²A.g.e., 85.

²⁸³el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 85.

²⁸⁴A.g.e., 86.

²⁸⁵A.g.e., 88.

²⁸⁶A.g.e., 88.

²⁸⁷A.g.e., 88.

²⁸⁸A.g.e., 88.

4. Tenvînu'l-mukâbele: Cemi müzekker salime gelen nunun mukabilinde cemi müennesi salime lahik olan tenvîndir. مُسَلِّمَاتٍ örneğinde olduğu gibi.²⁸⁹
5. Tenvînu't-terennüm: Mutlak kâfiyelerde med ve lîn harflerinin yerine getirilen tenvîndir.²⁹⁰
6. Tenvînu'l-ğalî: Mukayyed kâfiyelere terennüm için lahik olan tenvîndir.²⁹¹

2.2. İstişhâd Yöntemi

El-Muğnî eserinde kullanılan istişhâd ve bunların kullanımındaki tercih ve üsluplara geçmeden önce istişhâdın nahiv ilmindeki terimsel manalarına ve istişhâd kavramından neler kastedildiğine bakmak uygun olacaktır.

2.2.1. İstişhâdın Tanımı

İstişhâd, şâhid kelimesinden türemiştir. Terim olarak şâhid; Bir kaideyi temellendirmek üzere gerek şaz durumlarda gerek sürekli olarak nahiv âlimlerince kullanılan söz, şiir, nesir ve Kur'ânî kıraatlardır. Buradan mütevellit istişhâd ise; bir kaideye delalet etme hususunda kesinliği bulunan ve nahvi kaideyi te'kîd amaçlı zikredilen haberlerdir.²⁹² Bir başka deyişle istişhâd, es-Süyûtî'nin de dediği gibi fasih olmalarında güvenilir olan ve bir kaidenin alınmasında veya reddedilmesinde kendisine itimat edilen veya Kur'ân-ı Kerîm'den, hadîslerden ve fasih Arap kelimelerinden bir kaideyi ispat etmek üzere zikredilen delildir.²⁹³ Buradan anlaşıldığı üzere nahiv ilmi ve tarihinde istişhâd konusu önemli bir konum işgal etmektedir. Genel anlamda nahiv âlimleri Kur'ân-ı Kerîm, Hadîs ve Arap kelimelerini (şiir veya

---

²⁸⁹A.g.e., 88.

²⁹⁰A.g.e., 88.

²⁹¹el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 89.

²⁹²Muhammed, 'Îd, *el-İstişhâdu ve'l-İhticâcu bi'l-Luğa*, 1 bs. (Beyrut: Âlimu'l-Kutub, 1988), 85-86, Ali, Ebu'l-Mekârim, *Usulu't-Tefkîri'n-Nahviyyî*, 1 bs. (Kahire: Daru Garîb, 2006), 219-220.

²⁹³Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân, es-Süyûtî, *el-İktirâh fî Uşûli'n-Nahv*. (Haydarabad: Dâiretu'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1892), 17, Muhammed 'Îd, *el-İstişhâdu ve'l-İhticâcu bi'l-Luğa*, 86.

nesir) istiṣhâd olarak kullanmışlardır.²⁹⁴ Ancak sıralama olarak hangisinin daha güvenilir olduğu veya bu kaynaklarının her birinin istiṣhâd olarak kullanılabilir olup olmamasında birden fazla görüş vardır. Bu görüşlere kaynaklarının her birini ayrı başlık olarak ele alarak genel görüşleri zikredip akabinde müellif el-Çarpurdî'nin izlediği menheci zikredeceğiz.

2.2.2. Kur'ân-ı Kerîm

İbn Hâleveyh (ö. 370/980) *Şerhu'l-fasîh*'inde şöyle der; "Bütün insanlar, Kur'ân-ı Kerîm'de vârit olan bir lügatin Kur'ân-ı Kerîm'de vârit olmayan bir lügatten daha fasih olduğu üzere icma etmişlerdir."²⁹⁵ Es-Süyûtî *el-İktirâh* adlı eserinde istiṣhâd olarak Kur'ân-ı Kerîm'in kullanılması ile ilgili şöyle demektedir; "Kur'ân-ı Kerîm'de vârit olan her okuma ile delillendirme yapılabilir. Bu okumanın âhâd, mütevâtir veya şâz bir okuma olması önemli değildir. İnsanlar belli bir kıyasa muhalefet etmediği sürece şâz kıraatlerle ihticâc edilebilir olması üzerine mutabık kalmışlardır."²⁹⁶ Dolayısıyla istiṣhâd anlamında âlimler Kur'ân-ı Kerîm'in temel kaynak olmasında hemfikir kalmışlardır.

El-Çarpurdî, *el-Muğnî* kitabında bu durumu göz ardı etmemiş en fazla Kur'ân-ı Kerîm'den istiṣhâd edinmiştir. Tekrarlı olarak kırk dokuz, tekrarsız kırk beş âyet zikrederek istiṣhâtta temel kaynak olarak Kur'ân-ı Kerîm-i istihdam etmiştir.²⁹⁷

El-Çarpurdî, âyetlerden deliller getirirken belli bir yöntem izlememiştir. İcâz ve ihtisara uygun olarak istiṣhâd makamının durumuna göre farklı şekillerden şâhidlerini getirmiştir. Kaide ve kuralın önemine binaen bazen tek bir kelime bazen birden çok âyet getirerek arz etmiştir.

Delil getirmede üslup olarak bazen sadece istiṣhâd yerini zikretme ile iktifa etmekte ve iki kelime ile bunu beyan etmektedir. Örneğin izâfe konusunda muzâfin hazfe

---

²⁹⁴es-Süyûtî, *el-İktirâh*, 17.

²⁹⁵ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân, es-Süyûtî, *el-Müzhir fî 'Ulûmi'l-Luğa*, Thk: Muhammed Câdelmevlâ ve dğr, (Kahire: el-Mektebetu'l-'Asriyye, t.y), C.1, 213.

²⁹⁶es-Süyûtî, *el-İktirâh*, 17.

²⁹⁷Bkz, el-Çarpurdî, *el-Muğnî*.

gittiği muzâfun ilehyinin muzâfın yerine geçtiğine delil olarak ²⁹⁸وَاسْتَلِ الْقَرْيَةَ örneğini iki kelime şeklinde getirmiştir.²⁹⁹ Bazen ise âyetin bir bölümünü zikreder. Örneğin nefy edatı olan **إِنْ** kelimesinin iki tane isim cümlesine dâhil olmasına ³⁰⁰إِنَّ الْخُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ olarak âyetinin bir bölümünü zikretmiştir.³⁰¹ Bir başka şekli ise, art arda gelen âyetlerden bir cüzlerini bir arada getirmesidir. Örneğin nekiranın marifeye bedel gelme meselesinde ³⁰²بِالنَّاصِيَةِ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ âyetlerini istişhâd makamı gereği bir arada zikretmiştir.³⁰³ Diğer bir söylem şekli, bir konuda birden fazla âyet getirmesidir. Örneğin kendisi ile müfredi arasındaki farkın sadece yuvarlak ta ile geldiği kelimelerin hem müzekker hem de müennes yapılabildiğine örnek olarak ³⁰⁴كَانَهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ve ³⁰⁵كَانَهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ âyetlerini, **لَا** harfinin zait olarak geldiği yerlere de delil olarak ³⁰⁶لَنْ لَا يَعْلَمَ ve ³⁰⁷لَا أَقْسِمُ âyetlerini zikretmektedir.³⁰⁸ Bazen de âyetin tamamını zikretmektedir. ³⁰⁹ Örneğin mahsusun bilinmesi durumunda hazfe gidebildiğine örnek olarak âyetini delil olarak ³¹⁰وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ zikretmektedir.

---

²⁹⁸Yûsuf, 82.

²⁹⁹el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 24.

³⁰⁰En‘âm, 57.

³⁰¹el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 70.

³⁰²Alak, 15-16.

³⁰³el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 27.

³⁰⁴Hâkka, 7.

³⁰⁵Kamer, 20.

³⁰⁶Hadîd, 29.

³⁰⁷Beled, 1.

³⁰⁸el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 76.

³⁰⁹el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 57.

³¹⁰Zâriyât, 48.

Âyetler

El-Muğni'de vârid olan âyetler zikredilirken konularına göre verilecek ve âyet sayılarını belirtmek üzere rakamladırma yapılacaktır. Verilen âyetlerin hangi konuda delil getirildiğine dair istişhad noktaları incelenektir.

Mübteda ve Haber

1. ³¹¹“فَصَبْرٌ جَمِيلٌ”

İstîshâd: Mübtedanın hazfe gitme ihtimalinin olduğu ve takdîrinin ise **فَأَمْرِي صَبْرٌ جَمِيلٌ** olması veya haberin hazfe gitme ihtimali olduğu ve takdîrinin de **فَصَبْرٌ جَمِيلٌ أَجْمَلٌ** olduğu durumdur.³¹²

Münâdâ

2. ³¹³“يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا”

İstîshâd: Takdîren **أَدْعُو** cümlesinin yerine nâib olmuş bir harf ile ikbâli talep edilen Yusuf kelimesinin münâdâ olması. Takdîri ise **يَا يوسُفُ** şeklindedir. Aynı zamanda ‘alem olan münâdâlarda nidâ harfi hazfe gidebilir.³¹⁴

3. ³¹⁵“فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ”

İstîshâd: İzafe edilen münâdâlarda nidâ harfi hazfe gidebilir.³¹⁶

Müstesnâ

4. ³¹⁷“مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ”

---

³¹¹Yûsuf, 18.

³¹²el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 13.

³¹³Yûsuf, 29.

³¹⁴el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 15-16.

³¹⁵Yûsuf, 101.

³¹⁶el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 16.

³¹⁷Nisâ, 66.

İstişhâd: Müstesnanın zikredildiği ve mûceb olmayan bir kelimadan sonra gelmesi durumunda bedel seçilmesi kaydı ile müstesnanın **إِلَّا قَلِيلًا** şeklinde nasbe okunması da caizdir.³¹⁸

İzâfet

5. ³¹⁹”صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ“

İstişhâd: **غَيْرِ** gibi kelimeler marife bir isme izafe edilseler dahi marifeye dönüşmezler. Ancak muzâfin mevsufu muzâfun ileyhinin değişmesiyle meşhur olması durumunda marife olabilirler. Burada **غَيْرِ** kelimesi **أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ** sözünün sıfatı olabilmıştır çünkü nimet verilen peygamber (s.a.v) ve sahabeleri, gazaba uğratılan Yahudilerin değişmesiyle meşhur olmuşlardır.³²⁰

6. ³²¹”وَاسْتَلِ الْقَرْيَةَ“

İstişhâd: Muzâfin hazfe gittiği muzâfun ileyhinin muzâfin yerine geçebilmesi durumudur.³²²

Bedel

7. ³²³”بِالنَّاصِيَةِ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ“

İstişhâd: Mevsuf olma şartı ile nekiranın marifeye bedel olması caizdir.³²⁴ Çünkü gayri maksût olan mübdelu minhunun maksût olan bedelden üstün olması Araplar tarafından kerih görülmüştür.³²⁵

³¹⁸el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 20.

³¹⁹Fâtiha, 7.

³²⁰el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 24.

³²¹Yûsuf, 82.

³²²el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 24.

³²³Alak, 15-16.

³²⁴el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 27.

³²⁵el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*, 41.

8. ³²⁶ «وَأَنَّكَ لَتَهْدَى إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ صِرَاطِ اللَّهِ»

İstişhâd: Herhangi bit şart aranmadan marifenin nekiraya bedel olması caizdir.³²⁷

Zamirler

9. ³²⁸ «إِعْدُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى»

İstişhâd: Gâib zamirin merciinin, müştakkı zikredilmiş bir kelime olmasıdır.³²⁹

Esmau'l-Ef'âl

10. ³³⁰ «هَلُمَّ شُهَدَانَكُمْ»

İstişhâd: Bir ismin fiil anlamı taşıması sebebiyle mebnî olmasıdır.³³¹

Müzekker ve Müennes

11. ³³² «كَانَهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ»

12. ³³³ «كَانَهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْفَعِرٍ»

İstişhâd: Her iki âyette geçen “نَخْلٍ” lafzına bir âyette müzekker sıfat getirilirken diğerinde ise müennes sıfat gelmesi bu kelimenin hem müennes hem de müzekker lafız olabildiğini göstermektedir.³³⁴

İsmu'l-Fâil

13. ³³⁵ «وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ»

---

³²⁶ Şûrâ, 52-53.

³²⁷ el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*, 27.

³²⁸ Mâide, 8.

³²⁹ el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 28.

³³⁰ En'âm, 150.

³³¹ el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 30.

³³² Hâkka, 7.

³³³ Kamer, 20.

³³⁴ el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 39.

³³⁵ Kehf 18.

İstişhâd: İsmu fâil kendi fiilinin amelini yapabilmesi için hal ve istikbal manası taşıması şarttır. Mâzî anlamında iken amel etmesi ancak izafe ile mümkündür. Fakat mâzî olan ismu fâil şimdiki zaman diliyle aktarılırsa izafe olmaksızın amel etmesi caizdir.³³⁶

Muzâri

14. ³³⁷“وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي”

İstişhâd: Beş harften sonra “أن” kelimesinin mukadder olmasıyla muzâri fiilin nasbe olduğu yerlerden “ف” harfinin nehiynin cevabında geldiği örnek.³³⁸

15. ³³⁹“وَمَا تَقْدُمُوا لَأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا”

İstişhâd: Zımnen şart edatı olan “إن” lafzının manasını barındıran edatlardan “من” kelimesi ile cezm olmuş muzâri fiil.³⁴⁰

Nâkıs Fiiller

16. ³⁴¹“وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ”

İstişhâd: Bütün ef`âli nâkısaların haberinin ismi üzerine mukaddem olabilmesi caizdir.³⁴²

Medh ve Zem Fiilleri

17. ³⁴³“وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ”

---

³³⁶el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 45.

³³⁷Tâhâ, 81.

³³⁸el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 50.

³³⁹Müzemmil, 20.

³⁴⁰el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 50.

³⁴¹Rûm, 47.

³⁴²el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 55.

³⁴³Zâriyât, 48.

İstişhâd: Hazfe gittiğine dair bir karine olması durumunda mahsûsun hazfe gitmesi caizdir.³⁴⁴ Takdîri ise “فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ نَحْنُ” şeklindedir. Buradaki karine ise âyetin siyakıdır.³⁴⁵

Cer Harfleri

18. ³⁴⁶ “وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا”

İstişhâd: “ب” harfinin zâid olarak geldiği âyet.³⁴⁷ Burada şunu belirtmek gerekir ki bu örnek eserin edisyon kritiğinde bulunmayıp matbu nüshalarda mevcuttur.

19. ³⁴⁸ “لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ”

İstişhâd: “ك” harfi zâid olarak gelmiştir.³⁴⁹

Hurûfu'l-Müşebbehetu bi'l-Fiil

20. ³⁵⁰ “وَأَخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ”

İstişhâd: Meftûh olan “أَنْ” tahfîf yapıldığı zaman mukadder bir şe'n zamirinde vacibi olarak amel yapar.³⁵¹ Takdîri ise “إِنَّهُ الْحَمْدُ لِلَّهِ أَيْ أَنْ الشَّانَ” şeklindedir.³⁵²

Nefy Harfleri

21. ³⁵³ “إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ”

İstişhâd: Nefy halde ما edatının nazîri olan “إِنَّ”, iki tane isim cümlesine dâhil olabilmektedir.³⁵⁴

³⁴⁴el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 57.

³⁴⁵el-Mîlânî, *Şerhu 'l-Muğnî*, 96.

³⁴⁶Nisâ, 79-66, Fetih, 28.

³⁴⁷el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 61.

³⁴⁸Şûrâ, 11.

³⁴⁹el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 63.

³⁵⁰Yûnus, 10.

³⁵¹el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 66.

³⁵²el-Mîlânî, *Şerhu 'l-Muğnî*, 106.

³⁵³En'âm, 25.

22. ³⁵⁵”إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ“

İstişhâd: Nefy halde ما edatının nazîri olan “إِنْ” fiil cümlesine dâhil olabilmektedir.³⁵⁶

Bu örnek eserin edisyon kritiğinde bulunmamaktadır.

23. ³⁵⁷”إِنْ لَيْتُمْ إِلَّا يَوْمًا“

İstişhâd: Nefy halde ما edatının nazîri olan “إِنْ” fiil cümlesine dâhil olabilmektedir.³⁵⁸

Bu örnek eserin edisyon kritiğinde eserde bulunmamaktadır.

24. ³⁵⁹”فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى“

İstişhâd: Nefy için olan “لا” harfî, tekrar edilmesi şartı ile mâzî fiilinin nefyedilmesinde kullanılır.³⁶⁰

Tenbîh Harfleri

25. ³⁶¹”هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ“

İstişhâd: Tenbîh harfinin ekseriyetle olduğu gibi hem zamirin hem de işaret isimlerinin üzerine dâhil olmaktadır. Zira bazen cümle üzerine de dâhil olabilmektedirler.³⁶²

Tasdîk ve İcâb Harfleri

26. ³⁶³”أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ لَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ بَلَىٰ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ“

---

³⁵⁴el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 70.

³⁵⁵En’âm 106.

³⁵⁶el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 70.

³⁵⁷Tâhâ, 104.

³⁵⁸el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 70.

³⁵⁹Kıyâmet, 30.

³⁶⁰el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 71.

³⁶¹Âl-i İmrân, 66.

³⁶²el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 72.

³⁶³Kıyâmet ,3-4.

İstişhâd: “بلى” edatı, haber ve istifham için olan menfî cümleleri müspet manaya çevirir.³⁶⁴

Sıla Harfleri

27. ³⁶⁵“لَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ”

İstişhâd: “أن” edatı zâid olarak gelmiştir.³⁶⁶ Yani “لَمَّا جَاءَ الْبَشِيرُ” şeklinde söylenmesi de mana açısından sahihtir.

28. ³⁶⁷“فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ”

İstişhâd: “ما” edatı zâid olarak gelmiştir.³⁶⁸ Yani “فَبِمَا رَحْمَةٍ” şeklinde söylenmesi de mana açısından sahihtir.

29. ³⁶⁹“لَا أَقْسِمُ” ³⁷⁰“لَنْتَلَّ يَعْلَمُ أَهْلُ الْكِتَابِ”

İstişhâd: “لا” edatı zâid olarak gelmiştir.³⁷¹ Yani “لَنْتَلَّ يَعْلَمُ” ve “أَقْسِمُ” şeklinde söylenmesi mana açısından sahihtir.

30. ³⁷²“رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي”

İstişhâd: “ل” edatı zâid olarak gelmiştir.³⁷³ Yani “رَدِفَكُمْ” şeklinde söylenmesi de mana açısından sahihtir.

Tefsir Harfleri

31. ³⁷⁴“وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ”

---

³⁶⁴el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 74.

³⁶⁵Yûsuf 96.

³⁶⁶el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 76.

³⁶⁷Âl-i, İmrân, 159.

³⁶⁸el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 76.

³⁶⁹Hadîd, 29.

³⁷⁰Kiyâmet, 1.

³⁷¹el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 76.

³⁷²Neml, 72.

³⁷³el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 76.

İstişhâd: Tefsir manasında olan “أن” ancak “قول” manasında olan bir fiilden sonra gelir.³⁷⁵

Masdariyye Harfleri

32. ³⁷⁶ «وَصَافَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ»

İstişhâd: “ما” edatı masdariyyedir. Dâhil olduğu fiili masdara tevil eder. Takdirî ise “بِرُحْبِهَا” şeklindedir.³⁷⁷

Takrîb Harfleri

33. ³⁷⁸ «قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ»

İstişhâd: “قد” harfi muzâri fiiline dâhil olup tahkîk manası vermektedir.³⁷⁹

İstifham Harfleri

34. ³⁸⁰ «أَوْ مِنْ كَانَ مَيِّتًا» ³⁸² «أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ» ³⁸¹ «أَنْتُمْ إِذَا مَا وَقَعَ أَمَنْتُمْ بِهِ»

İstişhâd: Zikredilen her üç âyette, istifhâm edatı olan hemze, atıf harflerine dâhil olmuştur. Halbuki هل edatı atıf harflerine dâhil olmaz. Bu durum hemzenin istifhâm edatı olarak هل edatından daha geniş bir kullanım alanına sahip olduğunu göstermektedir.³⁸³ Hatta meşhur nahiv âlimi Sibeveyh, sadece hemzeyi istifham edatı olarak kabul etmektedir.³⁸⁴

---

³⁷⁴Saffât, 104.

³⁷⁵el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 77.

³⁷⁶Tövbe, 118.

³⁷⁷el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 77.

³⁷⁸Ahzâb, 18.

³⁷⁹el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 78.

³⁸⁰Yûnus, 51.

³⁸¹Hûd, 17.

³⁸²En‘âm, 122.

³⁸³el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 79.

³⁸⁴el-Mîlânî, *Şerhu ‘l-Muğnî*, 121.

Şart Harfleri

35. ³⁸⁵ «إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ قَبْلِ فَصَدَقْتَ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ»

İstişhâd: Lafzen veya takdîren “قد” harfinin dâhil olmasıyla kesinlik kazanan bir mâzî fiil, şart harfine cevap olarak gelmesi durumunda mâzî fiile “ف” harfinin dâhil olması vaciptir.³⁸⁶

36. ³⁸⁷ «فَأَمَّا يَا تَيْتُكُمْ مَنَّى هُدَى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ»

İstişhâd: “إن” şart edatına “ما” harfî te’kîd manası için dâhil olmuştur.³⁸⁸ Bu durumda “إن” şart edatının fiilinde, çoğunlukla te’kîd nûnu gelmektedir.³⁸⁹

37. ³⁹⁰ «وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجْرُهُ»

İstişhâd: Şart harfleri lafzen veya takdîren sadece fiil üzerine dâhil olurlar.³⁹¹ Âyette takdîren fiil üzerine dâhil olmuştur. Takdîri ise «وَإِنْ اسْتَجَارَكَ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ»³⁹² şeklindedir.

38. ³⁹³ «قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذَا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ»

İstişhâd: Şart harfleri lafzen veya takdîren sadece fiil üzerine dâhil olurlar.³⁹⁴ Âyette takdîren fiil üzerine dâhil olmuştur. Takdîri ise «قُلْ لَوْ تَمْلِكُونَ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ»³⁹⁵ şeklindedir.

39. ³⁹⁶ «وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا»³⁹⁷ «لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا»³⁹⁸

³⁸⁵Yûsuf 26.

³⁸⁶el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 81-82.

³⁸⁷Bakara, 38.

³⁸⁸el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 82.

³⁸⁹el-Mîlânî, *Şerhu 'l-Muğnî*, 126.

³⁹⁰Tövbe 6.

³⁹¹el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 82.

³⁹²el-Mîlânî, *Şerhu 'l-Muğnî*, 126.

³⁹³İsrâ, 100.

³⁹⁴el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 82.

³⁹⁵El-Mîlânî, *Şerhu 'l-Muğnî*, 126.

İstişhâd: “لو” ve “لولا” edatlarının cevabında gelen Lâm. Bu iki örnek elimizde ki matbu *el-Muğnî* ve şerhinde bulunmamakta eserin edisyon kritiğinde bulunmaktadır.³⁹⁸

40. ³⁹⁹“لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أَجَاجًا”

İstişhâd: “لو” şart edatının cevabında bazen lam harfi hazfe gidebilir. Takdîri ise “لجعناها” şeklindedir. Bu örnek de matbu *el-Muğnî* nüshasında bulunmayıp matbu *Şerhu 'l-Muğnî* nüshasında ve *el-Muğnî* eserinin edisyon kritiğinde mevcuttur.⁴⁰⁰

Te'kîd Nûnu

39. ⁴⁰¹“فَأَمَّا تَرِينَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا” ⁴⁰²“فَأَمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى”

İstişhâd: Te'kîd nûnunun müspet kasemin cevabında gelmesi.⁴⁰³ Sebebi ise kendisi ile te'kîd olanın kasemin cevabı olduğuna ikrar edecek olmasıdır.⁴⁰⁴

2.2.3. Hadîs-i Şerîf

Hadîsler, istişhâd terimin tanımına bakıldığında sıralama olarak ikinci temel kaynak olarak sayılır.⁴⁰⁵ Ancak hadîslerin istişhâd olarak kabul edilip edilmeme konusunda ciddi görüş ayrılıkları bulunmaktadır.⁴⁰⁶ Özellikle incelediğimiz *el-Muğnî* eserinde müellif el-Çarpurdî'nin istişhâd olarak hiç hadîs kullanmaması bu konuda ki farklı görüşleri ve nedenlerini arz etmemize bizleri sevk etmiştir. El-Çarpurdî ile ilgili

---

³⁹⁶Enbiyâ, 22.

³⁹⁷Nisâ, 83.

³⁹⁸el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, Thk: Kâsım el-Mûşî, 109.

³⁹⁹Vâkıa, 70.

⁴⁰⁰el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, Thk: Kâsım el-Mûşî, 109, el-Mîlânî, *Şerhu 'l-Muğnî*, 132.

⁴⁰¹Meryem, 26.

⁴⁰²Bakara, 38.

⁴⁰³el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 86.

⁴⁰⁴el-Mîlânî, *Şerhu 'l-Muğnî*, 133.

⁴⁰⁵es-Süyûtî, *el-İktirâh*, 17.

⁴⁰⁶Bkz, Es-Süyûtî, *el-İktirâh*.

özelde hadîsleri istişhâd olarak kabul edip etmeme konusunda net bir bilgiye ulaşamadık. Ancak İbnü'l-Hâcib'in *eş-Şâfiye*'sine yaptığı şerhine bakıldığı zaman sayısı az da olsa hadîslerden delillendirmeler yapmıştır. Bu bağlamda istişhâd olarak getirdiği hadîslerin sayısı altıyı geçmemiştir.⁴⁰⁷ Bu nedenle istişhâd olarak hadîsleri kullanmamasındaki veya az kullanmasındaki muhtemel sebepleri, zikredeceğimiz farklı görüşler çerçevesinde arz edeceğiz.

Hadîslerin istişhâd olabilme meselesindeki ihtilaflara bakıldığında, Peygamber efendimizin (s.a.v) fesahati ile ilgili herhangi bir şüphenin olmadığı görülmektedir. Beyhekî'nin şe'bi'l-iman bahsinde Muhammed b. İbrahim et-Tîmî'den rivâyet ettiği hadîste şöyle denilmektedir: “ Biri efendimize yönelerek dedi ki; Ya Resulullah! Ne kadarda fasihsin. Senden daha fasih olanı görmedik. Buyurdular ki, bu benim hakkımdır. Zira ben, kendisine apaçık bir Arap lisanı ile Kur'ân'nın indirildiği kimseyim.”⁴⁰⁸ Peygamberimiz ancak kelimelerin en fasihi ile, en güzel ve en meşhur terkipler ile konuştuğu bilinmektedir. Hatta kendisi ile başka bir lehçe ile konuşan bir kavme mucizevi bir şekilde aynı lehçe ile karşılık verirdi.⁴⁰⁹ Ancak ihtilaf noktası, rivâyetlerin lafzen olup olmamaları üzerine olduğu anlaşılmaktadır. Hadîslerin istişhâd olarak kullanılmasında üç görüş ileri sürülmüştür; Birincisi, hadîslerin istişhâd olarak kullanılabilmesi. İkincisi, kullanılmaması. Üçüncüsü ise rivâyet şekline göre kullanılıp veya kullanılmaması.⁴¹⁰

1. Hadîslerin istişhâd olarak kullanılmaması

İbn. Mâlik'in (ö. 672/1273) *et-Teshîl* adlı eserine yazdığı şerhte Ebû Hayyân (h. 745/1344) şöyle der; Görülmektedir ki İbn Mâlik, külli kaideleri ispat etmekte hadîslere çokça müracaat etmektedir. Oysa ne mütekaddimlerden ne de müteahhîrlerden hiç kimsenin bu yöntemi izlediğini görmedim. Zira bu ilmi ilk

⁴⁰⁷el-Çarpurdî, *Şerhu 'eş-Şâfiye*, 74 (إِنَّ أَصْفَرَ النَّبِيِّتِ مِنَ الْخَيْرِ النَّبِيُّتِ الصِّفْرُ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى), 178 (لَيْسَ), 282 (لَيْسَ مِنْ أَمِيرٍ أَمْصِيَامُ فِي أَمْسَفَرٍ), 203 (مَنْ اسْتَمَعَ إِلَى قَيْتَةٍ صُبَّ فِي أَدْنِيهِ الْآنَكَ), 201 (فِي الْخَضْرَوَاتِ صَدَقَةٌ أَنَا أَفْصَحُ مَنْ تَكَلَّمَ), 437 (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ لِقَوْمٍ مَنْ أَنْتُمْ فَقَالُوا نَحْنُ بَنُو عَيَّانَ فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَلْ أَنْتُمْ بَنُو رَشْدَانَ) (بِالصَّنَادِ).

⁴⁰⁸es-Süyûtî, *el-Müzhir fi 'Ulûmi 'l-Luğa*, C.1, 209.

⁴⁰⁹es-Süyûtî, *el-İktirâh*, 21.

⁴¹⁰A.g.e., 20-22.

araştıran ve temellendiren Ebû Amr b. Ala, İsa b. Ömer, Halil b. Ahmet ve Sibeveyh gibi Basra ekolünün önde gelenlerinden, el-Kisâî, el-Ferrâ, Ali b. Mübârek ve Hişâm ed'Derîr gibi Kûfe ekolünün önde gelen âlimlerinden ve daha sonra gelen Bağdat ve Endülüs âlimlerinden kimse bunu yapmamıştır.⁴¹¹ Hadîsleri delil olarak kabul etmemelerinde iki temel sebep vardır. Birincisi, Hadîs râvîlerinin hadîsleri mana ile nakledilmelerini caiz kılmış olmasıdır. Bir hadîs birden fazla lafızla rivâyet edilebilmektedir. Dolayısıyla kesin olarak Peygamberimizin (s.a.v) şu lafzı söylediği düşünülemez. İkincisi, birçok râvînin Arap olmamasından ötürü rivâyetlerine hata karışma ihtimali olmasından dolayıdır.⁴¹²

2. Hadîslerin istişhâd olarak kullanılabilmesi

Hadîslerin istişhâd olarak kullanılması konusunda Endülüs âlimlerinden olan İbn Mâlik (ö. 672/1273) bir milat olarak görülebilir. Zira kendisinden önce delil olarak hadîslerin kullanılması yok denecek kadar azdır. Ancak o, İbn. Harûf hariç kendisinden önceki âlimlerin menhecini izlememiş *et-Teshîl* kitabında hadîslerden birçok delillendirme yaparak bu görüşteki âlimlerin başını çekmektedir.⁴¹³ Daha sonra kendisine İbn Hişâm, Ebû Ali eş-Şellûbînî, ed-Dimâmînî, Razi el-İstirâbâzî ve İbn. 'Akîl gibi âlimler hadîslerin istişhâd olarak gösterilmesinde tabi olmuşlardır.⁴¹⁴

Hadîslerin istişhâd olarak kullanılmasını şu dayanaklar üzere savunulmuştur; Birincisi, hadîslerin mana olarak nakledilmesi hicretin başlarında olduğu henüz tedvin sürecinde olup lügatın daha fesada uğramadığı bir dönemde olmasıdır. Mana ile rivâyetteki amaç ise kendisi ile delillendirme yapılabilecek başka lafızlarla tebdil edilmesidir. Burada yakîn şart değil zan kâfidir. Ayrıca tedvini ve kitabeti yapılmış hadîslerde de herhangi bir tebdil veya değişiklikten de bahsedilemez.⁴¹⁵

---

⁴¹¹A.g.e., 21.

⁴¹²Muhammed, 'Îd, *el-İstişhâdu ve'l-İhticâcu bi'l-Luga*, 110.

⁴¹³Bkz, Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh, İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 1 bs. Thk: Abdurrahmân es-Seyyid-Muhammed Bedvî, (Mısır: Dâru Hicr, 1990).

⁴¹⁴Muhammed, 'Îd, *el-İstişhâdu ve'l-İhticâcu bi'l-Luga*, 110, es-Süyûtî, *el-İktirâh*, 21.

⁴¹⁵el-Bağdâdî, *Hiżânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-Arab*, C.1, 9, 'Îd, *el-İstişhâdu ve'l-İhticâcu bi'l-Luga*, 112.

3. Kısmi olarak Hadîslerin istişhâd olarak kullanılması

Ebu'l-Hasan eş-Şâtîbî (ö. 790/1388) bu konudaki en bariz örnektir. İbn. Mâlik'in *el-Elfiyye*'sine yaptığı şerhte şöyle der; Nahiv âlimlerden kimsenin hadîsleri istişhâd olarak kullandığını görmedik. Onlar Arapların sefih ve kaba kimselerinin kelamını ve şiirlerini delil gösterirler fakat mana ile rivâyet edildiği için sahih hadîsleri göstermezler. Çünkü şiirlerdeki lafızların korunmasında itina göstermişlerdir. Kur'ân ve kıraat şekilleri de bu şekilde korunmuştur. Hadîslere gelince eş-Şâtîbî iki kısma ayırmaktadır. Birincisi, manasına riâyet edilip lafzına riâyet edilmeyen hadîsler ki bunları lisan ehli istişhâd olarak kullanmamışlardır. İkincisi ise hadîsi nakledenin efendimizin fesâhatını beyan etmek amacıyla lafzına riâyet ettiği hadîslerdir ve bunlar istişhâd olarak kullanılabilir. İbn. Malik'in ise bu ayrıma gitmediği mutlak olarak hadîslerin delil olarak kullandığını ve yanlışta olduğunu ifade etmiştir.⁴¹⁶ Es-Süyûtî de bu konuda eş-Şâtîbî'ye muvafık görüş beyan etmektedir. Lafzı ile rivâyet edilen hadîslerin ise çok nadir olduğunu ve sadece kısa hadîslerde yine azlıkla bulunduğunu söylemektedir.⁴¹⁷

2.2.4. Arab Kelamı

İstişhâdın temel kaynaklarından üçüncüsü olarak sayılmaktadır. Bununla birlikte *Simâretu's-Sina'e* eserinde olduğu gibi nahvin, Kur'ân-ı Kerîm ve fasih Arapların kelamından kıyas ve araştırma yapılarak istinbât edilen bir ilim olduğunu söyleyenler de mevcuttur.⁴¹⁸ Bu söylemle, istişhâd kaynaklarının sadece iki merci olduğunu ve ikinci mertebede de Arap kelamı geldiğini ifade ederler. Arap kelamının fasih ve dili güvenilir olan kimselerden sabit olan kelam ile istişhâd yapılabilir denilmiştir.⁴¹⁹ Arap Kelamı manzûm (şiir) ve mensûr (nesir) olmak üzere iki kısımda ele

---

⁴¹⁶el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-'Arab*, C.1.,12-13.

⁴¹⁷es-Süyûtî, *el-Iktirâh*, 19.

⁴¹⁸A.g.e., 19.

⁴¹⁹A.g.e., 22.

alınmaktadır.⁴²⁰ Ancak nesre göre şiir, vezin ve kâfiyeli olmasından ötürü ve ilk zaman âlimlerince kullanılan deliller arasında daha çok bulunmasından dolayı istişhâd anlamında daha mutemettir.⁴²¹

Şiir

Nahvî mesele ve hükümlerde istidlâl yöntemi olarak şiir en önemli unsur olarak görülür. Nahiv kitaplarına bakıldığında istişhâd kaynakları arasında şiir itimat olarak temel kaynak olduğu görülmektedir. İbn Mâlik gibi çokça hadîslerden delil getiren, Ebû Hayyân gibi “*İrtişâfu’ d-darb min kelamı’ l-Arab*” kitabında çokça kabilelerden delil getirmeye önem veren ve İbn Hişâm gibi Kur’ânî naslara özel itina gösteren âlimler dışında nahiv eğitimde temel istişhâd kaynağının şiir olduğu söylenebilir.⁴²²

Nahiv âlimler şiir ve şairleri dört aşamada ele almışlardır;

Birincisi: İmrü’l-Kays gibi İslam öncesi cahiliyye şairleri.

İkincisi: Lebîd ve Hassan gibi cahiliyye ve İslam dönemin olan Muhadremun şairleri.

Üçüncüsü: Cerîr ve Ferezdak gibi İslam’ın ilk dönemleri olan mutakaddimun şairleri.

Dördüncüsü: Beşşar b. Bürd ve Ebû Nuvvâs gibi İslam’ın ilk dönemlerinden sonra günümüze kadar gelen muhaddesûn şairleri.

İlk iki dönem şairlerinin şiirleri ile icma üzere istişhâd yapılabilir. Son iki dönem şairlerin şiirleri ile istişhâd yapılması da sahihtir.⁴²³

---

⁴²⁰Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk, el-Kayrevânî, *el-‘Umde fi Mehâsini’ş-Şi’ri, ve Âdâbihi ve Nakdihi*, 5 bs. Thk: Muhammed Muhyiddin Abadulhamid, (Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1981), C.1, 19.

⁴²¹es-Süyûtî, *el-Müzhir fi ‘Ulûmi’l-Luğa*, C.2, 472.

⁴²²Muhammed, İd, *el-İstişhâdu ve’l-İhticâcu bi’l-Luğa*, 115.

⁴²³el-Bağdâdî, *Hiżânetü’l-edeb ve lübbü lübbâbi lisâni’l-‘Arab*, C.1, 6. Bkz, el-Kayrevânî, *el-‘Umde fi Mehâsini’ş-Şi’ri, ve Âdâbihi ve Nakdihi*, C.1, 88-93.

***El-Muğnî*'de Kullanılan Şiirler**

Eserimizde delil mahiyetinde zikredilen şiirler, konularına göre ele alınacaktır. Eserde geçen şiir sayısını belirtmek üzere sırasıyla rakamlar verilecektir. Zikredilen şiirin önce manası akabinde konuya dair delil sayılan istişhâd noktası ele alınacaktır.

El-Mecmu‘

1.

وَأَيَّقُنْتُ أَنِّي عِنْدَ ذَلِكَ تَائِرٌ * عُدَاةٌ إِذِ هَالِكٌ فِي الْهُوَالِكِ

Mana: Anladım ki bu olay karşısında yarın ya intikam alacağım ya da helak olanlarla beraber helak olacağım. Bu şiir matbu eserlerde mevcut olup eserin edisyon kritiğinde mevcut değildir sadece darb-ı mesel olarak *هالك في الهوالك* şeklinde bulunmaktadır.⁴²⁴

İstişhâd: Kıyasa göre *فاعل* kelimesi *فواعل* şeklinde cemi‘ edilebilmesi için o kelimenin ya isim olması gerekir *كواهل* gibi (iki omuz arası) ya da *فاعلة* manasında olan bir sıfat olması gerekir *طوالق* gibi. Aksi takdirde bu kelimelerinin *و* ve *ن* ya da *ي* ve *ن* ile cemi‘ edilmesi gerekir. Şiirde geçen *هالك* kelimesi hem isim değildir hem de *فاعلة* manasında olan bir sıfat değildir. Kıyasa göre cem‘i *هالكون* veya *هالكين* şeklinde gelmesi gerekirken şiirde geçen *هالك في الهوالك* tabiri, darb-ı meseldir ve darb-ı meseller de çoğu zaman kıyasa muhalif gelmektedir.⁴²⁵

2.

وَإِذَا الرَّجَالُ رَأَوْا يَزِيدَ رَأَيْتَهُمْ * خُضِعَ الرَّقَابِ نَوَاصِرَ الْأَبْصَارِ

Mana: Adamlar Yezîd’i gördükleri vakit, ikram ve tazimden ötürü onları boyunları eğik gözlerini Yezîd’ten kaçırdıklarını görürsün.

İstişhâd: Şiirde geçen *نواكس* kelimesi *ناكس* kelimesinin cem‘idir. Oysa *ناكس* (zilletten dolayı başını öne eğen kimse) isim değildir, sıfattır ancak *فاعلة* manasında değildir. Bu şekilde gelmesi şazdır ve şiir zaruretine binaen gelmiştir.⁴²⁶

⁴²⁴el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, Thk: Kâsım el-Mûşî, 51.

⁴²⁵el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 36, el-Mîlânî, *Şerhu ’l-Muğnî*, 53.

⁴²⁶el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 37, el-Mîlânî, *Şerhu ’l-Muğnî*, 53-54.

3.

أَحَامِي عَنْ ذِمَارِ بَنِي سَلِيمٍ * وَمِثْلِي فِي عَوَائِكُمْ قَلِيلٌ

Mana: Bu şiire iki mana vermek mümkündür. Birincisi: Beni Selim'in beni düşmanlarına karşı kışkırtıp kendileri yerine savaştırmalarından muhafaza ederim. Benim gibisi hazırda olmayanlar arasında azdır. Bu durumda masdar (ذِمَار) fâile izafe edilmiştir yani حِثْمٌ إِيَّاي şeklinde. İkincisi: Beni Selim düşmanlarının beni Selimi, kendi düşmanlarına karşı kışkırtıp kendilerinin yerine savaştırmamasından korurum. Benim gibisi hazırda olmayanlar arasında azdır. Bu durumda masdar (ذِمَار) me''ûle izâfe edilmiştir yani أَدْفَعُ عَنْ حِثِّ بَنِي أَعْدَاءِ şeklinde.⁴²⁷

İstişhâd: Şiirde geçen غَوَائِبُ kelimesi غَائِبٌ kelimesinin cem'idir. Oysa غَائِبٌ isim değildir, sıfattır ancak فَاعِلَةٌ manasında değildir. Bu şekilde gelmesi şazdır ve şiir zaruretine binaen gelmiştir.⁴²⁸

İzâfe Harfleri

4.

وَبَلَدَةٌ لَيْسَ بِهَا أَنْيْسٌ * إِلَّا الْيَعْفِيرُ وَالْأَلْعَيْسُ

Mana: Beyaz develer ve ceylan yavruları dışında ünsiyet kurulacak hiç kimsenin olmadığı nice şehirler vardır.⁴²⁹

İstişhâd: Cümlede başında gelen رَبٌّ manasında olan و da sadece sıfat almış nekiralara dâhil olmaktadır. Yani رَبٌّ بَلَدَةٌ manasındadır. Bazılarına göre و atf harfi رَبٌّ ise mukadderdir. Takdîri de رَبٌّ بَلَدَةٌ şeklindedir.⁴³⁰

5.

عَدَّتْ مِنْ عَلَيْهِ بَعْدَ مَا تَمَّ ظَمُّهَا * تَصِلُ وَعَنْ قَيْضٍ بَبِيدَاءَ مَجْهَلٍ

⁴²⁷el-Mîlânî, Şerhu 'l-Muğnî, 54.

⁴²⁸el-Çarpurdî, el-Muğnî, 37, el-Mîlânî, Şerhu 'l-Muğnî, 54.

⁴²⁹el-Çarpurdî, el-Muğnî, 62.

⁴³⁰el-Mîlânî, Şerhu 'l-Muğnî, s.89.

Mana: O kuş (İsfîhrûz)⁴³¹ susuzluğu şiddetlenince yavrularını bırakıp kabuklarından kurtulduktan sonra, bağırarak meçhul çöllere uçup gitti.⁴³² Şiir matbu nüshalarda mevcut olup, eserin edisyon kritiğinde mevcut değildir.⁴³³

İstişhâd: Harfi cer olan **على** kendisine **من** harfinin dâhil olmasıyla isim halini almıştır. Bu durumda **على** isminin, **فوق** manasında te'vîl edildiğine şiirde şahid olunmaktadır.⁴³⁴

6.

وَلَقَدْ أَرَانِي لِلرَّمَا حِ دَرِيَّةً * مِنْ عَن يَمِينِي مَرَّةً وَأَمَامِي

Mana: Mızrakların bazen sağıma bazen önüme düşmesi ile kendimi mızraklar için bir hedef tahtası olarak görüyorum.⁴³⁵ Şiir matbu nüshalarda mevcut olup, eserin edisyon kritiğinde mevcut değildir.⁴³⁶

İstişhâd: Harfi cer olan **عن** kendisine **من** harfinin dâhil olmasıyla isim halini almıştır. Bu durumda **عن** isminin, **جانب** manasında te'vîl edildiğine şiirde şahid olunmaktadır.⁴³⁷

7.

بِيضٌ رَفَاقٌ كَنَعَا جُمَّ * يَضْحَكُنَّ عَن كَالْبَرِّدِ الْمُنْهَمِّ

Mana: Onlar (kadınlar) yabancı sığırlar gibi toplanmış yumuşak tenlidirler. Dolu taneleri gibi olan dişleri ile gülüyorlar.⁴³⁸ Şiir matbu nüshalarda mevcut olup, eserin edisyon kritiğinde mevcut değildir.⁴³⁹

⁴³¹Farsça bir kelime olup bir kuş çeşididir. Bkz, el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*, 99.

⁴³²el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 63.

⁴³³el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, Thk: Kâsım el-Mûşî, 83.

⁴³⁴el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*, 89.

⁴³⁵el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 63.

⁴³⁶el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, Thk: Kâsım el-Mûşî, s.84.

⁴³⁷el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*, 90.

⁴³⁸el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 63, El-Mîlânî, “*Şerhu'l-Muğnî*” s.100.

⁴³⁹el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, Thk: Kâsım el-Mûşî, s.84.

İstişhâd: Harfi cer olan ك kendisine عن harfinin dâhil olmasıyla isim halini almıştır ve مثل manasındadır. Bu durumda عن كالبرد ifadesinde ك harfi مثل manasında kullanılmaktadır.⁴⁴⁰

El-Hurûfu'l-Müşebbehetu bi'l-Fiil

8.

لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا * فَأَخْبِرَهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ

Mana: Keşke bir gün gençliğim geri dönseydi de ona yaşlılığın başıma neler getirdiğini anlatsaydım.⁴⁴¹

İstişhâd: Fiile benzeyen harfler isimlerini nasb haberlerini de raf yaparlar. Şiirde لَيْت fiile benzeyen harflerdendir. الشَّبَابُ kelimesi isimdir ve nasb edilmiştir. يَعُودُ cümlesi mahallen merfû' olup haber durumundadır.⁴⁴²

9.

قَالَتْ أَلَا لَيْتَمَا هَذَا الْحَمَامُ لَنَا * إِلَى حَمَامَتِنَا وَنِصْفَهُ فَقَدِي

Mana: Zerkâ⁴⁴³ dedi ki; Keşke şu güvercinler veya yarısı bizim güvercinlere ilaveten bizim olsaydı.

İstişhâd: Fiile benzeyen harflerden olan لَيْت, kendisine kâffe için olan ما (amel etmesini engelleyen) dâhil olduğu vakit iki durum caizdir.

1. Amel edebilir ve bu durumda i'râb şöyle olacaktır: لَيْتَمَا هَذَا الْحَمَامُ لَنَا

2. Amel etmeyebilir ve bu durumda i'râb şöyle olacaktır: ⁴⁴⁴لَيْتَمَا هَذَا الْحَمَامُ

⁴⁴⁰el-Mîlânî, Şerhu'l-Muğnî, 90.

⁴⁴¹el-Çarpurdî, el-Muğnî, 64.

⁴⁴²el-Mîlânî, Şerhu'l-Muğnî, 92.

⁴⁴³ Zerkâ, keskin bakışlarından dolayı kendisi ile darb-ı mesel yapılan bir kadındır. Üç günlük yürüme mesafesini gördüğü rivayet edilir. Şiirle ilgili şöyle söylenmektedir; Zerkâ uzakta bir mesafede iki dağ arasında uçan bir grup kuş gördü. Ardında şu beyitleri söyledi: "لَيْتَ الْحَمَامُ لِيهِ * إِلَى حَمَامَتِيهِ * وَنِصْفَهُ فَقَدِي * تَمَّ الْحَمَامُ مَاءً". Kendisinin de bir kuşu olduğunu ifade eden Zerkâ'nın bu sözden sonra suya inen kuşlar sayılınca bir de görülür ki sayıları altmış altıdır. Bkz, el-Mîlânî, Şerhu'l-Muğnî, 93.

10.

وَنَحْرٍ مُشْرِقِ اللَّوْنِ * كَأَنْ تُدْيَاهُ حُقَّانٍ

Mana: Nice beyaz tenli bağırlar gördüm. Güzellikte ve vezninde hokkan gibi göğüsleri vardı.⁴⁴⁵

İstişhâd: Şiirde tahfîf edilen كَأَنْ'nin ameli sahih görüşe göre ilga edilir.⁴⁴⁶ Amel ettiğine dair bazı görüşler ve كَأَنْ تُدْيَاهُ حُقَّانٍ şeklinde okunduğuna dair rivâyetlerde mevcuttur.⁴⁴⁷

Nefy Harfleri

11.

لَا هُمْ إِنَّ الْحَارِثَ ابْنَ الْجَبَلَةِ * زَنَا عَلَى أَبِيهِ ثُمَّ قَتَلَهُ

وَرَكِبَ الشَّادِخَةَ الْمُحَجَّلَةَ * وَكَانَ فِي جَارَاتِهِ لَا عَهْدَ لَهُ

فَأَيُّ فِعْلٍ سَيِّءٍ لَا فَعْلَةٌ

Mana: Allahım! Hâris b. Cebel önce babasına zina iftirası atıp sonra onu öldürdü. Alnı ve ayakları beyaz olan atına bindi ve gitti. Haris, ki komşuluğunda vefasızlığıyla bilinir. Yapmadığı hangi kötü iş kalmıştır?⁴⁴⁸

İstişhâd: Nefyi istikbal için olan لَا, bazen mâzî fiilin nefyi için de gelebilir. Ancak لَا'nın “فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى”⁴⁴⁹ örneğinde olduğu gibi tekrar edilmesi gerekir. Fakat şiirde de görüldüğü gibi bazen tekrar edilmeden de mâzî fiili nefy edebilmektedir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁴el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*, 93.

⁴⁴⁵el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 66.

⁴⁴⁶A.g.e., 66.

⁴⁴⁷el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*, 95.

⁴⁴⁸el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 71

⁴⁴⁹Kıyâmet, 30.

⁴⁵⁰el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*, 98.

Tenbîh Harfleri

12.

هَآ إِنَّا عُدْرَةٌ إِن لَّمْ تَكُنْ قُبَيْلَتٌ * فَإِنَّ صَاحِبَهَا قَدْ تَاهَ فِي الْبَلَدِ

Mana: Dikkat! Bu bir özür dilemedir. Şâyet bu özür kabul edilmezse, özür sahibi çölde kaybolup perişan olacak.⁴⁵¹

İstişhâd: Çoğunlukla işaret isimleri veya zamirlere dâhil olan tenbîh harfi هَا, şiirde olduğu gibi bazen de cümle üzerine dâhil olabilmektedir.⁴⁵² Ancak diğer tenbîh harfleri أَلَا ve أَمَا sadece cümle üzerine dâhil olmaktadır.

13.

أَمَا وَالَّذِي أَبْكَى وَأَضْحَكَ وَالَّذِي * أَمَاتَ وَأَحْيَا وَالَّذِي أَمَرَهُ الْأَمْرُ
لَقَدْ تَرَكْتَنِي أَحْسَدُ الْوَحْشِ أَنْ أَرَى * أَلَيْفَيْنِ مِنْهَا لَا يَرُوهُمَا الدُّعْرُ

Mana: Bil ki! Ağlatan ve güldüren, öldüren ve yaşatan, sözü söz olan Allah'a yemin ederim ki, öyle bir terk ettin ki beni hiçbir korkunun korkutamayacağı birbirlerine sevgiyle ülfet duyan vahşi hayvanları kıskanır oldum.⁴⁵³

İstişhâd: Tenbîh harflerinden olan أَمَا sadece cümlelere dâhil edildiğine örnektir.⁴⁵⁴

14.

أَلَا يَا أَصْبِحَانَ قَبْلَ غَارَةِ سِنْجَالٍ * وَقَبْلَ مَنَآيَا غَادِيَاتٍ وَأَوْجَالٍ

Mana: Dikkat edin ey dostlarım! Sincâl savaşı vuku bulmadan sabah vakti isabet edecek ölüm ve ecel gelmeden önce, bana sabah vakti şarap içirin.⁴⁵⁵

İstişhâd: Tenbîh harflerinden olan أَلَا sadece cümlelere dâhil edildiğine örnektir.⁴⁵⁶

⁴⁵¹el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 72.

⁴⁵²A.g.e., 72.

⁴⁵³A.g.e., 72.

⁴⁵⁴A.g.e., 72.

⁴⁵⁵el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 72, *el-Mîlânî*, *Şerhu 'l-Muğnî*, 100.

⁴⁵⁶el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 72.

Nidâ Harfleri

15.

أَزَيْدُ أَخَا وَرَقَاءَ إِنْ كُنْتَ ثَائِرًا * فَقَدْ عَرَضْتَ أَخْنَاءَ حَقٍّ فَخَاصِمِ

Mana: Ey Zeyd! Kardeşin Verkâ'nın intikamını alacaksan işte buyur. Çünkü artık hak, sana zahirdir ve ortaya çıkmıştır.⁴⁵⁷

İstişhâd: اُ harfi isme dâhil edilmiş ve yakın olanın nida edilmesi için kullanılmıştır.⁴⁵⁸

Tasdîk ve İcâb Harfleri

16.

وَقُلْنَ عَلَى الْفِرْدَوْسِ أَوَّلُ مَشْرَبٍ * أَجَلٌ جَيْرٌ إِنْ كَانَتْ أُبِيحَتْ دَعَائِرُهُ

Mana: O kadınlar dediler ki, Firdevs denilen bostanda ki çeşmede ilk su içme yeri bizimdir. Evet evet şâyet havuzun kırılmış yerleri müsaitse sizin olsun.⁴⁵⁹

İstişhâd: Tasdîk ve icâb harfleri أَجَلٌ ve جَيْرٌ, olumlu veya olumsuz olsun şiirdeki gibi sadece ihbarı tasdik etmeye hastır. İstifhamın cevabında gelmez.⁴⁶⁰

17.

بَكَرَ الْعَوَائِلُ فِي الصَّبَاحِ يَلْمَنِي وَالْوَمُهْتَهُ * وَيَقْلُنْ شَيْبٌ قَدْ عَلَاكَ وَقَدْ كَبِرْتَ فَقُلْتُ إِنَّهُ

Mana: O levmece kadınlar sabahın erken vaktinde aşktan yana beni kınadılar ben de onları kınadım. Dediler ki, senin aşkı bırakma vaktin geldi, saçların ağırdı ve yaşlandın. Böyle deyince ben de evet öyle oldum dedim.

İstişhâd: Meksûr olan إِنْ, olumlu veya olumsuz olsun şiirdeki gibi sadece ihbarı tasdik etmeye hastır. İstifhâmın cevabında gelmez.⁴⁶¹

⁴⁵⁷el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 73, el-Milânî, *Şerhu'l-Muğni*, 101.

⁴⁵⁸el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 73.

⁴⁵⁹el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 75, el-Milânî, *Şerhu'l-Muğni*, 102.

⁴⁶⁰El-Çarpurdî, *el-Muğni*, 75, el-Milânî, *Şerhu'l-Muğni*, 102.

⁴⁶¹el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 75, el-Milânî, *Şerhu'l-Muğni*, 102-103.

Sıla Harfleri

18.

مَا إِنْ رَأَيْتُ وَلَا سَمِعْتُ بِهِ * كَالْيَوْمِ هَانِي أَنْبِيَّ جُرْبٍ

Mana: Bugün şu uyuz develeri katranla tedavi eden kadın gibisini ne duydum ne de gördüm.⁴⁶²

İstişhâd: Şiirde geçen إِنْ harfi zâid olarak gelmiştir. Zâid denilmesindeki amaç, cümleden çıkarıldığı zaman manada bir değişikliğin olmamasıdır. Zâid harflerin kullanılması da anlam açısından te'kîd manası ifade eder.⁴⁶³

Tefsir Harfleri

19.

وَتَرْمِيَنِي بِالطَّرْفِ أَي أَنْتَ مُذْنِبٌ * وَتَقْلِينِي لَكِنَّ إِيَّاكَ لَا أَقْلِي

Mana: Ey sevgili, gözlerinle bana bakış atarak sen günahkârsın demek istedin. Bana kızılıyorsun ama ben sana kızamıyorum.⁴⁶⁴

İstişhâd: Şiirde أَي harfi ile göz atmak ifadesini tefsir etmek istemiştir.⁴⁶⁵

İstifhâm Harfleri

20.

سَائِلٌ فَوَارِسَ يَرْبُوعٍ بِشِدَّتِنَا * أَهْلٌ رَأَوْنَا بِسَفْحِ الْقَاعِ ذِي الْأَكْمِ

Mana: Yebu' kabilesinin süvarilerine bizim gücümüzü ve hamlemizi sor. Yüksek tepelerin eteklerinde savaşırken acaba bizden herhangi bir korkaklık veya zayıflık gördüler mi?⁴⁶⁶ Şiir matbu nüshalarda mevcut olup, eserin edisyon kritiğinde mevcut değildir.⁴⁶⁷

⁴⁶²el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 76, el-Milânî, *Şerhu 'l-Muğni*, 104.

⁴⁶³el-Milânî, *Şerhu 'l-Muğni*, 104.

⁴⁶⁴el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 77.

⁴⁶⁵el-Milânî, *Şerhu 'l-Muğni*, 105.

⁴⁶⁶el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 79, el-Milânî, *Şerhu 'l-Muğni*, 108.

⁴⁶⁷el-Çarpurdî, *el-Muğni*, Thk: Kâsım el-Mûşî, 102.

İstişhâd: Şiirde هل harfi ile beraber أ harfi ile kullanılmıştır.⁴⁶⁸

21.

لَعَفْرُكَ لَا أَذْرِي وَإِنْ كُنْتُ دَارِيًّا * بِسَبْعِ رَمِيْنِ الْجَمْرِ أَمْ بِثَمَانِيَا

Mana: Ömrüne yemin olsun ki, her ne kadar bu işi bilsem de, o kadınlar şeytanı yedi mi yoksa sekiz taşla mı taşladılar bilmiyorum.⁴⁶⁹

İstişhâd: İstifham için olan أ, kendisine delalet eden bir delil olduğunda hazfe gidebilir. Şiirde أَمْ بِثَمَانِيَا ifadesinde ki أَمْ, بِسَبْعِ ifadesinde أ' nin hazfe gittiğine delalet etmektedir.⁴⁷⁰

Şart Harfleri

22.

هُوَ الْجَوَادُ الَّذِي يُعْطِيكَ تَانِيَةً * عَفْوًا وَيُظَلِّمُ أَحْيَانًا فَيُظَلِّمُ
وَإِنْ آتَاهُ خَلِيلٌ يَوْمَ مَسْأَلَةٍ * يَقُولُ لَا غَائِبَ مَالِي وَلَا حَرَمَ

Mana: O (Herem b. Sinan el-Muznî), öyle cömerttir ki, kendisinden istenilmediği halde bile malını vermekten geri durmaz. Bazen gücü yetmediği halde kendine zulmedip yine de verir. Kıtlık vakti kendisinden istenildiğinde de benim malım göz önünde ve haram mal da değil buyurun alın der.⁴⁷¹

İstişhâd: Şart edatlarının birinci fiili yani fi‘lu’ş-şart mâzî olursa, ikinci fiil yani cezâu’ş-şart da muzâri fiil olarak gelirse muzâri fiilin merfû‘ ya da meczûm gelmesi caizdir. Şiirde إِنْ şart edatı, آتَاهُ خَلِيلٌ fi‘lu’ş-şart ve يَقُولُ ise cezâu’ş-şarttır. يَقُولُ fiili, merfû‘ da okunabilir meczûm da okunabilir. Ancak şiirin vezni gereği merfû‘ okunmaktadır.⁴⁷²

⁴⁶⁸el-Mîlânî, *Şerhu ‘l-Muğnî*, 108.

⁴⁶⁹el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 79.

⁴⁷⁰el-Mîlânî, *Şerhu ‘l-Muğnî*, 108.

⁴⁷¹el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 81, el-Mîlânî, *Şerhu ‘l-Muğnî*, 109.

⁴⁷²el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 81, el-Mîlânî, *Şerhu ‘l-Muğnî*, 109-110.

Tahdîd Harfleri

23.

تَعُدُّونَ عَقْرَ النَّيْبِ أَفْضَلَ مَجْدِكُمْ * بَنِي ظَوْطَرِي لَوْلَا الْكَمِيُّ الْمُقْتَنَّا

Mana: Ey Zevterî oğulları! Siz ziyafet için yaşlanmış develeri misafirlere kesmeyi en yüce şerefînz sayıyorsunuz. Keşke silahlarınızı kuşanıp savaşmayı da şerefînz saysaydınız.⁴⁷³

İstişhâd: Şart edatlarında olduğu gibi tahdîd harfleri de lafzen veya takdîren ancak fiile dâhil olabilirler. Dolayısıyla لَوْلَا تَعُدُّونَ عَقْرَ النَّيْبِ cümlesinin takdîri لَوْلَا تَعُدُّونَ عَقْرَ النَّيْبِ şeklindedir.⁴⁷⁴

Te'kîd Nûnu

24.

رُبَّمَا أَوْفَيْتُ فِي عِلْمٍ * تَرْفَعُنْ ثَوْبِي شِمَالَاتٍ

Mana: Bazı zamanlarda, kutuplardan esen kuzey rüzgârı elbisemi üzerimden kaldırırken dağlara tırmanıyordum.⁴⁷⁵

İstişhâd: Bazen te'kîd nûnu, içinde talep manası olmadığı halde nefye veya nefye yakın olan fiillere dâhil olabilmektedir. Şiirde تَرْفَعُنْ fiile dâhil olmuştur. Çünkü رُبُّ harfinin delalet ettiği azlık manası nefye yakın bir manadır.⁴⁷⁶

25.

لَا تُهَيِّنِ الْفَقِيرَ عَلَيْكَ أَنْ * تَرْكَعِ يَوْمًا وَالذَّهْرُ فَذَرْفَعُهُ

Mana: Fakir kimseyi küçümseme. Öyle bir zaman gelir sen fakirleşirsin, fakir ise zenginleşir.⁴⁷⁷

⁴⁷³el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 83, el-Mîlânî, *Şerhu 'l-Muğnî*, 112.

⁴⁷⁴el-Mîlânî, *Şerhu 'l-Muğnî*, 112.

⁴⁷⁵el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 86, el-Mîlânî, *Şerhu 'l-Muğnî*, 119.

⁴⁷⁶el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 86, el-Mîlânî, *Şerhu 'l-Muğnî*, 119.

⁴⁷⁷el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 87.

İstişhâd: Şiirde geçen لا تهين kelimesi aslen لا تهين şeklinde. Muhaffef te'kîd nûn, kendisinden sonra bir sakin harf ile karşılaştığında, iltikâu's-sâkineyn veya te'kîd nûnunun harekelendirilmesi gibi sorunlar çıkmaması için te'kîd nûnu hafzedilir.⁴⁷⁸

Tenvîn

26.

أَقْلِي اللُّومَ عَادِلٍ وَالْعِتَابَا * وَقَوْلِي إِنْ أَصَبْتُ لَقَدْ أَصَابَا

Mana: Ey levmece kadınlar! Kınamayı ve azarlamayı azaltın artık. Eğer doğru söylüyorsam doğru söyledin deyin.⁴⁷⁹

İstişhâd: أصابَا ve العتابَا kelimelerindeki tenvîn, terennüm içindir. Çünkü buradaki mutlak kâfiyede (kâfiye sonlarında tekrar edilmesi gereken harfin harekeli olduğu) tenvîn, أصابَا ve العتابَا kelimelerindeki med ve lîn harfi olan 'in yerine kullanılmıştır.⁴⁸⁰

27.

وَقَاتِمِ الْأَعْمَاقِ حَاوِيِ الْمُخْتَرِقِينَ * مُشْتَبِهِ الْأَعْلَامِ لَمَاعِ الْخَفَقِينَ

Mana: Etrafı karanlık, yolları boş, çevresi tozlu, yoldaki işaretleri birbirine benzeyen ve serabı parlayan nice şehirlerden geçtim.⁴⁸¹

İstişhâd: المخترقين kelimesinde ki tenvîn, tenvîni'l-ğâlî'dir. Çünkü mukayyet kâfiyenin (kâfiye sonlarında tekrar edilmesi gereken harfin sakin olan) sonuna terennüm için gelmiştir.⁴⁸²

Nesir

Fasih Arap kelamı bünyesinde zikredilen nesir, şiire kıyasla istişhâd olarak daha az kullanılmaktadır. İbnü'r-Raşık Arap kelamı ile ilgili şöyle der; "Arap kelamı iki çeşittir; Manzûm ve mensûr. Her ikisinin de kendine göre iyi, orta ve düşük

⁴⁷⁸el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 87, el-Milânî, *Şerhu'l-Muğni*, 119.

⁴⁷⁹el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 89.

⁴⁸⁰el-Milânî, *Şerhu'l-Muğni*, 122.

⁴⁸¹el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 89.

⁴⁸²el-Milânî, *Şerhu'l-Muğni*, 122.

seviyeleri vardır. Şâyet manzûm ve mensûr kelimeler derece bakımından aynı seviyede iseler, hüküm şiiridir.⁴⁸³ *El-Muğnî*'de geçen nesirler sayısı oldukça az olmasıyla beraber, darb-ı mesel ve sözler şeklinde kullanılan nesir sayısı sekizdir.⁴⁸⁴

Darb-ı Meseller ve Sözler

Eserde vârid olan nesirler konularına göre ele alınarak sırasıyla numaralandırma yapılacaktır. Bununla birlikte vârid olan nesrin önce manası akabinde delil sayılan istişhâd noktası ele alınacaktır.

Mübteda

1.

شَرُّ أَهْرَ ذَا نَابٍ

Mana: Köpeği bir şer havlatmıştır. Herhangi bir şer belirtisi veya emaresi zuhur ettiğinde darb-ı mesel olarak zikredilir.⁴⁸⁵

İstişhâd: Mübtedanın hakkı marife olarak gelmesidir. Ancak tahsîs edildiği durumlarda nekira şeklinde de gelebilir. Tahsîs edilmesi durumu, ya nekira olan mübteda fâil manasında olacak ya kendisine bir sıfat gelecek ya da mübtedanın tahsîsi mütekellim ile olacaktır. Örneğimizde شر kelimesi nekira bir simdir ve ref'a üzere mübtedadır. Çünkü buradaki mana; "ما أهر ذا ناب إلا شر" şeklinde olup شر kelimesi fâil manasındadır. Aynı zamanda "شر عظيم أهر ذا ناب" şeklinde de mevsuf bir mana üzere gelebilmektedir.⁴⁸⁶

2.

الهلال

⁴⁸³el-Kayrevânî, *el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'ri, ve Âdâbihi ve Nakdihi*, C.1, 19.

⁴⁸⁴ Bkz, el-Çarpurdî, *el-Muğnî*.

⁴⁸⁵el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 11, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed, el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, Thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. (Kahire: Matba'at-ı Sünneti'l-Muhammediyye, 1955), C.1, 370.

⁴⁸⁶el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*, 15, el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, C.1, 370.

Mana: İşte Hilal. Hilali görmek isteyen kişinin Hilal'i gördüğü anda söylediği sözdür.⁴⁸⁷

İstîşhâd: Mübteda hazfe gittiğine dair bir karine olması durumunda hazfe gidebilir. الهلال sözünde kişinin Hilal'i bir anca önce görme istemi, mübtedanın hazfe gittiğine dair bir karinedir. Takdîri ise; “هذا الهلال” şeklindedir.⁴⁸⁸

Haber

3.

خَرَجْتُ فَإِذَا السَّبْعُ

Mana: Çıktım bir anda Kaplan'ı gördüm.

İstîşhâd: Haber hazfe gittiğine dair bir karine olması durumunda hazfe gidebilir. Burada müfâce'e için olan إِذَا harfi sadece mübteda ve habere dâhil olması, haberin hazfe gittiğine dair bir karinedir. Takdîri ise; “خرجت فإذا السبع موجود” şeklindedir.⁴⁸⁹

El-Mürekkebât

6.

هُوَ جَارِي بَيْتِ بَيْتِ

Mana: O evime bitişik bir evde komşumdur.⁴⁹⁰

İstîşhâd: هُوَ جَارِي بَيْتِ بَيْتِ kelimeleri mürekkeb bir hal almak suretiyle mebnîdirler. Takdîri, هُوَ جَارِي بَيْتِ لَه لَبَيْتِ veya هُوَ جَارِي بَيْتِ لَه إِلَى بَيْتِ şeklindedir. Harfî cerler hazfedilip kelimeler terkîb edilmiş ve هُوَ جَارِي بَيْتِ mürekkeb halini almıştır. Birinci kelime kelimenin ortasından bir cüz olmasından, ikinci kelime ise aslında bulunan harfî cerlerin hazfedilmesi ile onlara ihtiyaç duyulmasındadır.⁴⁹¹

⁴⁸⁷el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 12.

⁴⁸⁸el-Mîlânî, *Şerhu 'l-Muğnî*, 16.

⁴⁸⁹el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 12, el-Mîlânî, *Şerhu 'l-Muğnî*, 16.

⁴⁹⁰el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 22, Hasan b. Abdullahi, Ebû Hilâl el-Askerî, *Cemheretu 'l-Emsâl*, 1 bs. Thk: Ahmed Abdusselam, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1988), 322.

⁴⁹¹el-Mîlânî, *Şerhu 'l-Muğnî*, 47.

5.

وَقَعُوا فِي حَيْصٍ بَيْنَ

Mana: **الحيص** arkada kalan veya geciken anlamında, **البيص** ise önden giden önceki anlamındadır. Mana ise önde ve arkada olan bütün fertlerin şiddetli, bir fitneye maruz kalmasıdır. Bir başka görüşte ise, bir zorluk ve kaçış durumuna düşülmesi anlamında olduğu söylenmektedir. Kurtuluşu ve kaçışı olmayan bir duruma düşen kişiler için darb-ı mesel yapılmaktadır.⁴⁹²

İstîshâd: Darb-ı meseldeki **حَيْص** ve **بَيْص** kelimeleri mürekkebe bir hal aldıklarından dolayı mebnî olmuşlardır. Takdîri ise, **وَقَعُوا فِي حَيْصٍ وَبَيْصٍ** şeklindedir. **و** hazfedilip terkîb şeklini almıştır. Birinci kelime kelimenin ortasından bir cüz olmasından, ikinci kelime ise zımmen içerisinde **و** harfi barındırmasından dolayı mebnî olmuşlardır.⁴⁹³

El-Mecmu‘

7.

هَالِكٌ فِي الْهُوَالِكِ

Mana: Helak olanlarla beraber helak olan. Kendi nefsinin tehlikeye atan bir kişi için kullanılan bir darb-ı meseldir.⁴⁹⁴

İstîshâd: Darb-ı meselde geçen **هَالِكٌ**, isim olmamakla beraber **فاعلة** manasında bir sıfat da değildir. Kurala göre cemi‘ **هَالِكُونَ** veya **هَالِكِينَ** şeklinde gelmesi gerekir. **هَالِكٌ فِي الْهُوَالِكِ** tabiri, darb-ı meseldir ve darb-ı meseller de çoğu zaman kıyasa muhalif gelmektedir.⁴⁹⁵

⁴⁹²el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 22, el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğni*, 47, el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, C.1, 127.

⁴⁹³el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğni*, 47.

⁴⁹⁴el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 36, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*. 1 bs. Thk: Muhammed Basıl, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1998), C.2, 378, Cemâlüddîn Osmân b. Ömer, İbnü'l-Hâcib, *el-İzâh fî şerhi'l-Mufaşşal*. Thk: Musa-Benâyâ. (Irak: Vizâretü'l-Evkâf, t.y), C.1, 545.

⁴⁹⁵el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 36, el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğni*, 53.

Takrîb Harfi

8.

إِنَّ الْكُذُوبَ قَدْ يَصْنُقُ

Mana: Yalancı bazen doğruyu söyler.⁴⁹⁶ Ebu Âbid bu mesel hakkında şöyle demektedir; Kötülüğün kendisinde baskın olduğu bir kimseden güzel fiillerin sadır olması durumunda kullanılan bir darb-ı meseldir.⁴⁹⁷

İstişhâd: Yakınlaştırma harfi **قد**, muzâri fiile dâhil olduğu vakit fiile taklîl (azlık) veya tahkik (kesinlik) manası verir. Bu örneğimizde taklîl faydası vermektedir.⁴⁹⁸

9.

وَإِنَّ الْجَوَادَ قَدْ يَغْتُرُّ

Mana: Yarış atı, bazen ayağı kayar ve tökezler.⁴⁹⁹ Çoğunlukla iyi işler yapmayla bilinen bir kimseden bazen bir kayma söz konusu olduğu zaman darb-ı mesel olarak kullanılmaktadır.⁵⁰⁰

İstişhâd: Yakınlaştırma harfi **قد**, muzâri fiile dâhil olduğu vakit fiile taklîl (azlık) veya tahkik (kesinlik) manası verir. Bu örneğimizde taklîl faydası vermektedir.⁵⁰¹

El-Lâmât

10.

الْمَرْأُ بِأَصْغَرِيهِ

Mana: Kişi iki küçüğü ile beraberdir. Yani bu cinsin itibara alınması idrak eden bir kalp, ikrar eden açık bir dil iledir.⁵⁰² Dilinde fesahat ve zekâ bulunup görünürde öyle göstermeyen kimseler için darb-ı mesel olarak zikredilir.⁵⁰³

⁴⁹⁶el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 78.

⁴⁹⁷el-Meydânî, *Mecma 'u'l-Emsâl*, C.1, 17.

⁴⁹⁸el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 78.

⁴⁹⁹A.g.e., 78.

⁵⁰⁰el-Meydânî, *Mecma 'u'l-Emsâl*, C.1, 12.

⁵⁰¹el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 78.

İstîshâd: Tarif lâmi nekire isimlere dâhil olup onları marife yapan sakin lâmdir. Bu tariflik ya cins içindir ya da ahd-ı haricî içindir. المرأ kelimesinde ki lâm cins itibari ile ta'rif için gelmiştir.⁵⁰⁴

2.3. Nahvî Mezhebi

2.3.1. Terimleri

El-Çarpurdî'nin kullandığı nahvî terimler, eksen olarak Basra ve Kûfe ekolleri etrafında ele alınacaktır. Bu meyanda Basra ve Kûfe ekollerinin özellikleri ve kullandığı terimleri ve ıstılahlarındaki ihtilaf sebepleri kısaca ele alınmasından sonra *El-Muğnî*'de ağır basan ekolün tespit edilmesi daha isabetli olacaktır.

Basralılar, nahvi ilk tesis edenler olarak bilinirler. Basra ekolü için nahiv ilminin ilk müessisi denilmesinde bir beis yoktur. Zira Nahiv ilmi kurucusu sayılan Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688), Basra ekolü âlimlerinin başında gelmektedir. İlk olarak noktaları yani harekeleri fetha, zamme ve kesre olarak belirleyen Ebu'l-Esved, isimlerin cümle içerisinde gelme durumlarına göre mübteda, fâil ve mef'ul terimlerini vaz etmiştir. Daha sonra mebnî ve mu'reb terimlerinin konulması şeklinde devam etmektedir. Dolayısıyla nahiv ilmi ıstılahlarının ve temel konularının tümünün Basralılardan vârid olduğu söylenebilir.⁵⁰⁵

Basrîlerin öne çıkan özellikleri, lügat araştırmalarında kaynak olarak sema ve kıyasa dayalı bir üslup izlemeleridir. Kaidelerin temellendirilmesinde ilk gerçek bir Basralı olarak bilinen Ebu İshak el-Hadramî'nin (ö. 117/735) başını çektiği âlimler, sema ve rivâyet konusunda oldukça titiz davranmış, kaidelerin belirlenmesinde henüz değişikliğe uğramamış ve luğavi melekelerle sahip Temîm, Kays, Esed ve Huzeyl gibi belli başlı kabilelerden alınmasıyla kayıtlandırmışlardır. Hadîsler, istîshâd bahsinde söylenildiği gibi Halil b. Ahmed (ö. 175/791) ve Sibeveyh (ö.180/796) gibi Basra ekolünün önde gelen isimleri mana ile rivâyet edildiği için ihticâc olarak

---

⁵⁰²el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 84, el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, C.1, 369.

⁵⁰³el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, C.1, 369, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, ez-Zemahşerî, *el-Müstakşâ fî emsâli'l-'Arab*. 7 bs. (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmîyye, 1987), C.1, 372.

⁵⁰⁴el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 85.

⁵⁰⁵Şefkî, Dayf, *el-Medârisü'n-Nahviyye*, 7 bs. (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1986), 18-19.

kullanmamışlardır. Kıyasta ise oldukça toleranslı davrandıkları ve geniş bir yelpazede kullandıkları söylenebilir. Bununla birlikte şaz veya kullanımı az söylemleri bir kenara bırakarak veya te'vîl ederek yorumlamışlardır.⁵⁰⁶

Kûfe nahiv ekolu Basra ekolünden sonra gelmesine karşın kendi başlarına bir ekol haline gelmeyi başarmışlardır. Beslendikleri kaynağın Basra olduğu malumdur. Zira ekolün önde gelen âlimlerinden el-Kisâî (ö. 189/805), Basralıların önde gelen âlimleri Halid b. Ahmed ve el-Ahfeş'in (ö.177/793) diğer bir kurucu âlim el-Ferrâ' (ö. 207/822) ise Yûnus b. Habîb'in (ö. 182/798) yanında ders almışlardır. Dolayısıyla Kûfe ekolu, nahvin genel erkanında Basra ekolünden çok farkı bulunduğu söylenemez. Bu genel erkanına itimat etmeleriyle beraber, tabiatı, ilkeleri ve özellikleri ile Basra ekolünden açık bir şekilde teferrüt eden yeni bir ekol vücut bulmuştur.⁵⁰⁷

Kûfe ekolünün en belirgin özelliği, rivâyet ve kıyasta yelpazenin geniş tutulmasıdır. Zira onlar Basralılar gibi belli kabile ve kimselerden değil bedevî ve şehirli bütün Arap kabilelerinden şiirler ve lügavi ibareler alıyorlardı. Bu, Kûfelilerin başta el-Kisâî olmak üzere, bedevîlere gitmedikleri anlamında değil bilakis onlarla yetinmedikleri ve Irak'ın şehirli kesimlerinden de istifade ettiklerini anlamındadır. Aynı tolerans, rivâyetle sınırla kalmayıp kıyas düzeyinde de devam etmiştir. Kullanım olarak az veya çokluğuna ve şaz olup olmama durumlarına bakmaksızın kıyas yapmışlardır.⁵⁰⁸ Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö.745/1344), *Şerhi'l-Mufassal*'da şöyle der; "Kûfeler, asla muhalif tek bir beyit bile bulduklarında onu asıl yaparlar ve onu kategorize ederler."⁵⁰⁹ Bu durum, Basralıların Kûfelilere karşı bazı durumlarda böhürlenmesine de varmıştır.⁵¹⁰

Nahvî ıstılahlarda ihtilafların temel sebepleri ilkesel değil tercih edilen uygulamalardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Kûfelilerin egemen

---

⁵⁰⁶A.g.e., 17-22.

⁵⁰⁷A.g.e., 155-159.

⁵⁰⁸Şefkî, Dayf, *el-Medârisü'n-Nahviyye*, 160-165.

⁵⁰⁹es-Süyûtî, *el-İktirâh*, 100.

⁵¹⁰A.g.e., 100.

Basra ekolü karşısında kendi başlarına müstakil bir ekol olma çabaları da bu anlamda etkili olmuştur. Ancak buna rağmen atfu'n-nasak (عطف النسق) ve na't (نعت) terimlerinin dışında en çok kullanılan ve şöhret kazanan, Basra ekolü ıstılahları olmuştur.⁵¹¹

El-Muğnî Terimleri

El-Çarpurdî, ismu'l-fâil konusunda “وَأَسْمُ الْفَاعِلِ مَا اشْتَقَّ مِنْ فِعْلٍ لِمَنْ قَامَ بِهِ الْفِعْلُ” tanımı ile Basrîlerin terimini kullanmıştır.⁵¹² Oysa Kûfîler الفعل الدائم olarak isimlendirirler.⁵¹³

El-Çarpurdî, zamirler konusunda “وَمِنْهُ الْمُضْمَرَاتُ، الْمُضْمَرُ مَا وَقَعَ لِمُتَكَلِّمٍ، نَحْوُ أَنَا أَوْ لِمُخَاطَبٍ “نَحْوُ أَنْتَ أَوْ لِغَائِبٍ Kûfîler, المكنى والكناية terimini kullanmaktadırlar.⁵¹⁵

El-Çarpurdî, “الصَّفَةُ، وَهُوَ تَابِعٌ يَدُلُّ عَلَى مَعْنَى فِي مَتَّبِعِهِ مُطْلَقًا” tanımı ile Basrîlere muvafik olan terimi istihdam etmiştir.⁵¹⁶ Kûfîler ise, النعت terimini kullanmaktadırlar.⁵¹⁷

El-Çarpurdî, bedel bahsinde, “الْبَدَلُ، وَهُوَ تَابِعٌ مَقْصُودٌ بِمَا نُسِبَ إِلَى الْمُتَّبِعِ دُونَهُ” tanımı ile Basrîlerin ıstılahını kullanmıştır.⁵¹⁸ Kûfîler ise bedeli الترجمة veya التكرير olarak adlandırırlar.⁵¹⁹

El-Çarpurdî, temyîz konusunda “وَالْتَّمْيِيزُ، وَهُوَ مَا يَرْفَعُ الْإِبْهَامَ عَنِ الْمَفْرَدِ، أَوْ عَنِ نِسْبَةٍ فِي “الْجُمْلَةِ” tanımı ile Basrîlerin ıstılahını kullanmıştır.⁵²⁰ Kûfîler ise temyîzi التفسير olarak isimlendirirler.⁵²¹

⁵¹¹Şefkî, Dayf, *el-Medârisü'n-Nahviyye*, 166.

⁵¹²el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 45.

⁵¹³ İved Hamed, el-Kavzî, *el-Mustalahu'n-Nahviyyu Neş'etuhu ve Tetavvuru Hatta Evâhiru'l-Karnî's-Sâlisi'l-Hicrî*, (Riyad: İmadetu Şuûni'l-Mektebât, 1981), 185, Şefkî, Dayf, *el-Medârisü'n-Nahviyye*, 166.

⁵¹⁴el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 28.

⁵¹⁵el-Kavzî, *el-Mustalahu'n-Nahviyyu*, 174, Şefkî, Dayf, *el-Medârisü'n-Nahviyye*, 166.

⁵¹⁶el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 25.

⁵¹⁷el-Kavzî, *el-Mustalahu'n-Nahviyyu*, 165, Şefkî, Dayf, *el-Medârisü'n-Nahviyye*, 167.

⁵¹⁸el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 26.

⁵¹⁹el-Kavzî, *el-Mustalahu'n-Nahviyyu*, 163, Şefkî, Dayf, *el-Medârisü'n-Nahviyye*, 166.

El-Çarpurdî, nefyeden harfleri tanımlarken “حُرُوفُ النَّفْيِ، وَهِيَ سِتَّةٌ؛ مَا وَلَا وَإِنْ وَلَمْ وَلَمَّا وَلَنْ” ifadesi ile Basrîlerin ıstılahını istihdam eder.⁵²² Kûfîler ise bu harflere حروف الجحد tabirini verirler.⁵²³

El-Çarpurdî, merfû‘ isimleri sayarken “وَخَبْرٌ لَا لِنَفْيِ الْجِنْسِ”⁵²⁴ mensûb olan isimleri açıklarken de “اسْمٌ لَا لِنَفْيِ الْجِنْسِ”⁵²⁵ şeklinde Basra terimi olan لِنَفْيِ الْجِنْسِ tabirini kullanır. Kûfîler ise bu lâma, لا التبرئة ismini verirler.⁵²⁶

El-Çarpurdî, harf babında Basrîlerin terimini istihdam ederek “حُرُوفُ الصَّلَةِ، وَهِيَ إِنْ وَأَنْ” tarifini yapar.⁵²⁷ Kûfîler bu terim yerine الزيادة tabirini tercih ederler.⁵²⁸

El-Çarpurdî, “الْمُعْرَبُ مَا يَخْتَلِفُ آخِرُهُ بِاخْتِلَافِ الْعَوَامِلِ، وَهُوَ عَلَى ضَرْبَيْنِ؛ مُنْصَرَفٍ، وَهُوَ مَا يَدْخُلُهُ،”⁵²⁹ tarifinde Basrî söylem olan مُنْصَرَفٍ ve عَيْرٍ مُنْصَرَفٍ ıstılahlarını kullanır. Kûfîler ise bu terimleri ما يجري وما لا يجري söylemi ile istihdam ederler.⁵³⁰

El-Çarpurdî, harf babında cer harflerini zikrederken “حُرُوفُ الْإِضَافَةِ، وَهِيَ الْجَارَةُ”⁵³¹ tanımını kullanır. Bu terim her iki ekolün ortak istihdam ettiği bir terimdir.⁵³² Özel olarak Basralılar حُرُوفُ الْجَرِّ Kûfeliler ise, حُرُوفُ الصِّفَاتِ tabirini kullanırlar.⁵³³

---

⁵²⁰el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 19.

⁵²¹el-Kavzî, *el-Mustalahu 'n-Nahviyyu*, 164, Şefkî, Dayf, *el-Medârisü 'n-Nahviyye*, 167.

⁵²²el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 70.

⁵²³el-Kavzî, *el-Mustalahu 'n-Nahviyyu*, 1171, Şefkî, Dayf, *el-Medârisü 'n-Nahviyye*, 167.

⁵²⁴el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 13.

⁵²⁵ A.g.e., 20.

⁵²⁶el-Kavzî, *el-Mustalahu 'n-Nahviyyu*, 172, Şefkî, Dayf, *el-Medârisü 'n-Nahviyye*, 167.

⁵²⁷el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 76.

⁵²⁸el-Kavzî, *el-Mustalahu 'n-Nahviyyu*, 178, Şefkî, Dayf, *el-Medârisü 'n-Nahviyye*, 167.

⁵²⁹el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 8.

⁵³⁰el-Kavzî, *el-Mustalahu 'n-Nahviyyu*, 166, Şefkî, Dayf, *el-Medârisü 'n-Nahviyye*, 167.

⁵³¹el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 61.

El-Çarpurdî, zarf ve mef'ûlu fih bahsinde, “الْمَفْعُولُ فِيهِ، وَهُوَ ظَرْفُ الزَّمَانِ وَالْمَكَانِ” şeklinde tanım yaparak Basrî ekolü tercih etmiştir.⁵³⁴ Kûfeliler ise المحل veya الصفة terimlerini kullanmaktadırlar.⁵³⁵

El-Çarpurdî, fiil babında “الْمُتَعَدِّي مَا كَانَ لَهُ مَفْعُولٌ بِهِ، وَيَتَعَدَّى إِلَى مَفْعُولٍ وَاحِدٍ” tarifi ile Basra terimi الْمُتَعَدِّي ıstılahını kullanır.⁵³⁶ Bunun karşılığında Kûfe terimi ise الفعل الواقع tabiridir.⁵³⁷

El-Çarpurdî, fâili zikredilmeyen fiilleri “الْمُبْتَدِئُ لِلْمَفْعُولِ، وَهُوَ الَّذِي لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ” tarifi ile Basra ıstılahı olan الْمُبْتَدِئُ لِلْمَفْعُولِ tabiri ile dile getirir.⁵³⁸ Kûfe terimi لم يسم فاعله şeklinde tabir ederler.⁵³⁹

El-Çarpurdî, tevâbi‘ bahsinde “التَّأَكِيدُ، وَهُوَ تَابِعٌ يُقَرِّرُ أَمْرَ الْمُبْتَوِعِ فِي النَّسْبَةِ أَوْ فِي الشُّمُولِ” tarifinde Basra ıstılahı التَّأَكِيدُ kalıbını kullanmaktadır.⁵⁴⁰ Bunun karşılığında Kûfe ıstılahı ise التَّشْدِيدِ tabiri ile kullanılmaktadır.⁵⁴¹

El-Çarpurdî, mensûbât bölümünde “الْأَحَالُ، وَهِيَ بَيَانُ هَيْئَةِ الْفَاعِلِ أَوْ الْمَفْعُولِ بِهِ” tanımı ile Basra terimi olan الحال kavramını kullanmaktadır.⁵⁴² Kûfe ıstılahındaki karşılığı ise القطع şeklindedir.⁵⁴³

---

⁵³²el-Kavzî, *el-Mustalahu 'n-Nahviyyu*, 138.

⁵³³A.g.e., 177.

⁵³⁴el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 17.

⁵³⁵el-Kavzî, *el-Mustalahu 'n-Nahviyyu*, 163, Şefkî, Dayf, *el-Medârisü 'n-Nahviyye*, 166.

⁵³⁶el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 52.

⁵³⁷el-Kavzî, *el-Mustalahu 'n-Nahviyyu*, 180, Şefkî, Dayf, *el-Medârisü 'n-Nahviyye*, 200.

⁵³⁸el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 53.

⁵³⁹Şefkî, Dayf, *el-Medârisü 'n-Nahviyye*, 200.

⁵⁴⁰el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 25.

⁵⁴¹el-Kavzî, *el-Mustalahu 'n-Nahviyyu*, 170.

⁵⁴²el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 18.

⁵⁴³el-Kavzî, *el-Mustalahu 'n-Nahviyyu*, 170.

El-Çarpurdî, i'râbı tamamen harflerle olan isimleri açıklarken “وَأَمَّا بِتَمَامِ الْحُرُوفِ، وَذَلِكَ” “فِي الْأَسْمَاءِ السَّنَّةِ الْمُعْتَلَّةِ الْمُضَافَةِ إِلَى غَيْرِ يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ، الْأَسْمَاءِ الْمُضَافَةِ” terimini tercih etmektedir.⁵⁴⁴ Bunun karşılığında Kûfe ıstılahı ise “فِي الْأَسْمَاءِ الْمُضَافَةِ” şeklinde dir.⁵⁴⁵

El-Çarpurdî, mensûbât bahsinde “فَالْأَصْلُ هُوَ الْمَفْعُولُ، وَهُوَ عَلَى خَمْسَةِ أَضْرَابٍ” ifadesi ile mef'ûllerin beş kısım olduğunu bunların da; “الْمَفْعُولُ الْمَطْلُوقُ، الْمَفْعُولُ بِهِ، الْمَفْعُولُ فِيهِ، الْمَفْعُولُ” olduklarını söyleyerek Basra ıstılahlarını tercih etmiştir.⁵⁴⁶ Kûfe ıstılahında ise mef'ûl sadece mef'ûlu bih'tir. Diğer mef'ûlller ise mef'ûle benzeyenler (شبه المفعول) olarak isimlendirirler.⁵⁴⁷

El-Çarpurdî, i'râb ve mebnî bahislerinde açık bir şekilde kendilerine has hareketlerini söylemese de konu işlenirken hareketlerinin türlerini ifade etmektedir. İ'râb bahsinde وَجَزَهُ بِالْكَسْرِ وَالْجَمْعُ الْمُؤَنَّثُ السَّلَامُ رَفَعَهُ بِالضَّمَّةِ وَنَصَبَهُ وَجَزَهُ بِالْكَسْرِ nasbe ve cerre olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁴⁸ Mecnî konusunda ise وَحَرَكَتُهُ تُسَمَّى فَتْحًا كَمَا فِي أَيْنَ وَكَسْرًا كَمَا فِي هَوْلَاءَ وَضَمًّا كَمَا فِي حَيْثُ ibaresinden bina' alametlerinin ise damme, fetha ve kesra olduğu görülmektedir.⁵⁴⁹ Bu tercih, Basra ıstılahları lehinedir. Kûfe ıstılahında ise herhangi bir ayırım yapılmamakta ya da Basra görüşünün aksi kullanılmaktadır.⁵⁵⁰

El-Çarpurdî, “وَمُضْمَرًا فِيهَا ضَمِيرُ الشَّانِ”⁵⁵¹ ve “كَمَا فِي ضَمِيرِ الشَّانِ”⁵⁵² gibi ifadelerinde Basra ıstılahı olan ضَمِيرِ الشَّانِ tabirini kullanmaktadır. Bunun karşılığında Kûfe ıstılahı ise الضمير المجهول kavramıdır.⁵⁵³

⁵⁴⁴el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 8.

⁵⁴⁵el-Kavzî, *el-Mustalahu'n-Nahviyyu*, 174.

⁵⁴⁶el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 14-18.

⁵⁴⁷el-Kavzî, *el-Mustalahu'n-Nahviyyu*, 184, Şefkî, Dayf, *el-Medârisü'n-Nahviyye*, 166.

⁵⁴⁸el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 9.

⁵⁴⁹A.g.e., 27.

⁵⁵⁰el-Kavzî, *el-Mustalahu'n-Nahviyyu*, 185, Şefkî, Dayf, *el-Medârisü'n-Nahviyye*, 168.

⁵⁵¹el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 54.

⁵⁵²el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 28.

El-Çarpurdî, "المُبْتَدَأُ هُوَ الإِسْمُ المُجَرَّدُ عَنِ العَوَامِلِ اللَّفْظِيَّةِ مُسْنَدًا إِلَيْهِ" tarifinde Basra ıstılahı olan المَبْتَدَأُ terimini kullanmaktadır.⁵⁶⁴ Bunun karşılığında Kûfe ıstılahı ise المثال terimidir.⁵⁶⁵

El-Çarpurdî, tevâbi'lerin beşinci başlığını şöyle izah eder; "الْعَطْفُ بِالْحُرُوفِ، وَهُوَ تَابِعٌ، مَقْصُودٌ بِالنَّسْبَةِ مَعَ مَتْبُوعِهِ، وَيَتَوَسَّطُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْمُتْبُوعِ أَحَدُ الحُرُوفِ العَشْرَةِ،". Burada Basra ıstılahı olan الْعَطْفُ بِالْحُرُوفِ terimini tercih etmiştir.⁵⁶⁶ Bunun karşılığında ise Kûfe ıstılahının en meşhur terimi olan عطف النسق kullanılmaktadır.⁵⁶⁷

El-Çarpurdî özelinde yapılan ıstılah ihtilaflarını aşağıda verilen tabloda özetlenebilir;

Tablo 3.1: El-Muğni çerçevesinde karşılaştırılmalı Basra ve Kufe ıstılahları

Basra ıstılahları	Kûfe ıstılahları
اسم الفاعل	الفعل الدائم
الضمير	المكنى والكناية
الصفة	النعته
الشركة	عطف النسق
البدل	الترجمة، التكرير
التمييز	التفسير
حروف النفي	حروف الجحد
لا النافية للجنس	لا التبرئة
الزيادة	الصلة
المنصرف وغير المنصرف	ما يجري وما لا يجري
حروف الجر	الصفة
الظرف، المفعول فيه	(المحل) عند الفراء، (صفة) عند الكساني

⁵⁶⁴el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 11.

⁵⁶⁵el-Kavzî, *el-Mustalahu 'n-Nahviyyu*, 186.

⁵⁶⁶el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 27.

⁵⁶⁷el-Kavzî, *el-Mustalahu 'n-Nahviyyu*, 169, Şefkî, Dayf, *el-Medârisü 'n-Nahviyye*, 167.

الفعل المتعدي	الفعل الواقع
الفعل المبني للمجهول	الفعل الذي لم يسم فاعله
التوكيد	التشديد
الحال	القطع
الأسماء الستة	الأسماء المضافة
المفعول معه، المفعول له، المفعول فيه، المفعول المطلق	أشباه المفاعيل
ضمير الشأن	الضمير المجهول
الفعل	العماد
المثال المبتدأ	المثال
الخبر	المرفاع
الفعل ثلاثة أنواع: الفعل الماضي، والفعل المضارع، وفعل الأمر.	الفعل نوعان ماضٍ ومضارع
علامات الإعراب: الرفع، النصب، الجر، الجزم.	علامات البناء: الرفع، النصب، الجر، الجزم.
علامات البناء: السكون، الضم، الفتحة، السكون.	علامات الإعراب: السكون، الضم، الفتحة، السكون.
عطف البيان	لم يترجموا له

El-Çarpurdî'nin, ıstılahların tercih ve kullanımında Basra ekolüne muvafık kaldığı görülmektedir. Bunun yanında gerek tablo gerekse El-Çarpurdî üzerinde yaptığımız ıstılah tercihlerine bakıldığında her iki ekol arasında ciddi farklılıklar olmadığı anlaşılmaktadır. İhtılafların ise bazen التوكيد-التشديد ya da حروف الجحد-حروف النفي gibi eş anlamlı farklı terimlerin kullanılması bazen i'râb ve bina' alametlerinde olduğu gibi sadece muhalefet temelli olduğu da söylenebilir.⁵⁶⁸

2.3.2. Görüşleri

El-Çarpurdî, üslup olarak muhtasar bir metin ortaya koyduğu için Basra veya Kûfe ekollerine direk olarak işaret etmemektedir. Ancak ortaya koyduğu tarif, görüş ve tespitlerinden hareketle genel anlamda hangi ekole bağlı kaldığı tespit

⁵⁶⁸Şefkî, Dayf, *el-Medârisü'n-Nahviyye*, 167-168.

edilebilmektedir. Bu anlamda Kûfe ve Basra arasında medarî ihtilaf olan birkaç meseleyi zikredip el-Çarpurdî'nin hangi nahvî ekole yöneldiği tahmin edilecektir.

1. Haberin mübteda üzerine mukaddem olması

Kûfler ister müfred olsun ister cümle olsun haberin mübteda üzerine mukaddem olmasını caiz görmemişlerdir. Çünkü قائم زيد gibi müfred haberde, أبوه زيد قائم gibi cümle olan haberde, ismin zamirinin kendisi üzerine mukaddem olma durumu ortaya çıkmaktadır. Zira قائم ve أبوه kelimelerindeki zamirler Zeyd'e dönmektedir. İsmi'nin zamirinin kendisinden sonra gelmesinde bir hilaf yoktur. Dolayısıyla haberin mübteda üzerine mukaddem edilmesi caiz görülmemelidir. Basrîler ise haberin mukaddem olması في بيته يؤتى الحكم gibi Arap kelimelerinde çokça vârid olduğu için caiz görmüşlerdir. Takdîri ise; في بيته الحكم يؤتى şeklindedir. Dolayısıyla her ne kadar lafzen zamir mukaddem ise takdîren muahherdir mahiyetinde bir açıklama yapmaktadırlar.⁵⁶⁹

El-Çarpurdî, haberin mukaddem olması konusunda Basra ekolü ekseninde görüş beyan etmiş ve şu şekilde ifade etmiştir; ”وَيُقَدَّمُ الْخَبْرُ عَلَى الْمُبْتَدَأِ، نَحْوُ مَنْطِقِ زَيْدٍ“⁵⁷⁰

2. İştikâkın fiilden mi yoksa mastardan mı olması meselesi

Kûfler, masdarın fiilden türediğini ileri sürmektedirler. Çünkü masdar fiilinin durumuna göre sahih veya illetli olur; قَاوِمٌ قَاوِمًا örneğinde fiil sahih olduğundan dolayı masdar da sahih, قِيَامًا قَامًا örneğinde ise fiil mu'tel olduğundan dolayı masdar da illetli olmuştur. Basrîler, fiilin masdardan türediğini iddia ederler. Çünkü masdar mutlak bir zamana delalet eder. Oysa fiil belli bir zamana aittir. Nasıl ki mutlak, mukayyet için asıl ise masdar da fiil için asıldır.⁵⁷¹ Bir başka delil ise Masdarın isim olduğudur. İsim ise müfred gibi fiil ise mürekkebe gibidir. Dolayısıyla masdarın asıl olması daha evlâdır.⁵⁷²

⁵⁶⁹Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed, el-Enbârî, *el-İnşâf fi Mesâ'ili'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyîn beyne'n-nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, 4 bs. (Mısır: Mektebetu's-Se'âde, 1961), 65-68.

⁵⁷⁰el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 12.

⁵⁷¹el-Enbârî, *el-İnşâf fi Mesâ'ili'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyîn*, 235-237.

⁵⁷²el-Mîlânî, *Şerhu'l-Muğnî*, 65.

El-Çarpurdî, “الْمَصْدَرُ هُوَ الْإِسْمُ الَّذِي يُشْتَقُّ مِنْهُ الْفِعْلُ، وَيَعْمَلُ عَمَلًا فَعْلِيًّا” (Masdar: fiilin kendisinden müştak olduğu isimdir ve fiilin ameli ile amel eder.) tanımını ile net bir şekilde Basra ekolüne muvafık kalmıştır.⁵⁷³

3. Muzâri fiili ref‘a yapan âmil

Kûffiler, *زيد يقوم* gibi örneklerde muzâri fiilini ref‘ yapan âmil üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Kûffilerin ekseriyetine göre bu gibi yerlerde muzâri fiilin merfu‘ olmasının sebebi, kendisine herhangi bir nasb ve cezm edatlarının dâhil olmamasıdır. Çünkü muzâri fiil kendisine nasb edatı dâhil olduğunda mensûb olan cezm edatı dâhil olduğunda meczûm olan bir fiildir. Dolayısıyla eğer merfu‘ olmuşsa bunun sebebi, nasb ve cezm edatlarının dâhil olmadığı şeklinde anlaşılmalıdır. Basriler, muzâri fiilin merfu‘ olma sebebini, ismin yerine kâim olmasından kaynaklandığını ileri sürerler. Delil olarak ise şu iki veçhe dayanırlar: Birincisi, ismin yerine kâim olması manevi âmildir. Böylece mübtedaya benzemektedir. İbtida’ ise merfu‘ olmayı gerektirir. İkincisi ise ismin yerine geçiyor olması en güçlü durumunda olması anlamına gelmektedir. En güçlü durum da en kavî harekeyi gerektirir ki o da ref‘adır.⁵⁷⁴

El-Çarpurdî şöyle demektedir; “فَارْتِفَاعُهُ بِمَعْنَى وَهُوَ وَقَوْعُ الْفِعْلِ الْمُضَارِعِ مَوْضِعًا يَصِحُّ وَقَوْعُ الْإِسْمِ فِيهِ نَحْوُ الْإِسْمِ فِيهِ نَحْوُ زَيْدٍ يَضْرِبُ رُفِعَتْ هَذِهِ الْكَلِمَةُ لِأَنَّ مَا بَعْدَ الْمُبْتَدَاءِ مِنَ الْمَوَاضِعِ الَّتِي يَصِحُّ وَقَوْعُ الْإِسْمِ فِيهِ نَحْوُ زَيْدٍ ضَارِبٍ وَكَذَلِكَ يَضْرِبُ الزَّيْدَانِ رُفِعَتْ لِأَنَّ مِنْ ابْتِدَاءِ كَلَامًا يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ فِي أَوَّلِ كَلَامِهِ اسْمًا وَفِعْلًا” bu konuda ana kaynağı olan İbnü’l-Hâcib’e de muhalefette bulunarak Basra lehine görüş ifade etmektedir.⁵⁷⁵ İbnü’l-Hâcib bu konuda Kûfe lehine görüş beyan etmekte genel yönelimi olan Basra’ya muhalefet etmektedir.

4. *كي* edatının muzâri fiili nasb etmesi

Basrîlere göre, *كي* edatının muzâri fiili tek başına nasb edemeyeceğini, bu edatın harfi cer şeklinde kullanıldığını ve lâm manasına geldiğini dolayısıyla nasbenin, *أن* edatının orada idmârı ile olabileceğini savunurlar. Özellikle Basrîlerden olan el-Ahfeş *كي* edatının bütün kullanımlarında da harfi cer şeklinde geldiğini söyler.

⁵⁷³el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 44.

⁵⁷⁴el-Enbârî, *el-İnşâf fî Mesâ’ili’l-Hilâf Beyne’n-Nahviyyîn*, 550-552.

⁵⁷⁵el-Çarpurdî, *el-Muğni*, 49.

Kûfîler ise كي edatının harfî cer olarak kullanılmasını caiz görmemişlerdir. Çünkü كي fiillere dâhil olan bir âmildir. Fiilere dâhil olan bir âmilin harfî cer olarak gelmesi caiz değildir. Harfî cer olmadığına dair bir diğer delil ise “لَكَيْلًا تَأْسُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ”⁵⁷⁶ âyet-i kerîmesinde olduğu gibi kendisine lâm dâhil olabilmesidir. Zira harfî cerrin harfî cer üzerine dâhil olması mümkün değildir.⁵⁷⁷

El-Çarpurdî, وَأَنْتَصَابُهُ بِأَرْبَعَةِ أَحْرَفٍ، وَهِيَ أَنْ نَحْوُ أُرِيدُ أَنْ أَخْرُجَ وَلَنْ نَحْوُ لَنْ يَضْرِبَ وَكَيْ نَحْوُ جُنْتُكَ كَيْ، El-Çarpurdî, el-Muğnî ifadesi ile كي edatının muzârî fiili nasb edebileceğini söylemektedir.⁵⁷⁸

El-Çarpurdî, *el-Muğnî* çerçevesinde genel anlamda Basra ekolüne meyletmektedir. Her ne kadar az da olsa yine de Kûfe ekolünden görüşler, deliller ve alıntılar yaptığı görülmektedir.

---

⁵⁷⁶Hadîd, 63.

⁵⁷⁷el-Enbârî, *el-İnşâf fî Mesâ`ili`l-Hilâf Beyne`n-Nahviyyîn*, 570-574, el-Mîlânî, *Şerhu`l-Muğnî*, 73.

⁵⁷⁸el-Çarpurdî, *el-Muğnî*, 49.

SONUÇ

El-Çarpurdî ve *el-Muğni*'si konulu çalışmamızda vardığımız sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

El-Çarpurdî'nin, yaşadığı dönem itibari ile ilim talebelerinin akın ettiği ve devlet tarafından da takdir edilen ilmî bir şahsiyet olduğu görülmektedir. Arap dili gramerinde gerek çevresinden aldığı talepler gerek gramer öğretiminde daha başarılı olma gayesiyle çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların bir sonucu da *el-Muğni* adlı eseridir.

El-Çarpurdî, *el-Muğni* eserinde üslup olarak yalın, sade ve tekrardan uzak bir dil yapısı kullanmıştır. Eserin genelinde hiçbir ihtilafa değinilmemiş, öncelikli hedefin nahvin temel kurallarına ve sıkça kullanılan uygulamalarına dayanıldığı görülmektedir. Nahiv âlimlerinden, kaynaklardan ve nahvî mezheplerden tahsil ettiği birikimleri usta ve net bir dil ile okuyucuya aktardığı söylenebilir.

İstîşâdda temel kaynak Kur'ân-ı Kerîm seçilmiştir. Bazı yerlerde birden fazla âyet zikrederken farklı yerlerde aynı âyeti zikrederek başka bir kaideye örnekleme yapmaktadır. Bir diğer istîşâd kaynağının şiir ve darb-ı meseller olduğu görülmektedir.

El-Çarpurdî'nin istîşâd olarak hadîslere hiç başvurmaması ayrıca dikkat çekmektedir. Kuralların ispatındaki titizliğini gösteren bu tutum, Kur'ân-ı Kerîm'e ve Arap kelimelerine olan vâkıfîyetinin de göstergesidir.

El-Çarpurdî'nin *el-Muğni* adlı eserini, İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sinden ihtisar ederek telif ettiği görülmektedir. Ancak bunun yanında bazen farklı görüşler sunarak İbnü'l-Hâcib'e muhalefet ettiği de anlaşılmaktadır.

Kullandığı terimler ve tercih ettiği görüşler incelendiğinde ziyadesiyle Basra ekolüne muvafık kaldığı görülmektedir. İhtisar ettiği *el-Kâfiye* eserinden aynı konuda İbnü'l-Hâcib'e muhalefet ederek Basrîler lehine görüş beyan etmiştir. Bunun yanında Kûfe ekolüne de duyarsız kalmadığı anlaşılmaktadır.

El-Muğni adlı eserin içerik ve derinliği göz önüne alındığında nahve giriş denebilecek bir düzeyde olduğu söylenebilir. Muhtasar metin mahiyetinde olması, kolay anlaşılabilir, akılda kalıcı ve neredeyse tüm nahiv kurallarını içermesi, eserin

medreselerde asırladır sıra kitabı olarak okutulmasının ana gerekçelerinden birisi olarak görülebilir. Eserin arka planındaki ilmî derinlik el-Mîlânî'nin *Şerhu'l-Muğnî* adlı eseri ile bir nevi ispat edilmiştir.

Nahiv öğretiminde *el-Muğnî* adlı eserin, kısa zamanda öğrenciyi gramer bilgilerinde donanımlı bir seviyeye getirebileceği kanaatindeyiz. Hakkıyla okunması durumunda *el-Mufassal*, *el-Kâfiye*, *Katru'n-nedâ* ve *bellu's-sedâ* gibi kaynaklardan belli bir oranda istîğna edebilmenin mümkün olabileceği kanaatindeyiz.

Bu çalışmamızla el-Çarpurdî ve *el-Muğnî* adlı eserinin incelenmesi husunda, ülkemizde sahasında bir ilk olma özelliğini taşımaktadır. Özellikle nahiv öğretimine katkı sunan bu gibi eserlerin incelenmesi için çalışmamızın bir örnek teşkil edeceği kanaatini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

- Abdulaziz b. İbrahim b. Kasım. *ed-Delîl ilâ Mutûni'l-İlmîyye*. 1. bs, Riyad: Dâru's-Sumay'î, 2000.
- Arpa, Abdulmuttalip. "Şark Medreseleri Programında Kur'ân Birikimi". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.1, S. 2 (2013): 99-123.
- "Cizre Medreselerinde Arapça Eğitim Programı". *Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri*, 14-15 Nisan 2012. Şırnak: Mardin Artuklu Üniversitesi, Şırnak Üniversitesi, Cizre Sanayi ve Ticaret Odası, 2012, 411-419.
- Brockelmann, Carl. *Târihu'l-Edebi'l-Arabi*. 5. bs. Thk: Abulhalim en-Neccâr-Ramazan Abduettevab. Beyrut: Dâru'l-Me'ârif, 1977.
- Çiçek, M. Halil. *Şark Medreselerinin Serencamı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2009.
- Dayf, Şevkî. *el-Medârisü'n-Nahviyye*, 7. bs. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1986.
- Ebû Hilâl el-Askerî, Hasan b. Abdullah. *Cemheretu'l-Emsâl* 1. bs. Thk: Ahmed Abdusselam. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1988.
- Ebu'l-Mekârim, Ali. *Usulu't-Tefkîri'n-Nahviyyi*. 1. bs. Kahire: Daru Garîb, 2006.
- El-Bağdâdî, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-Ârifîn, Esmâ'ü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*. Nşr: Müessesetü'-Târihu'l-Arabî. İstanbul: Mektebetu'l-Behiyye, 1951.
- el-Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer. *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-Arab*. Thk: Abdüsselam M. Hârun. Kahire: Mektebetu Hancî, 1979.
- el-Câmî, Nûrüddîn Abdurrahmân. *El-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye*, İstanbul: Salâh Bilici Kitbevi, t.y.
- El-Çarpurdî, Ahmed b. Hasan. *El-Muğni*. 2. bs. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2014.
- *el-Muğni*. 2. bs. Thk: Kasım el-Muşî, Beyrut: Dar Sadr, 2011.
- *Şerhu'ş-Şâfiye*. 1. bs. Thk: Ali Kemal. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2014.

- el-Enbârî, Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *el-İnşâf fî Mesâ'ili'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*. 4. bs. Mısır: Mektebetu's-se'âde, 1961.
- el-Hânsârî, Muhammed Bâkır. *Ravzâtü'l-Cennât fî Ehvâli'l-'Ulemâ' ve'S-sâdât*. Tahran: Mektebetu İsmailiyyan, 1970.
- el-İs'irdî, Molla Halil b. Molla Hüseyin *el-Kâmûsu's-Sânî fî'n-Nahvi ve's-Sarfî ve'l-Me'ânî*. 1. bs. Thk: Hamdi Abdulmecîd es-Selefî. Diyarbakır: Mektebetu Diyarbekir, 2012.
- *el-Kâfiyetü fî'n-Nahvi ve's-Sarf*. 1. bs. Thk: Hamdi Abdulmecîd es-Selefî. Diyarbakır: Mektebetu Diyarbekir, 2011.
- el-İsnevî, Ebû Muhammed Celâlüddin Abdurrahmân b. el-Hasen. *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*. Thk: Abdullah el-Cuburâ. Riyad: Dâru'l-'Ulûm, 1981.
- el-Kayrevânî, Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk. *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'ri, ve Âdâbihi ve Nakdihi*. 5. bs. Thk: Muhammed Muhyiddin Abadulhamid. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1981.
- el-Kavzî, 'İved Hamed. *el-Mustalahu'n-Nahviyyu Neş'etuhu ve Tetavvuru Hatta Evâhiru'l-Karnî's-Sâlisi'l-Hicrî*. Riyad: 'İmadetu şuûni'l-mektabât, 1981.
- el-Meydânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed. *Mecma'u'l-Emsâl*. Thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Kahire: Matba'tu's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1955.
- el-Mîlânî, Muhammed b. Abdurrahim, *Şerhu'l-Muğni*. 1. bs. Thk: Ali eş-Şevmelî. Amman: Vizâretu's-Sekâfe, 2006.
- *Şerhu'l-Muğni*. İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi, t.y.
- el-Yâfiî, Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullâh b. Es'ad. *Mir'âtü'l-cenân ve 'İbretü'l-Yakzân fî Ma'rifeti Havâdişi'z-Zamân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmîyye, 1997.
- es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. *Buğyetü'l-Vu'ât fî Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuḥât*. 1. bs. Thk: Muhammed Ebu Fadl İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1965.

- . *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir fi'n-Nahv*. Thk: İbrahim Muhammed Abdullah. Nşr: Mecma'î'l-lugati'l-Arabiyyeti bi Dımaşk, 1987.
- . *el-İktirâh fi Uşûli'n-Nahv* . Haydarabad: Dâiretu'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1892.
- . *el-Müzhir fi 'Ulûmi'l-Luğa*. Thk: Muhammed Câdelmevlâ ve dğr. Kahire: el-Mektebetu'l-'Asriyye, t.y
- . *el-Behcetü'l-Merçıyye*. Midyat: İslami Kitaplar Naşiri, ty.
- es-Sübkî, Tâceddîn. *Tabakâtü's-Şâfi'yyeti'l-Kübrâ*. Thk: Muhammed et-Tannâhî. Nşr: Faysal el-Halabî. Kahire: Dâru'l-İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1964.
- eş-Şevkânî, Muhammed. *El-Bedrü't-Tâli' bi-Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, t.y.
- ez- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Mufassal fi Sınâ'ati'l-İ'râb*. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2009.
- . Esâsü'l-Belâğa. 1. bs. Thk: Muhammed Basıl. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1998.
- . *el-Müstakşâ fi Emsâli'l-'Arab*. 7. bs. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1987.
- ez-Ziriklî, Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd. *el-A'lâm*. 15. bs. Beyrut: Dâru'l-'Ulûm li'l-Melâyîn, 2002.
- Hasan, Abdülhamid. *el-Kevâ'idu'n-Nahviyye Mâddetuha ve Tarikatuhâ*, 2. bs. Kahire: Mektebetu'l-Enculû el-Mısıriyye, 1952.
- İbnü'l-Hâcib, Cemâlüddîn Osmân b. Ömer. *el-İzâh fi şerhi'l-Mufaşşal*. Thk: MusaBenâyâ. Irak: Vizâretu'l-Evkâf, t.y.
- . *el-Kâfiye*. Karachi: Cem'ıyyetu'l-Büşra el-Hayriyye, 2015.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn b. Ahmed el-Askalânî. *ed-Dürerü'l-Kâmine fi A'yâni'l-Mi'eti's-Sâmine*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y.
- İbn Kâdî Şühbe, Takıyyuddîn. *Tabakâtü's-Şâfi'yye*. 1. bs. Haydarabad: Daru'l-Me'ârifî'l-Osmaniyye, 1979.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 11. bs. Beyrut: Dâru'l-Me'rife, 2010.
- İbn Mâlik, Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu't-Teshîl*. 1. bs. Thk: Abdurrahmân es-Seyyid-Muhammed Bedvî, Mısır: Dâru Hicr, 1990.
- İbn Tağrîberdî, Cemâlüddîn Yûsuf. *en-Nücümü'z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve'l-Kâhire*. Kahire: Dâru'l-Kutub, t.y.
- İbn Ya'îş, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Ya'îş. *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, 2. bs. Thk: İmîl Bedî Ya'kûb. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011.
- Îd, Muhammed. *el-İstişâdu ve'l-İhticâcu bi'l-Luga*. 1. bs. Beyrut: Âlimu'l-Kutub, 1988.
- Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdillâh. *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*. Nşr: Muhammed Şerefuddîn Yaltekâyâ. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabî, t.y.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-Mü'ellifîn: Terâcimü Muşannifi'l-Kütubi'l-Arabiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Özaydın, Abdulkerim. "Hârizm" md., *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 217-220.
- Özgülüdenli, Osman Gazi. "Moğollar" md., *DİA*, İstanbul, 2005, XXX, 225-229
- "Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî" md., *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 19-21.
- Şahin, Hanifi. *Camîu't-Tevarih'e Göre Gazan Han'ın Müslümanlığı ve Bunun İlhanlı Toplumuna Yansımaları, Bilig Dergisi*. S.73. (2015): 207-230.
- Taneri, Aydın. "Harizmşahlar" md., *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 228-231.
- Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa. *Miftâhu's-Sa'ade ve Mişbâhu's-Siyâde fî Mevzû'âti'l-'Ulûm*. Lübnan: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985.
- Tekin, Ahmet. "İbnu'l-Hâcib İle Molla Halil es-Si'irdî'nin el-Kâfiye adlı eserlerinin mukayesesi". *eş-Şarkiyet İlmi Araştırmalar Dergisi*. C.10, S. 3. (2018): 887-902.
- Yuvalı, Abdulkadir. "İlhanlılar"md., *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 102-105.
- "Gâzân Han" md., *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 429-431.

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa İNALKAÇ

Altınşehir mahallesi Gümüşlü sokak No:9 Başakşehir/ İstanbul

Gsm: 05346738377, e mail: İnkacmustafa@gmail.com

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslam Bilimleri, İstanbul

Lisans: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği, 2015, Kütahya

Dicle Üniversitesi, İlahiyat, 2016, Diyarbakır

B. MESLEKİ DENEYİM

2015-2016 Özel bir şirkette İnşaat Mühendisi

2016-2017 Serbest İnşaat Mühendisi

2017-2019 Başakşehir Akademisi İlham Vakfı Genel Müdür

C. PROJELERİ

1- el-Beyan Arapça Öğretim Seti Genel Yayın Yönetmeni